KANTON SARAJEVO
MINISTARSTVO ZA NAUKU, VISOKO OBRAZOVANJE I MLADE

STRATEGIJA PREMA MLADIMA KANTONA SARAJEVO 2024-2030.

Sarajevo, juli 2025. godine

SADRŽAJ

1. Uvod 7

1.1 Politike prema mladima - omladinske politike na međunarodnom nivou i u regiji 13

1.2 Politike prema mladima u Bosni i Hercegovini 18

2. Metodologija 22

3. Položaj mladih u Kantonu Sarajevo i plan djelovanja 30

4. SWOT ANALIZA 76

5. Vizija, misija i strateški cilj 78

5.1 Prioriteti i mjere sa indikatorima 79

5.1.1 Veza između ciljeva i prioriteta 79

5.1.2 Veza između prioriteta i mjera 81

5.1.3 Strateški projekti 91

6. Usklađenost Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. 92

7. Indikativni financijski okvir 95

8. Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju 97

9. Prilozi 100

Prilog 1. Sažeti pregled strategije prema mladima KS 2024-2030. 100

Prilog 2: Detaljan pregled mjera 108

Prilog 3: Rezultati istraživanja po pitanjima iz AU 137

Nosilac izrade: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo

Koordinacija i izrada Strateškog dokumenta: Institut za društvena istraživanja – Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Vlada Kantona Sarajevo je na Petoj sjednici održanoj 27.04.2023. godine imenovala Komisiju za izradu Nacrta Strategije prema mladima Kantona Sarajevo i Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo je Rješenjem broj: 27-04-04-13089-1.2/23 od 28.04.2023. godine imenovalo Radnu grupu za potrebe Nacrta Strategije prema mladima Kantona Sarajevo.

Voditelji Radnih grupa:

„Obrazovanje i cjeloživotno učenje“
Lejla Osmić, voditeljica Radne grupe - voditeljica Radne grupe - Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet

„Karijerni razvoj, zapošljavanje i poduzetništvo mladih“
Jan Zlatan Kulenović, voditelj Radne grupe - Inkubator društvenih inovacija Munja

„Zdravlje mladih i zdravi stilovi života“
Seniha Čelik, voditeljica Radne grupe - Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo

„Slobodno vrijeme, kultura, sport, mobilnost i mediji“
Amer Osmić, voditelj Radne grupe – Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka - Institut za društvena istraživanja

„Aktivno učešće mladih u društvu“
Sanel Huskić, voditelj Radne grupe - Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka - Institut za društvena istraživanja

„Ljudska prava i sigurnost“
Emina Adilović, voditeljica Radne grupe - Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka - Institut za društvena istraživanja

„Mladi, urbanizam i okruženje“
Abdel Alibegović, voditelj Radne grupe - Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka - Institut za društvena istraživanja

POPIS SKRAĆENICA

Skraćenica	Puni naziv
KS	Kanton Sarajevo
BiH	Bosna i Hercegovina
FBiH	Entitet Federacija Bosne i Hercegovine
eRS	Entitet Republika Srpska
BD	Brčko Distrikt
EU	Evropska unija
UN	Ujedinjene nacije
HR	Republika Hrvatska
RS	Republika Srbija
ME	Crna Gora
COR	Ciljevi održivog razvoja (engl. Sustainable Development Goals (SDG))
SPSS	Statistički paket za društvene nauke (engl. Statistical package for Social Sciences)
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija (engl. World Health Organization)
CDC	Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (engl. Center for Disease Control and Prevention)
ESY	Evropska strategija za mlade (engl. Europe Youth Strategy)
MUP KS	Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo
UmiD	Uči, misli i djeluj
CIA MODEL	Model zaštite podataka: Povjerljivost, integritet i dostupnost (engl. Confidentiality, Integrity, Availability)
UNSA	Univerzitet u Sarajevu
FPN	Fakultet političkih nauka
FHMZ	Federalni hidrometeorološki zavod
KEAP	Kantonalni plan zaštite okoliša
SWOT	Snage, slabosti, mogućnosti, prijetnje (engl. Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats)
ISKOOM	Informacioni sistem za kontrolu obrazovanja odraslih i monitoring
NVO	Nevladine organizacije
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja (engl. European Higher Education Area)

km^2	Kvadratni kilometar
st/km^2	Stanovnika po kilometru kvadratnom
UNFPA	Populacijski fond Ujedinjenih nacija
BAM	Bosanskohercegovačka konvertibilna marka
FZZS	Federalni zavod za statistiku
VSS	Visoka stručna sprema
VŠS	Viša stručna sprema
SSS	Srednja stručna sprema
NSS	Niža stručna sprema
VKV	Visokokvalificirani (radnik)
KV	Kvalificirani (radnik)
PK	Polukvalificirani (radnik)
NKV	Nekvalificirani (radnik)
JU	Javna ustanova
dipl.	Diplomirani
PZZ	Primarna zdravstvena zaštita
AKAZ	Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u Federaciji BiH
ZZO	Zavod zdravstvenog osiguranja KS
OŠ	Osnovna škola
SS	Srednja škola

Dokument ima za cilj postaviti temelje za značajniju integraciju mladih u društvo Kantona Sarajevo, istražujući ključne izazove sa kojima se mladi suočavaju, identificirajući njihove probleme i potrebe predlaganjem rješenja koja će biti moguće realizirati u predviđenom roku. Kroz saradnju svih relevantnih sudionika, dakle, sinergijom donosioca odluka i mladih, planiramo oblikovati okruženje koje potiče na aktivno učešće mladih u društvenom, ekonomskom i političkom životu Kantona Sarajevo, stvarajući tako održivu budućnost koja odražava potrebe i potencijale mladih, putem društva zasnovanog na znanju, vještinama i kompetencijama.

1. Uvod

Kanton Sarajevo (KS) je jedan od deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i sastoji se od devet općina: **Općina Stari Grad, Općina Centar, Općina Novo Sarajevo, Općina Novi Grad, Općina Ilidža, Općina Hadžići, Općina Vogošća, Općina Ilijaš i Općina Trnovo**. Kanton je smješten u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Sarajevu, glavnom gradu Bosne i Hercegovine, sa površinom od 1.276,9 km^2, što čini 4,89% površine Federacije Bosne i Hercegovine.

Slika 1. Mapa Kantona Sarajevo sa gustoćom naseljenosti

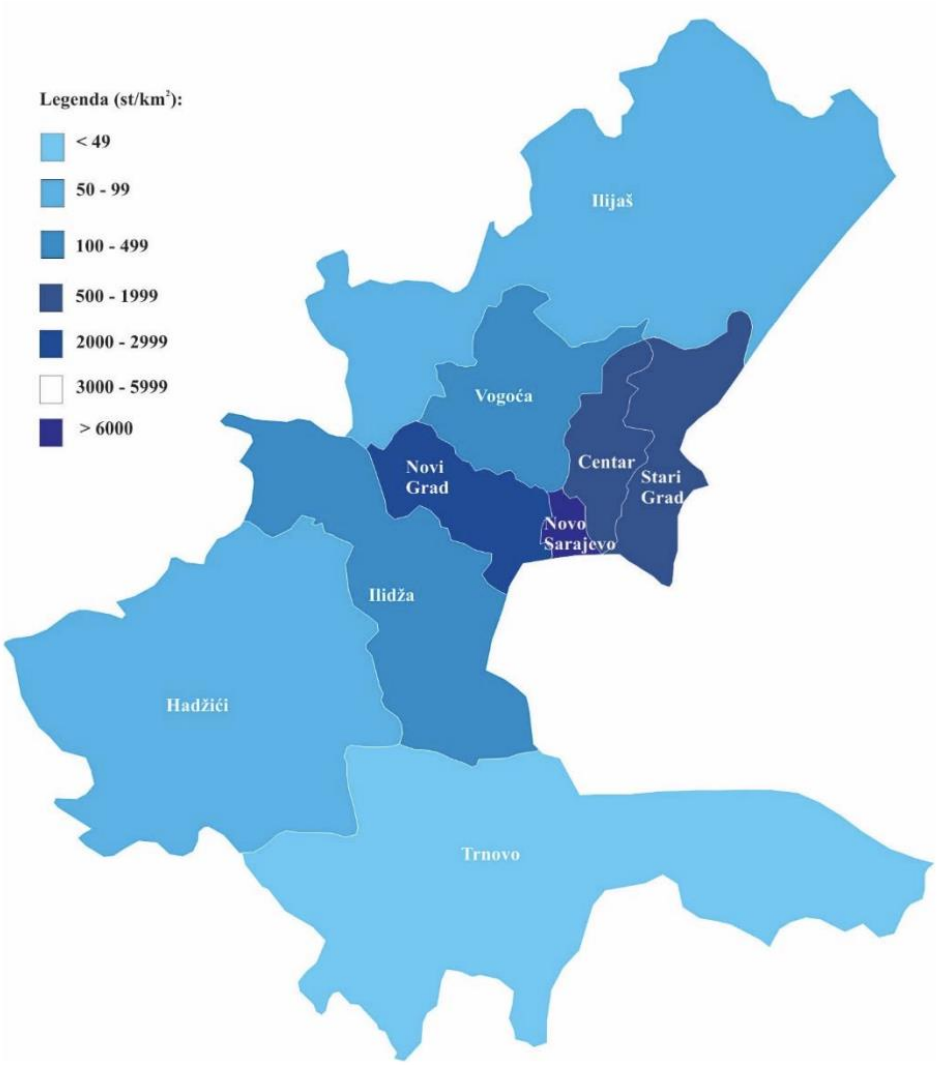

Izvor: Zavod za planiranje Kantona Sarajevo, 2017

Prema posljednjem Popisu stanovništva iz 2013. godine, na području Kantona Sarajevo živi ukupno 413.593 stanovnika, od kojih je 83.805 mladih. Kategorija mladih odnosi se na populaciju u dobi od 15 do 30 godina, što je definirano i **Zakonom o mladima Federacije Bosne i Hercegovine** („Službene novine FBiH“, br. 36/10). Unutar ove kategorije imamo više različitih, ali

koherentnih skupina mladih (15-19; 20-24; 25-30 godina) kojima treba pristupiti na različite načine. Mladi su kontinuirano jedna od najranjivijih društvenih skupina ukupne populacije Kantona Sarajevo, primarno uslijed slabe integracije u društvene tokove, kao i nepovoljnog društvenog položaja. Samim tim, neophodan je poseban odnos društva prema položaju, potrebama, interesima, ali i problemima mladih u bosanskohercegovačkom društvu. Kanton Sarajevo, kao prijestolnica Bosne i Hercegovine, koji zasigurno predstavlja kulturno, ekonomsko, obrazovno i društveno središte, neprestano se razvija i prilagođava dinamičnim izazovima savremenog doba. Kreiranje javnih politika, kao što je Strategija prema mladima, postaje značajna komponenta održivog razvoja, jer mladi su temelj sadašnjosti i budućnosti, pokretač inovacija, progresivnih ideja i društvenih promjena. **Kanton Sarajevo je prema svim pokazateljima najveći obrazovni, ekonomski, zdravstveni i turistički centar Bosne i Hercegovine i ima sve pretpostavke za realizaciju identificiranih prioriteta i osmišljenih mjera.**

Obavezu izrade strategije nalažu i zakonska rješenja u oblasti razvojnog planiranja u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH), odnosno, **Zakon o strateškom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH** („Službene novine FBiH“, br. 32/17) i **Uredba o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH** („Službene novine FBiH“, 74/19 i 2/21). Strategija se priprema i radi prema načinu i pravilima koje nalažu navedeni dokumenti. U procesu izrade ovog strateškog dokumenata primijenjeni su principi razvojnog planiranja i upravljanja razvojem. Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine u općim odredbama utvrđuje da se institucionalno organizirana briga o mladima, omladinsko udruživanje i učešće mladih na svim nivoima odlučivanja treba zasnivati na načelima poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, poštivanju ustavnog poretka, zakona i međunarodnog prava te izgradnji demokratskih institucija zasnovanih na političkom pluralizmu i uspostavi vladavine prava, kao i uvažavanju međunarodnopravnih standarda i najbolje međunarodne prakse u pogledu mladih i rada s mladima u cilju doprinosa ispunjenju uvjeta za članstvo Bosne i Hercegovine u Europskoj uniji.

Mladi ljudi koji žive u Kantonu Sarajevo suočeni su sa raznim izazovima, uključujući egzistencijalna pitanja, obrazovanje, (ne)zapošljavanje, dinamiku svakodnevnog života, sigurno okruženje, učešće u društvu te stvaranje perspektive za budućnost. Izrada sveobuhvatne strategije koja će pažljivo analizirati navedene aspekte **jest imperativ kako bi se osiguralo da mladi imaju pristup resursima, podršci i prilikama potrebnim za njihov puni razvoj.**

Prema Zakonu o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, „strategija prema mladima” dokument institucija vlasti sa programskim pristupom djelovanja prema mladima što uključuje definirane probleme i potrebe, strateške pravce, te ciljeve strategije i mjere za realizaciju ciljeva strategije. Ovaj zakon nalaže da svi nivoi vlasti u Federaciji imaju obaveze definiranja, usvajanja i provođenja strategija prema mladima. U okviru izrade Strategije urađeno je primarno istraživanje u skladu sa članom 4. (7) i članom 11. (2) Zakona o mladima Federacije Bosne i Hercegovine.

Zakon nalaže da se strategije prema mladima definiraju, usvajaju i provode na osnovu istraživanja potreba i problema mladih. Oblasti ove Strategije u skladu su sa Zakonom koji nalaže da na nivou Kantona i Federacije, u skladu sa ustavnim nadležnostima i zakonom, strategija obavezno sadrži programe djelovanja za mlade u pojedinim oblastima omladinskog sektora. Ova Strategija adresira oblasti omladinskog sektora koje je propisao Zakon, a odnose se na pitanja:

- formalnog, neformalnog i cjeloživotnog obrazovanja;
- zapošljavanja, mjera protiv nezaposlenosti te omladinskog poduzetništva;
- socijalne, zdravstvene i preventivne zaštite mladih i reproduktivno zdravlje mladih;
- stambenog zbrinjavanja mladih;
- rada s mladima, jačanja i razvoja sposobnosti mladih i slobodnog vremena mladih;
- aktivnog učešća mladih u javnom životu, izgradnje civilnog društva i volonterstva;
- mobilnosti i saradnje među mladima;
- informiranja i savjetovanja mladih;
- stručnog rada i usavršavanja u vezi s radom s mladima;
- usavršavanja za rad u omladinskim udruženjima i prostorima za mlade;
- omladinskog turizma, oporavka mladih i boravka u prirodi;
- aktivnosti mladih po pitanju kulture, sporta, estetike, etike, ekologije, duhovnosti, humanističkih vrijednosti, lične i društvene odgovornosti;
- rada s mladima iz marginaliziranih skupina;
- i druga pitanja od interesa za mlade i poboljšanje njihovih uvjeta života.

Interes strategija prema mladima je da kantonalni organi, lokalne samouprave, sva udruženja građana i ostali subjekti društvene zajednice, poput omladinskih organizacija civilnog društva, neformalnih grupa i organizacija mladih i za mlade, ustanova, institucija i medija, vjerskih i manjinskih zajednica, političkih stranaka, međusobnom saradnjom i zajedničkim djelovanjem doprinesu postizanju zajedničkih ciljeva, koji se odnose na život mladih.

Strategija prema mladima usklađena je sa **Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine** gdje se posebno vodilo računa o segmentima obrazovanja i obrazovnih politika, zapošljavanja i ekonomske inkluzije, kao i stanovanja te zdravlja i zdravstvene zaštite, kulture, sporta, turizma i aktivizma mladih. Sve navedeno usklađeno je sa ciljevima razvoja Kantona Sarajevo, uključujući podršku kvalitetnom obrazovanju, razvoju vještina potrebnih kako za svakodnevni život tako i za tržište rada te promoviranje cjeloživotnog učenja. Pored navedenog, Strategija prema mladima usklađena je i u segmentima poticanja poduzetništva, stvaranja radnih mjesta te podršci inkluziji marginaliziranih skupina mladih. Fokus Strategije prema mladima 2024-2030. identificiran je kroz promoviranje učešća u kulturnim, sportskim i društvenim aktivnostima, uz osiguranje pristupačnog stanovanja i kvalitetne zdravstvene i socijalne zaštite radi unapređenja socijalne inkluzije i opće dobrobiti, što je u skladu sa segmentima koje tretira Strategija razvoja Kantona Sarajevo za period 2021-2027. godina.

Posebnu zahvalu za sistemsku podršku u izradi Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. godina upućujemo Sekretarijatu OSCE-a, Ambasadi Republike Italije u Bosni i Hercegovini i Populacijskom fondu Ujedinjenih nacija (UNFPA).

Mladi koji žive u Kantonu Sarajevo suočeni su s raznim izazovima, uključujući egzistencijalna pitanja, obrazovanje, (ne)zapošljavanje, dinamiku svakodnevnog života, sigurno okruženje, učešće u društvu te stvaranje perspektive za budućnost.

Politike prema mladima imaju poseban značaj za svako društvo, jer mladi trebaju biti ključni subjekti društvenog, ekonomskog i kulturnog razvoja u svakom društvu. Nedovoljan ili sporadičan fokus na probleme, potrebe i izazove sa kojima se mladi susreću u svakodnevnom životu može imati značajne posljedice na njihovu budućnost, ali i na društvo i društvenu strukturu u cjelini.

1.1. Politike prema mladima - omladinske politike na međunarodnom nivou i u regiji

Politike prema mladima imaju poseban značaj za svako društvo, jer mladi trebaju biti ključni subjekti društvenog, ekonomskog i kulturnog razvoja u svakom društvu. Nedovoljan ili sporadičan fokus na probleme, potrebe i izazove sa kojima se mladi susreću u svakodnevnom životu može imati značajne posljedice za njihovu budućnost, ali i za društvo i društvenu strukturu u cjelini. Kada je riječ o politikama prema mladima na međunarodnom nivou i u regiji (Hrvatska, Srbija, Crna Gora), uzeti su u obzir značajni dokumenti, kako slijedi.

Ciljevi održivog razvoja Ujedinjenih nacija predstavljaju globalni plan djelovanja koji je usvojen 2015. godine sa osnovnim ciljem postizanja održivog razvoja do 2030. godine. Ciljevi obuhvataju ekonomske, društvene i okolišne dimenzije održivosti. Nekoliko ciljeva održivog razvoja (COR) Ujedinjenih nacija direktno se odnose na mlade ili su orijentirani na aspekte koji su relevantni za kvalitetniji život mladih. Mladi su ključni akteri u postizanju održivog razvoja. Analogno tome, znatan broj ciljeva usmjeren je na poboljšanje obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja, sudjelovanja u društvu i ostalih segmenata života mladih, što se posebno odnosi na COR četiri (4), pet (5), osam (8), deset (10), jedanaest (11) i šesnaest (16).

COR 4. Kvalitetno obrazovanje sa osnovnim zadatkom da se do 2030. godine osigura inkluzivno, pristupačno, kvalitetno obrazovanje za sve, te promoviraju mogućnosti cjeloživotnog učenja; ovaj cilj direktno se odnosi na mlade jer obuhvata pitanja poput pristupa osnovnom i srednjem obrazovanju, stručnom obrazovanju i osposobljavanju i visokom obrazovanju.

COR 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i djevojčice, što će svugdje okončati sve oblike diskriminacije žena i djevojčica; rodna ravnopravnost temeljni je element održivog razvoja, koji doprinosi stvaranju pravednijeg, inkluzivnijeg društva i jača ekonomski i društveni potencijal zajednica.

COR 8.Promovirati inkluzivan i održiv ekonomski rast. Ovaj cilj je iznimno važan za mlade, jer tretira pitanje zapošljavanja, radnih uvjeta i poduzetništva; osnovni cilj je do kraja 2030. godine bitno smanjiti broj mladih koji nisu zaposleni, razviti globalnu strategiju za zapošljavanje mladih i primijeniti „Globalni pakt o zapošljavanju“ Međunarodne organizacije rada.

COR 10. Smanjiti nejednakosti između i unutar država te do kraja 2030. godine progresivno postići i održati rast dohotka donjih 40% stanovništva po stopi višoj od nacionalnog prosjeka; smanjenje nejednakosti ključan je element održivog razvoja jer doprinosi stvaranju stabilnijeg društva i jačanju društvene kohezije.

COR 11. Učiniti gradove i naselja inkluzivnim, sigurnijim, otpornijim i održivim, što znači da do kraja 2030. godine treba osigurati da svi imaju pristup adekvatnom, sigurnom i jeftinom smještaju i osnovnim uslugama, te unaprijediti uvjete u nehigijenskim naseljima; ovaj cilj je posebno bitan za mlade jer su oni često koncentrirani u urbanim naseljima te je potrebno učiniti gradove i naselja učinkovitijim, otpornijim i održivijim.

COR 15. Očuvanje života na zemlji, zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosistema, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti i preokrenuti degradaciju tla, te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti; mobilisati i značajno povećati financijska sredstva iz svih izvora radi očuvanja i održivog korištenja biodiverziteta i ekosistema.

COR 16. Promovirati miroljubiva, inkluzivna i pravedna društva. Ovaj cilj je ključan za postizanje održivog razvoja; pravda, sigurnost i inkluzivno društvo stvaraju osnov za prosperitet i stabilnost društva; jedan od potciljeva je jačanje institucija i smanjenje nasilja, što se percipira kao ključni element održivog društva.

Strategija prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. usklađena je s principima Agende za održivi razvoj i ciljevima održivog razvoja Ujedinjenih nacija (UN), posebno se referirajući na ciljeve četiri (4), pet (5), osam (8), deset (10), jedanaest (11), petnaest (15) i šesnaest (16). Ciljevi Strategije za mlade Kantona Sarajevo imaju zadatak da promoviraju, pored Agende za održivi razvoj i ciljeva

održivog razvoja UN-a, standarde i principe Strategije za mlade Ujedinjenih nacija koja definira viziju svijeta „u kojem se ostvaruju ljudska prava svake mlade osobe; koja osigurava da je svaka mlada osoba osnažena da ostvari svoj puni potencijal; i koja prepoznaje sposobnost mladih ljudi, otpornost i njihov pozitivan doprinos kao agenasa promjena“ (UN, 2018), kao i da doprinese ostvarivanju ciljeva održivog razvoja u bosanskohercegovačkom društvu, posebno na području Kantona Sarajevo.

Pri izradi ovog strateškog dokumenta pažljivo su uzete u obzir i druge relevantne strategije na međunarodnom nivou, kao i definirani ciljevi, mjere i prioriteti u tim strategijama, s namjerom da se usklade mjere i aktivnosti sa stanjem i potrebama mladih u Kantonu Sarajevo. S tim u vezi, važno je istaknuti politike prema mladima Europske unije kroz Strategiju za mlade EU za period 2019-2027. koja vizijom i sloganom „uključivanje (poticanje sudjelovanja mladih u demokratskom životu), povezivanje (povezivanje mladih širom EU i izvan nje radi poticanja dobrovoljnog sudjelovanja, mobilnosti u svrhu učenja, solidarnosti i međukulturnog razumijevanja) i osnaživanje (poticanje osnaživanja mladih kvalitetom, inovacijama i priznavanjem rada s mladima) definira ciljeve na način da je potrebno:

- omogućiti mladima da kreiraju vlastitu sudbinu, postanu otporni, te da steknu životne vještine kako bi se nosili sa svijetom koji se mijenja;
- potaknuti mlade da postanu aktivni građani, nositelji solidarnosti i pozitivne promjene za zajednice širom Evrope, nadahnuti vrijednostima EU i europskim identitetom;
- pomoći u sprečavanju socijalne isključenosti mladih;
- poboljšati učinak političkih odluka na mlade u okviru dijaloga i rješavanjem njihovih potreba u različitim sektorima.

Važan dokument je i Strategija mladih 2030. Vijeća Europe u kojoj se tvrdi da su „ciljevi sektora mladih usmjereni na omogućavanje mladima širom Europe da aktivno podržavaju, brane, promoviraju i koriste temeljne vrijednosti Vijeća Europe (ljudska prava, demokracija i vladavina prava)“. Nadalje se navodi da je misija Strategije mladih 2030. Vijeća Europe:

- proširenje učešća mladih na način da značajnije sudjeluju u donošenju odluka na svim nivoima, na temelju širokog društvenog i političkog konsenzusa kao podrška participativnom upravljanju i odgovornosti;
- osnaživanje pristupa pravima mladih tako da se mladi i svi oblici civilnog društva mladih mogu osloniti na okruženje pogodno za potpuno ostvarivanje svih njihovih ljudskih prava i sloboda, uključujući konkretne politike, mehanizme i resurse;
- produbljivanje znanja mladih na način da demokratski angažman mladih podržavaju „zajednice prakse“ koje produciraju znanje i stručnost.

Politike prema mladima u Republici Hrvatskoj (HR) obuhvataju značajan broj područja, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, sudjelovanje u društvu, kulturu i sport, a najvažnije su:

- Nacionalna strategija za mlade HR koja daje okvir politika prema mladima. Strategija identificira ključna područja interesa za mlade i postavlja ciljeve vezane za obrazovanje, zapošljavanje, mobilnost, inkluziju i učešće mladih u društvu;
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja HR i Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike RH zaduženi su za državne zakonodavne mjere, strategije i politike prema mladima;
- Za politike prema mladima koje se provode u RH zaduženi su Agencija za mobilnost i programe EU koja uključuje programe Erasmus+, kao i druge programe koji podržavaju mobilnost, obrazovanje i volontiranje mladih. Savjet mladih RH, kao i Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, aktivni su učesnici u kreiranju boljeg ambijenta za mlade u hrvatskom društvu, kao i Europski socijalni fond RH koji pruža financijsku podršku programima i projektima usmjerenim na poboljšanje zapošljivosti i socijalne uključenosti mladih.

Politike prema mladima u Republici Srbiji (RS) obuhvataju niz područja gdje se grade smjernice i politike u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, sudjelovanja u društvu, kao i kulture i sporta. Pregled nekih od značajnijih politika prema mladima u Republici Srbiji su:

- Nacionalna strategija za mlade u Republici Srbiji za period od 2023. do 2030. godine predstavlja temeljni dokument sa postavljenim smjernicama i ciljevima politika prema mladima u Republici Srbiji.
- Politike prema mladima provodi i Nacionalna asocijacija kancelarija za mlade kada je primarno riječ o programima vezanim za obrazovanje, zapošljavanje i volontiranje. Osnovana je sa ciljem da osigura kvalitet omladinske politike na lokalnom nivou. Ministarstvo turizma i omladine RS, pored svoje obaveze da pruža sve relevantne informacije i prati kvalitet života mladih u Republici Srbiji, odgovorno je za razvoj i implementaciju politika prema mladima.
- Platforma Krovna organizacija mladih Srbije je organizacija mladih koja zastupa interese mladih i podstiče aktivnosti u vezi sa razvojem i provođenjem omladinske politike te predlaže mjere za njeno unapređenje. Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS) je savez 111 udruženja mladih, koja predstavlja najviše nezavisno predstavničko tijelo mladih u RS.

Politike prema mladima u Crnoj Gori (ME) uokvirene su u Strategiju za mlade 2023-2027. kroz gotovo sve segmente koji su bitni za mlade ljude. U ovu strategiju je integriran Akcioni plan za 2023-2024. godinu. Pored Strategije kao baznog dokumenta i politike prema mladima u Crnoj Gori,

- druge politike koje je značajno istaknuti provode Ministarstvo sporta i mladih Crne Gore, koje je odgovorno za kreiranje i implementaciju politika prema mladima u Crnoj Gori,
- kao i Nacionalni savjet za mlade Crne Gore, koji predstavlja mlade i zastupa njihove interese.

1.2. Politike prema mladima u Bosni i Hercegovini

Na državnom nivou do danas ne postoje zakonske regulative koje se bave pitanjima mladih. Entitet Republika Srpska (eRS) donijela je Zakon o omladinskom organizovanju RS („Službeni glasnik eRS“, br. 98/04, 119/08, 1/12), a Brčko distrikt (BD) Zakon o mladima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BD BiH“, 18/17). Međutim, uprkos raspravama i planovima, još uvijek ne postoje konkretni zakoni i/ili strategije u većini općina i kantona, uključujući i FBiH koji se bave pitanjima mladih. Nadalje, u eRS-u su dokumenti o akcionom planu teško dostupni, a akcioni planovi nisu jasno definirani, čime se postavlja pitanje efikasnosti politika usmjerenih prema mladima u svakodnevnom životu. Na kraju, sva tri zakona, pored toga što naglašavaju važnost poštivanja ljudskih i građanskih prava mladih osoba, definiraju dodatna prava za mlade u društvu.

Na državnom nivou, do danas ne postoje zakonske regulative koje se bave pitanjima mladih.

Zakon o omladinskom organizovanju eRS brigu o mladima definira kao jedan od općih interesa za eRS, a taj interes ostvaruje se uređivanjem i stvaranjem uvjeta za omladinsko organiziranje i brigu o mladima, te donošenjem i realizacijom dokumenata omladinske politike, kako na entitetskom, tako i na lokalnom nivou. Omladinske politike, koje predstavljaju najviše strateške dokumente, prate i odgovarajući akcioni planovi za njihovo provođenje. Donošenje ovih dokumenata na entitetskom nivou obaveza je Narodne skupštine eRS, na prijedlog nadležnog Ministarstva, koje priprema u saradnji sa Savjetom za mlade eRS. Nadležni entitetski organi i jedinice lokalne samouprave dužne su:

- obezbijediti uvjete za učešće mladih u donošenju odluka, raspravama i debatama koje se odnose na njihovu problematiku;
- formirati komisiju za mlade;
- osigurati prostor za rad i druge uvjete za rad.

Omladinskom savjetu eRS, kao krovnom tijelu u oblasti omladinskog organizovanja u eRS, planirano je izdvajanje sredstava kroz entitetski budžet, delegiranje predstavnika u stručna tijela Narodne skupštine i Vlade eRS, te prostor i drugi uvjeti za rad.

Osnovni zakon kojim se uređuju pitanja od interesa za život, položaj i djelovanje mladih ljudi u FBiH je Zakon o mladima FBiH, usvojen 2010. godine („Službene novine FBiH“, br. 36/10). U skladu sa Zakonom o mladima FBiH, politika prema mladima predstavlja ukupne institucionalne mehanizme brige vlasti prema mladima, a mjere na planu rada čine:

- osiguranje prikladnog prostora za mlade, rad s mladima i omladinske aktivnosti te osiguranje plaćanja troškova njihovog održavanja;
- osiguranje budžetske stavke koja se tiče pitanja mladih, kao udjela ukupnog budžeta općine ili kantona;
- određivanje mjerodavne općinske i gradske službe za pitanja mladih;
- osiguranje godišnjih grantova za projekte;
- profesionalni razvoj i usavršavanje službenika za mlade te jačanje kapaciteta ustanova i pojedinaca koji se bave mladima i omladinskim aktivnostima;
- osnivanje komisije za mlade kao stalnog radnog tijela pri općinskom vijeću i skupštini kantona;
- uspostavljanje stručnog radnog tijela za izradu, ažuriranje i praćenje provođenja lokalnih i kantonalnih strategija prema mladima;
- istraživanje i podrška istraživanju radi donošenja strategije prema mladima;
- pružanje podrške radu općinskog i kantonalnog vijeća mladih.

Na nivou FBiH, Vlada je Zakonom obavezana da strateške, razvojne i programske dokumente uskladi sa potrebama mladih, te da formira Savjet za mlade kao međuresorno radno tijelo. Pri Parlamentu FBiH uspostavljena je Komisija za mlade i predstavlja zajedničku komisiju oba doma Parlamenta. Vlada FBiH dužna je također Parlamentu FBiH svake godine podnositi Izvještaj o položaju mladih, nastojanjima i aktivnostima podrške mladima i definirati i zasnovati različite federalne grantove i transfere u cilju podrške mladima.

Vlada FBiH, na sjednici održanoj 30. oktobra 2023. godine, na prijedlog Federalnog ministarstva kulture i sporta, donijela je Odluku za pokretanje postupka izrade Strategije za mlade FBiH do 2027. godine.

Kada je riječ o nastavku razvijanja politika i strategija prema mladima na području FBiH, Vlada je na sjednici održanoj 30. oktobra 2023. godine u Sarajevu, na prijedloge Federalnog ministarstva kulture i sporta, donijela Odluku za pokretanje postupka izrade Strategije za mlade FBiH do 2027. godine. Nakon usvajanja ovog strateškog dokumenta FBiH koji definira probleme i potrebe mladih, strateške pravce djelovanja, te ciljeve strategije i mjere za realizaciju tih ciljeva, usaglašavanja stavova svih aktera, usvojeni prijedlog bit će dostavljen na mišljenje svim kantonima.

Briga o mladima zakonom je definirana kao opšti interes Brčko Distrikta BiH, te se vlast donošenjem Zakona o mladima BD obavezala:

- urediti i stvoriti uvjete za omladinsko organizovanje;
- donijeti i realizirati Strategiju za mlade.

Odgovorno tijelo koje ima obavezu pratiti napredak u realizaciji Zakona je Odjeljenje za stručne i administrativne poslove Vlade BD BiH koje također uspostavlja i vodi Registar omladinskih organizacija, te zajedno sa Vijećem/Savjetom mladih BD BiH izrađuje nacrt strategije za mlade. Pored ovog Odjeljenja, Vlada BD BiH dužna je formirati Komisiju za mlade pri Skupštini BD BiH, te imenovati službenika za mlade. S ciljem poboljšanja uloge i statusa mladih u Distriktu, nadležni organi trebaju osigurati uvjete za učešće mladih u raspravama, debatama i donošenju odluka koje se odnose na mlade.

Ukupno gledajući, izazovi u vezi s politikama prema mladima na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou uključuju nedostatak koordinacije između raznih nivoa vlasti, kašnjenje u donošenju odgovarajućih zakona i strategija, te neujednačenu implementaciju postojećih politika. Stoga je potrebno više napora u smjeru koordinacije, jasnoće i dosljednosti u politikama koje se odnose na mlade kako bi se osiguralo da imaju podršku i resurse koji su im potrebni za odrastanje i razvoj u bosanskohercegovačkom društvu.

Na osnovu znanstvenog, stručnog, metodološki strogo kontroliranog istraživanja pod monitoringom Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, anketirano je ukupno 1.021 mlada osoba u dobi od 15 do 30 godina u Kantonu Sarajevo.

2. Metodologija

Imajući u vidu kako je članom 4. (7), 11. (2) i 25. Zakona o mladima FBiH jasno i nedvosmisleno propisano da se strategije oblikuju na osnovu analize položaja i potreba mladih, a koja mora biti sačinjena na osnovu stručnog istraživanja o položaju i potrebama mladih za onaj nivo vlasti za koji se kreira strategija, Strategija prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. godina predstavlja krajnje jasan i razgovijetan pregled ključnih momenata značajnih za dalje politike prema mladima Kantona Sarajevo.

Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo sklopilo je 2023. godine sa Institutom za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu ugovor o provođenju istraživanja o položaju i potrebama mladih Kantona Sarajevo. Istraživanje, odnosno rezultati istraživanja o položaju i potrebama mladih Kantona Sarajevo, predstavljali su ključni element za cjelokupan proces izrade Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2028. godina.

Na osnovu znanstvenog, stručnog, metodološki strogo kontroliranog istraživanja pod monitoringom Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, **anketirana je ukupno 1.021 mlada osoba u dobi od 15 do 30 godina u Kantonu Sarajevo**, te su analizirani rezultati odgovora na pitanja:

- spolna-dobna struktura ispitanika;
- uvjeti stanovanja;
- porodično-partnerski status;
- materijalni status;
- stepen obrazovanja;
- status u radnim procesima;
- stavovi mladih o obrazovanju;
- učešće mladih u neformalnim programima;
- stepen informiranosti i izvori informiranosti;
- uvjeti stanovanja;
- percepcija mladih o vlastitom zdravlju;
- percepcija mladih o uvjetima u javnom saobraćaju,
- percepcija mladih o zdravstvenoj zaštiti i sigurnosti;
- percepcija uvjeta/stanja za poduzetništvo mladih;
- uključenost mladih u politiku i politička dešavanja;
- percepcija postojanja javnog prostora za mlade;
- dostupnost javnih fondova, stipendija za mlade;
- razumijevanje koncepta slobodnog vremena kod mladih;
- percepcija mladih o ekološkoj održivosti, kvalitetu zraka;

- percepcija mladih o pristupačnosti prirodnih područja za rekreaciju, turizam.

Terenski rad, obradu, sređivanje i analizu podataka proveo je Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Rezultati istraživanja poslužili su kao polazna tačka za kreiranje Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. godina. Dobiveni podaci se također mogu iskoristiti za izradu drugih dokumenata kojima se može utjecati na bolji položaj mladih, što u Kantonu Sarajevo, što kao osnova donosiocima odluka u Bosni i Hercegovini kako i na koji način prikupiti i prezentirati podatke o potrebama, problemima i stavovima mladih ljudi.

Prikupljanje podataka – anketiranje (licem u lice) mladih na terenu – provedeno je u junu i julu 2023. godine. Korišten je standardizirani upitnik koji su kreirali voditelji radnih grupa uz konzultacije Shell studije o mladima (njem. Shell Jugendstudien). Anketni upitnik je podijeljen u pet sekcija; Sekcija A – Sociodemografska pitanja, Sekcija B – Obrazovanje i zapošljavanje, Sekcija C – Zdravlje i svakodnevni život, Sekcija D – Slobodno vrijeme i navike, Sekcija E – Ljudska prava i životna sredina, sa ukupno 44 pitanja. Rad na terenu su obavili posebno trenirani anketari Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (mladi u dobi od 21 do 24 godine).

Prikupljanje podataka provedeno je u svih devet općina Kantona Sarajevo na ukupnom uzorku od 1.021 ispitanika ciljne skupine od 15 do 30 godina, definiranu u Zakonu o mladima FBiH kao „mladi koji su osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti" (2010). Anketari su birali ispitanike slučajnim odabirom unutar ciljne skupine primjenjujući kretanje slučajnog tipa, čime je osigurano da svaki član ciljne skupine ima jednaku vjerovatnoću da bude biran u uzorak.

Kako je ciljna populacija od 15 do 30 godina, reprezentativnost uzorka osigurana je na osnovu veličine i načina izbora uzorka. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, u Kantonu Sarajevo živi ukupno 413.593 osobe, od čega je mladih 83.805, što je 20,26%, odnosno svaka peta osoba koja živi u KS je mlada osoba.

Svaka peta osoba koja živi u Kantonu Sarajevo je mlada osoba.

Dobiveni podaci su reprezentativni u odnosu na ciljnu populaciju sa 95% sigurnosti i intervalom pouzdanosti od +/- 2,99% i predstavljaju stavove svih mladih na prostoru Kantona Sarajevo. Za statističku analizu podataka korišten je softverski alat SPSS (engl. Statistical package for Social Sciences) kao programski paket koji je namijenjen unosu, obradi i analizi podataka. Dobiveni

rezultati su tabelarno i grafički prikazani upotrebom programskog paketa Numbers i deskriptivno gdje je za to bilo potrebe kroz kraća pojašnjenja i komparacije sa prethodnim istraživanjima.

Tabela 1. Sociodemografske karakteristike uzorka (%)

SPOL	Muško	50,7 %
	Žensko	48,5 %
DOB	15-18	31,8 %
	19-24	44,4 %
	25-30	23,8 %
OPĆINA STANOVANJA	Centar	11,5 %
	Hadžići	8,0 %
	Ilidža	16,9 %
	Ilijaš	6,1 %
	Novi Grad	28,8 %
	Novo Sarajevo	16,2 %
	Stari Grad	4,2 %
	Vogošća	7,6 %
	Trnovo	0,7 %
TIP BORAVKA	Prebivalište (trajno)	85 %
	Boravište (povremeno)	8,6 %
	Školovanje ili posao (privremeno)	6,4 %
DOMAĆINSTVO	Živim sam/a	11,8 %
	Majka	72,7 %
	Otac	64,6 %
	Braća/sestre	50,7 %
	Partner/supružnik	9,5 %
	Dijete/djeca	4,6 %
	Drugo	10,3 %

Ako pogledamo uzorak i geografsku raspodjelu mladih u Kantonu Sarajevo, uočavamo da je uzorak precizno „pokrio“ geografsku, spolnu, dobnu i društvenu strukturu mladih u Kantonu Sarajevo. Očekivano je također da u periodu od 2013. godine do trenutka prikupljanja podataka dođe do određenih demografskih promjena koje se oslikavaju u uzorku.

Tabela 2. Distribucija uzorka u prema popisu stanovništva 2013. godine u općinama Kantona Sarajevo (%,N)

Općina	Broj ispitanika (N)	Broj ispitanika (%)	Broj stanovnika prema popisu 2013. (N)	Broj stanovnika prema popisu 2013. (%)
Centar	117	11,5	10.138	12,1
Hadžići	82	8,0	5.307	6,33
Ilidža	173	16,9	14.565	17,38
Ilijaš	62	6,1	4.458	5,32
Novi Grad	294	28,8	23.273	27,77
Novo Sarajevo	165	16,2	12.686	15,14

Stari Grad	43	4,2	7.301	8,71
Vogošća	78	7,6	5.881	7,02
Trnovo	7	0,7	196	0,23
Ukupno	**1021**	**100**	**83.805**	**100**

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2016.

Istraživanje je provedeno na ukupnom uzorku od 1.021 ispitanika i to 50,7% muškaraca i 48,5% žena. Najčešća starost ispitanih je 17 godina, dok je prosječna starost 21,27 godina. Najviše mladih, kako je i bilo za očekivati, živi u općini Novi Grad, a najmanje u općini Trnovo. Kada je riječ o prebivalištu, pitali smo mlade da li u općini u kojoj stanuju imaju prijavljeno prebivalište, boravak ili se školuju/rade.

Slika 2. Tip stanovanja (%) i Slika 3. Stečena stručna sprema (%)

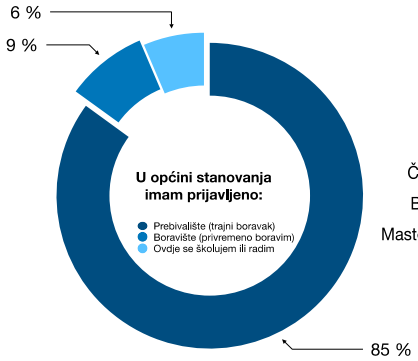

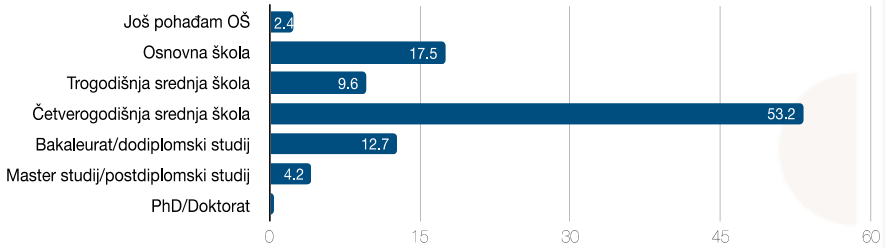

Prema dobivenim podacima, većina mladih (85%) ima trajni boravak u općini stanovanja, a kada je riječ o broju članova domaćinstva i s kim ispitana populacija živi, podaci su prikazani u grafikonu niže.

Slika 4. Distribucija uzorka prema općinama u odnosu na dob (%)

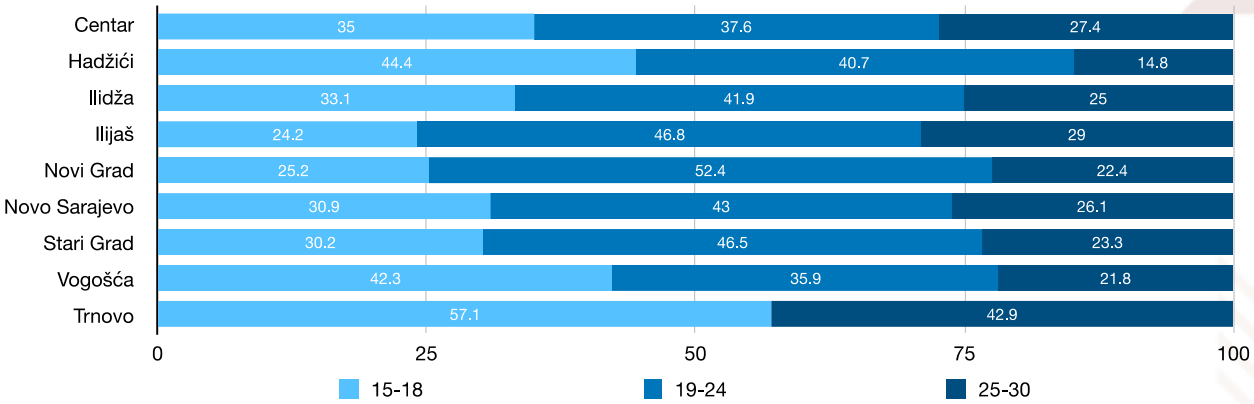

Mladi ljudi u Kantonu Sarajevo, ukoliko se ne školuju (53%) najčešće su zaposleni na puno radno vrijeme (29,6%) i na pola radnog vremena (7,7%). Kada je riječ o populaciji mladih koja je nezaposlena (7,9%), 4,5% navodi da ne traže posao. Proces osamostaljivanja mladih je

zabrinjavajući jer 67% ispitanih živi sa roditeljima. Češće muškarci navode da žive sami u odnosu na žene, a kada je riječ o dobnim kohortama, nema značajne razlike i uočava se fenomen produžene mladosti, odnosno više mladih nego očekivano, starosne dobi između 25 i 30 godina, navodi da živi u domaćinstvu sa barem jednim roditeljem.

Slika 5. Trenutni status (%)

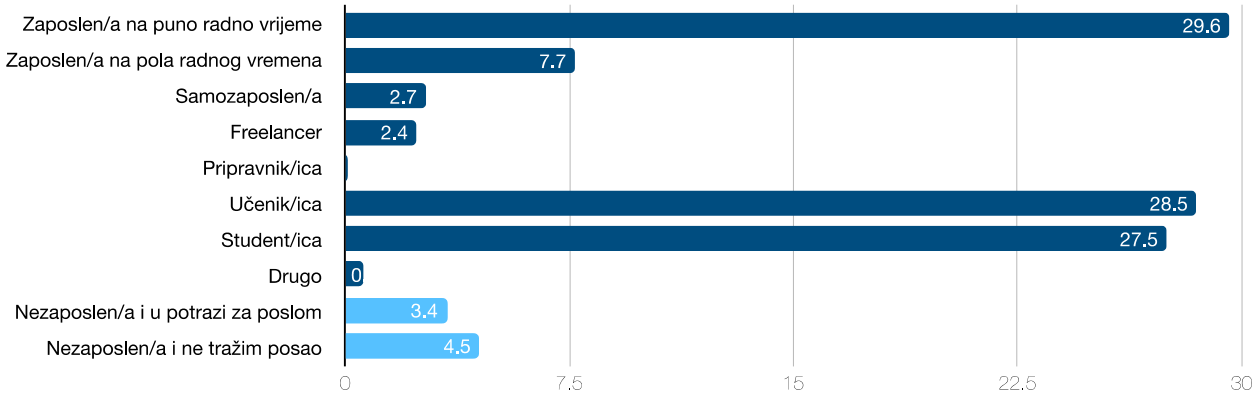

U vezi sa materijalnim statusom mladih u Kantonu Sarajevo, većina ispitanih isti percipira kao prosječan (38,5%). Iznad prosjeka (14,9%) i značajno iznad prosjeka (4,9%) materijalni status domaćinstva percipira skoro svaka peta mlada osoba (19,8%). S druge strane, ukupno 19,7% mladih smatra materijalni status domaćinstva u kojem živi ispod prosjeka. Ovo ukazuje na to da je percipirani problem siromaštva kod mladih prisutan kod svake pete mlade osobe.

Slika 6. Percipirani materijali status domaćinstva (%)

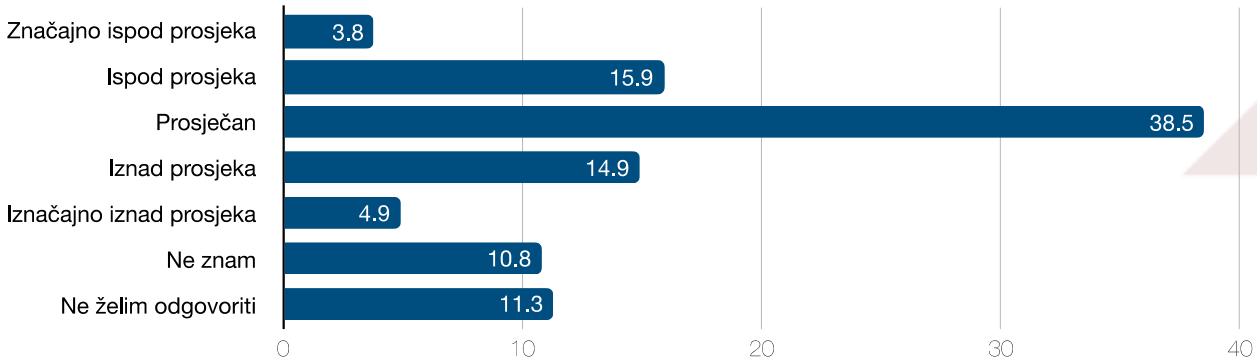

Problem siromaštva u Kantonu Sarajevo prisutan je kod svake pete mlade osobe.

Uzorkom su obuhvaćeni i mladi koji se prema vlastitoj procjeni svrstavaju u neku od marginaliziranih skupina, kao što su osobe s invaliditetom, pripadnici romske nacionalne manjine, djeca bez roditeljskog staranja te samohrani roditelj. Kako bi se osiguralo njihovo učešće u

istraživanju, instrument je ciljano distribuiran udruženjima koji se bave pravima mladih osoba s invaliditetom, romskim udruženjima i drugim relevantnim organizacijama koje u bazi podataka imaju registrirane mlade osobe koje se svrstavaju u neku od marginaliziranih skupina. Ovakav pristup doprinio je sagledavanju problema i potreba mladih na području Kantona Sarajevo bez diskriminacije, odnosno utemeljen je na načelu jednakopravnosti i težnji ka stvaranju jednakih uvjeta za socijalnu participaciju svih mladih osoba, neovisno o sposobnostima, nacionalnoj, vjerskoj, dobnoj ili nekoj drugoj pripadnosti.

Vlada Kantona Sarajevo je na Petoj sjednici održanoj 27.04.2023. godine imenovala Komisiju za izradu Nacrta Strategije prema mladima Kantona Sarajevo i Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo je Rješenjem broj: 27-04-04-13089-1.2/23 od 28.04.2023. godine imenovalo Radnu grupu za potrebe Nacrta Strategije prema mladima Kantona Sarajevo. U nastavku se nalazi pregled kantonalnih organa uprave, institucija, radnih tijela Skupštine KS, organizacija i udruženja koji su učestvovali u izradi Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. godina:

- Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo kulture i sporta Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo;
- Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo;
- Komisija za mlade Skupštine Kantona Sarajevo;
- Rektorat Univerziteta u Sarajevu;
- Gradska uprava Grada Sarajeva;
- Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu;
- Arhitektonski fakultet Univerziteta u Sarajevu;
- Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu;
- Studentski parlament Univerziteta u Sarajevu;
- Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu;
- Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja Kantona Sarajevo;

- Institut za razvoj mladih KULT;
- JU Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo;
- JU Zavod za zdravstvenu zaštitu žena i materinstva Kantona Sarajevo;
- JU Zavod za zaštitu zdravlja studenata Univerziteta u Sarajevu;
- JU Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo;
- Privredna komora Kantona Sarajevo;
- Udruženje građana „Sarajevo susret kultura“;
- Inkubator društvenih inicijativa „Munja“;
- Omladinski PR Tim Kantona Sarajevo;
- Vijeće Mladih Federacije Bosne i Hercegovine;
- Fondacija Boris Divković;
- JU Osnovna škola „Malta“;
- Centar za promociju civilnog društva;
- Centar za socijalni rad Hadžići;
- Društvo ujedinjenih građanskih akcija;
- Centar za obrazovne inicijative „Step by Step“;
- Udruženje „Ja bih u EU“.
- Internacionalni Univerzitet u Sarajevu
- Internacionalni Burč univerzitet
- Sarajevska škola za nauku i tehnologiju
- Katolički školski centar
- Homework HUB
- „Promente“ – socijalna istraživanja
- Bit Alijansa

Vođena potrebom stvaranja i provođenja adekvatnih politika prema mladima, uspostavljanjem jasnih kriterija za takve politike, afirmisanjem omladinskog aktivizma, implementacijom načela nediskriminacije, solidarnosti i etičnosti, a imajući u vidu holistički pristup u razumijevanju položaja i potreba mladih, Vlada Kantona Sarajevo, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, u saradnji s Institutom za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, odlučila je da na osnovu znanstvenog i metodološki reprezentativnog istraživanja analizira položaj i potrebe mladih, te shodno tome definira stanje, ciljeve i mjere koje će pomoći u razvoju bosanskohercegovačkog društva i poboljšati status mladih u svim bitnim aspektima njihovog života u Kantonu Sarajevo.

Strategija prema mladima 2024-2030. Kantona Sarajevo ima za cilj kreirati sveobuhvatan okvir kojim će se osigurati sinergijsko djelovanje relevantnih aktera i resursa u kontekstu podrške mladima u svim aspektima njihovog života, odnosno razvoju vlastitih potencijala i socijalnom uključivanju.

3. Položaj mladih u Kantonu Sarajevo i plan djelovanja

U viziji razvoja Kantona Sarajevo obrazovanje je prepoznato kao jedan od ključnih faktora održivog razvoja, pri čemu se razvoj promatra kao višedimenzionalan proces ekonomske, društvene, okolišne, prostorne i institucionalne transformacije u cilju poboljšanja kvaliteta i standarda života građana. Da bi se to postiglo, potrebno je raditi na uspostavi sistema obrazovanja i cjeloživotnog učenja, usmjerenog na razvoj vještina i kompetencija u skladu s Evropskim okvirom ključnih kompetencija kojeg čine:

- pismenost i (više)jezička kompetencija;
- matematička, znanstvena, tehnološka i inženjerska kompetencija;
- digitalna kompetencija;
- lična, socijalna i kompetencija za učenje;
- građanska kompetencija;
- poduzetnička kompetencija;
- kompetencija kulturne svijesti i izražavanja.

Okvir predviđa razvijanje navedenih ključnih kompetencija do kraja obaveznog školovanja ili obuke, kako bi one bile temelj za daljnje učenje kao dio cjeloživotnog učenja.

Svega jedna trećina mladih u Kantonu Sarajevo smatra da formalno obrazovanje razvija kod mladih vještine i sposobnosti koje su potrebne za život i rad u 21. vijeku.

Kvalitetno i inkluzivno obrazovanje je od suštinskog značaja za održivi društveni i ekonomski razvoj. To podrazumijeva i kreiranje ambijenta u kojem će se mladim ljudima omogućiti da ostvare svoj puni potencijal, uspješno se uključe u zajednicu, tržište rada i imaju konstruktivnu ulogu u društvu u kojem žive. Zaposlenost mladih u uskoj je vezi sa obrazovanjem te općenito ekonomskim rastom i razvojem, investicijama i otvaranjem novih radnih mjesta. Stoga je nužno promišljati o sponi između obrazovanja i ekonomskog prostora i stjecanju kompetencija potrebnih za zapošljavanje i aktivnu socijalnu participaciju. Imajući u vidu da se kompetencija razumijeva kao skup povezanog znanja, vještina i stavova te pripadajuće odgovornosti koji osobi omogućavaju da efektivno izvršava aktivnosti u okviru datog zanimanja da funkcionira tako da zadovoljava ili nadvladava standarde koji se očekuju u datom zanimanju ili radnom okruženju, potrebno je rekonceptualizirati programe formalnog i neformalnog obrazovanja. Obrazovanje treba, pored ostalog, doprinijeti jačanju zapošljivosti mladih, što dugoročno osigurava (socijalnu) egzistenciju kroz prizmu ostvarivanja temeljnih ljudskih prava. Obrazovanje, u tom smislu, nije usmjereno isključivo na usklađivanje sa potrebama tržišta rada, već na dostizanje kvaliteta života dostojnog čovjeka, dobrobiti pojedinca i, u konačnici, jačanja društvene kohezije.

Prema podacima iz oktobra 2023. godine, u Kantonu Sarajevo registrirano je 51.782 nezaposlenih osoba, dok je 147.011 osoba zaposleno, a stopa nezaposlenosti iznosi 26,22%. Unutar tog broja, 15.263 nezaposlenih su osobe u dobi ispod 35 godina, odnosno 20,94% čine mladi ljudi. Nezaposlenost mladih žena u odnosu na muškarce je 59,65%. Što se tiče kvalifikacija, 3.958 osobe (25,9%) su VSS, 6.365 SSS (41,7%), KV 3.256 (21,3%) i NK 1.609 osoba (10,5%).

10.843 nezaposlenih mladih
14.716 učenika u srednjim školama
26.169 studenata na univerzitetima

Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje se u Kantonu Sarajevo odvija u redovnim javnim (68) i privatnim (10) školama, školama za specijalni odgoj i obrazovanje (4), te paralelnim školama – muzičkim i baletskim (3). Dakle, na području Kantona Sarajevo, prema navedenom, djeluje **85 odgojno obrazovnih institucija za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje.**

Broj učenika na jednog nastavnika u osnovnim školama je 12.

Tabela 3. Broj učenika u osnovnim školama Kantona Sarajevo (N)

Školska godina	Ukupan broj učenika	Broj učenika upisanih u prve razrede	Broj nastavnika	Broj učenika na jednog nastavnika
2018/19	37.669	4.354	2.788	13,51
2019/20	37.917	4.305	2.914	13,01
2020/21	38.043	4.274	2.989	12,72
2021/22	38.014	4.266	2.965	12,82
2022/23	38.048	4.352	3.050	12,47

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023. godina

Srednjoškolski odgoj i obrazovanje u Kantonu Sarajevo odvija se u 45 škola, od kojih su 36 javne i 9 privatnih. U posljednjih šest godina broj učenika koji upisuju prvi razred srednje škole je stabilan, nakon perioda u kojem se bilježio konstantan pad broja učenika (od 2012/2013. do 2016/2017). Istovremeno, u proteklom periodu je zabilježen trend smanjenja broja učenika po nastavniku. On je u školskoj 2016/2017. godini iznosio 9,85 učenika, a u 2021/2022. - 9,12 učenika po nastavniku. Trenutno je u obrazovnom sistemu 14.716 učenika u srednjim školama, od čega najveći broj učenika pohađa tehničke i srodne škole (49%), gimnazije (32%), stručne (13%), vjerske (3%), umjetničke (2%) i škole za učenike s teškoćama u razvoju (1%).

Broj učenika na jednog nastavnika u srednjim školama je 9.

Tabela 4. Broj učenika u srednjim školama Kantona Sarajevo (N)

Školska godina	Ukupan broj učenika	Broj učenika upisanih u prve razrede	Broj nastavnika	Broj učenika na jednog nastavnika
2018/19	15.162	3.924	1543	9,83
2019/20	14.733	3.891	1587	9,28
2020/21	14.750	3.905	1605	9,19
2021/22	14.679	3.941	1610	9,12
2022/23	14.770	3.996	1651	8,94

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023. godina

Ako pogledamo profesije tj. zanimanja koja su najčešća na birou za zapošljavanje, mladih je prema podacima Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo na dan 31.10.2023. godine ukupno evidentirano 4.763, od čega su najzastupljeniji: maturant gimnazije-765, mašinski tehničar-418, ekonomski tehničar-312, elektrotehničar-232, medicinska sestra-214, grafički tehničar-212, fizioterapeut-164, tekstilni tehničar-148, zubotehničar-143.

U okviru **visokoškolskog obrazovanja, na području Kantona Sarajevo djeluje jedan javni (Univerzitet u Sarajevu) i tri privatna univerziteta (Univerzitet Sarajevska škola za nauku i tehnologiju, Internacionalni univerzitet u Sarajevu i Internacionalni Burch univerzitet).** Univerzitet u Sarajevu je najveći univerzitet sa udjelom od 85% od svih studenata koji studiraju na području Kantona Sarajevo u školskoj 2022/2023. godini. U posljednjih pet godina UNSA bilježi pad broja studenata (ukupno 4.331 studenata manje). Istovremeno, tri privatna univerziteta su u prethodnom periodu imala rast broja studenata, tako da je njihov udio u ukupnom broju studenata povećan sa 8% u 2018/2019. na 15% u 2022/2023.

Univerzitet u Sarajevu je najveći univerzitet sa udjelom od 85% od svih studenata koji studiraju na području Kantona Sarajevo

Posljednjih pet godina UNSA bilježi pad broja studenata (4.331 studenata manje)

Tabela 5. Broj studenata na univerzitetima u Kantonu Sarajevo (N)

	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Univerzitet u Sarajevu	26.478	25.488	25.013	23.589	22.147
Univerzitet Sarajevska škola za nauku i tehnologiju (SSST)	332	392	418	458	528
Internacionalni univerzitet u Sarajevu (IUS)	1.480	1.405	1.343	1.572	1.923
Internacionalni Burch univerzitet (IBU)	528	536	1.282	1.449	1.571
	28.818	27.821	28.056	27.068	26.169

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2023. godina

Kada analiziramo stanje u obrazovanju[1] i perspektivu zapošljavanja, važno je istaći da broj od 10.843 evidentiranih nezaposlenih mladih ne prikazuje realno stanje, odnosno nisu svi koji su na evidenciji nezaposlenih u potrazi za poslom, već su najčešće u evidenciji nezaposlenih zbog ostvarivanja određenih prava i pogodnosti, što otvara potrebu za detaljnijom analizom i procjenom stvarnih potreba osoba koje su evidentirane kao nezaposlena. Pored toga, ostaje otvoreno pitanje i koji je stvarni broj neaktivnih mladih tj. NEET populacije (koja nije u radnom odnosu, nije u sistemu obrazovanju ni osposobljavanja), jer su oni podložni siromaštvu, dodatnoj marginalizaciji i rizičnom ponašanju. Provedeno istraživanje ukazuje na 7,9% mladih koji se mogu

[1] U proteklom strateškom ciklusu, u periodu od 2019. do 2023. godine, u Kantonu Sarajevo su doneseni strateški dokumenti i zakonska i podzakonska regulativa u oblasti obrazovanja i cjeloživotnog učenja: Pravilnik o inkluzivnom obrazovanju („Sl.novine KS“, br. 32/19); Program za interresorno unapređenje inkluzije u KS; Standardi i normativi za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja na području Kantona Sarajevo („Sl. novine KS“, br. 17/19); Pravilnik o akreditaciji visokoškolskih ustanova i studijskih programa („Sl. novine KS“, br. 21/19); Zakon o visokom obrazovanju („Sl. novine KS“, br. 36/22); Strategija razvoja medijske i informacijske pismenosti u oblasti obrazovanja u Kantonu Sarajevo; Zakon o obrazovanju odraslih („Sl. novine KS“, br. 40/15 i 40/20); Odluka o standardima i normativima za realizaciju Programa obrazovanja odraslih („Sl. novine KS“, br. 32/16 i 27/21); pripremljen je Prednacrt zakona o dualnom obrazovanju u Kantonu Sarajevo; Usvojen zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi u KS.

tretirati kao NEET. Zbog navedenog važno je analizirati mogućnosti obrazovanja odraslih[2] u Kantonu Sarajevo jer je Ministarstvo odgoja i obrazovanja KS uspostavilo Registar organizatora obrazovanja odraslih u kojem su trenutno registrirane 34 institucije i agencije, od kojih su 14 javne institucije. Osim toga, razvijen je Informacioni sistem za kontrolu obrazovanja odraslih i monitoring (ISKOOM[3]). Tokom jeseni 2023. godine usvojena je i Strategija zapošljavanja FBiH koja bi trebala pomoći u preciznijoj evidenciji tražilaca posla (nezaposlenih lica), na čijim smjernicama se bazira Strategija prema mladima.

Kurikularna reforma - cilj promjena paradigme učenja i podučavanja - fokus na ishodima učenja

Važno je također napomenuti da je u prethodnom četverogodišnjem strateškom ciklusu u sistemu obrazovanja u Kantonu Sarajevo došlo do značajnih institucionalnih promjena. Uspostavljeno je Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, kao i Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja KS. Uloga Instituta je praćenje, vrednovanje, unapređenje i razvoj sistema predškolskog i osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja, srednjoškolskog i obrazovanja odraslih u Kantonu Sarajevo. Jedan od zadataka Instituta za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja je da učestvuje u provođenju kurikularne reforme koja je pokrenuta 2018. godine sa ciljem promjene paradigme učenja i poučavanja i stavljanja fokusa na ishode, umjesto ranijeg fokusa na sadržaje. Predviđene su promjene u svim fazama odgojno-obrazovnog procesa, od planiranja, poučavanja, praćenja, do procjene kvaliteta i ocjenjivanja.
Izvršena reforma kroz formiranje Instituta za razvoj preduniverzitetskog obrazovanje koji u svom programu osim rada na modernizaciji nastavnih planova i programa (NPP) fokus ima na razvoj kompetencija pedagoga i nastavnika. Također, počelo je uvođenje predmeta poduzetništvo u pilot škole, biznis klubova. Sa aspekta zapošljavanja i poduzetništva mladih, kao i karijernog razvoja, veliko je pitanje u kojoj mjeri današnji nastavni planovi i programi u školama, kao i načini rada sa mladima, odgovaraju potrebama tržišta rada, ali i maksimalnom razvoju životnih i ključnih kompetencija.

Slika 7. Najviše informacija za dalje školovanje i karijerno usmjeravanje dobijam od... (%)

[2] Zakonom o obrazovanju odraslih („Sl. novine KS“, br. 40/15 i 40/20) i Odlukom o standardima i normativima za realizaciju programa obrazovanja odraslih („Sl. novine KS“, br. 32/16 i 27/21) definišu se ciljevi, oblici, programi, kao i normativi i standardi za realizaciju programa odraslih, za javne i privatne institucije koje su registrovane i imaju akreditovane programe.

[3] ISKOOM predstavlja *online* platformu koja povezuje ključne aktere u sistemu obrazovanja odraslih, stavljajući akcenat na mogućnost uvida u stanje na terenu u realnom vremenu, praćenje nastavnog procesa od upisa do finaliziranja programa obrazovanja odraslih, te prikupljanje podataka neophodnih za strateško planiranje i izvještavanje.

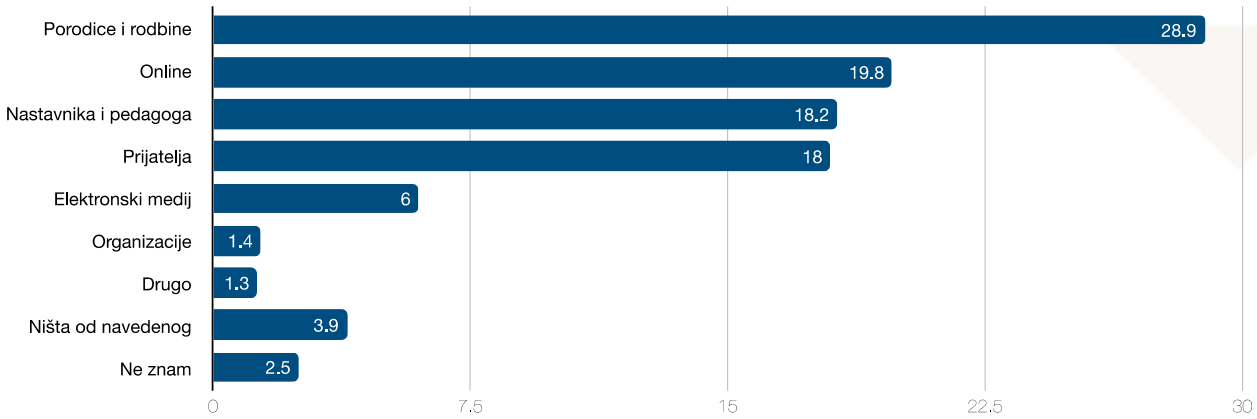

Tome svjedoče i rezultati provedenog istraživanja da kada je riječ o daljnjem školovanju i karijernom savjetovanju, mladi najčešće slušaju porodicu i rodbinu (28,9%), zatim istražuju *online* (19,8%), te se savjetuju sa nastavnicima i pedagozima škole/fakulteta (18,2%). Nažalost, ne postoji precizna projekcija o današnjim i dugoročnim potrebama na tržištu rada, a istraživanja poput TIMS-a i PISE sugeriraju da su učenici ispod EU prosjeka u funkcionalnim znanjima. U sklopu boljeg uvezivanja posebno tehničkih i stručnih škola još se očekuje usvajanje Zakona o dualnom obrazovanju, kao i iskazana potreba za zakonsko definiranje mogućnosti rada (ili prakse) za učenike i redovne studente, te zakonske regulative za studentske/učeničke kompanije.

Ukoliko se uzme podatak iz jednog globalnog istraživanja da će ova digitalna generacija mladih do kraja radnog vijeka promijeniti u prosjeku 17 radnih mjesta i pet profesija/zanimanja (od kojih neka danas ne postoje i ne znamo kakva će biti), još više naglašava potrebu za razvojem specifičnih vještina i kompetencija koje će mladima pomoći da budu fleksibilni, proaktivni, brzi i spremni na promjene. U ovom području također su neophodni dodatni edukativni procesi koji se odnose na posebnu regulaciju kroz moderan Zakon o obrazovanju odraslih. Zbog navedenog, iznimno je važna podrška mladima kroz programe stipendiranja učenika i studenata u Kantonu Sarajevo. U svih devet općina Kantona Sarajevo realiziraju se programi stipendiranja učenika srednjih škola i studenata. Pored redovnih stipendija, neke općine su uvele stipendije za nadarene učenike i studente, učenike slabijeg imovinskog stanja i učenike pripadnike boračke populacije.

OBRAZOVANJE I CJELOŽIVOTNO UČENJE

1 SISTEMSKO PRAĆENJE

Nerazvijeno sistemsko praćenje i evaluacija programa/reformi koji se provode u svrhu razvoja obrazovanja.

2 OBUČENOST

Nedovoljna obučenost nastavnog osoblja - podučavanje bazirano na ishodima, medijska i informacijska pismenost, digatalizacija, ljudska prava, obrazovanje o klimatskim promjenama, održivost, itd.

3 BAZE PODATAKA

Nedovoljno precizne statističke baze podataka na svim nivoima obrazovanja.

4 KRITERIJI ZA OCJENJIVANJE

Kriteriji za ocjenjivanje i eksternu provjeru znanja (matura) nisu usklađeni sa promjenama u kurikulumu.

5 ANALIZA REZULTATA

Izostanak analize rezultata eksterne mature.

6 BROJ STUDENATA

Pad broja studenata na Univerzitetu u Sarajevu.

7 MONITORING I EVALUACIJA

Nedostatak jedinstvenog sistema monitoringa i evaluacije učenika (veza obrazovanja i tržišta rada).

8 STRATEŠKO PROMIŠLJANJE

nedostatak jedinstvenog sistema monitoringa i evaluacije učenika (veza obrazovanja i tržišta rada), izostanak dugoročnog i strateškog promišljanja i planiranja u pogledu potrebnog kadra u oblasti obrazovanja i obrazovnih politika – npr. stipendiranja doktorskih studija za nastavnike/ce, stručne saradnike/ce, istraživače/ice koji mogu doprinijeti obrazovnim reformama koje se provode ili su planirane.

OSIGURATI KVALITETNO INKLUZIVNO OBRAZOVANJE ZA XXI VIJEK.

Slika 8. Distribucija stipendija za učenike i studente u Kantonu Sarajevo 2019.-2022. (%)

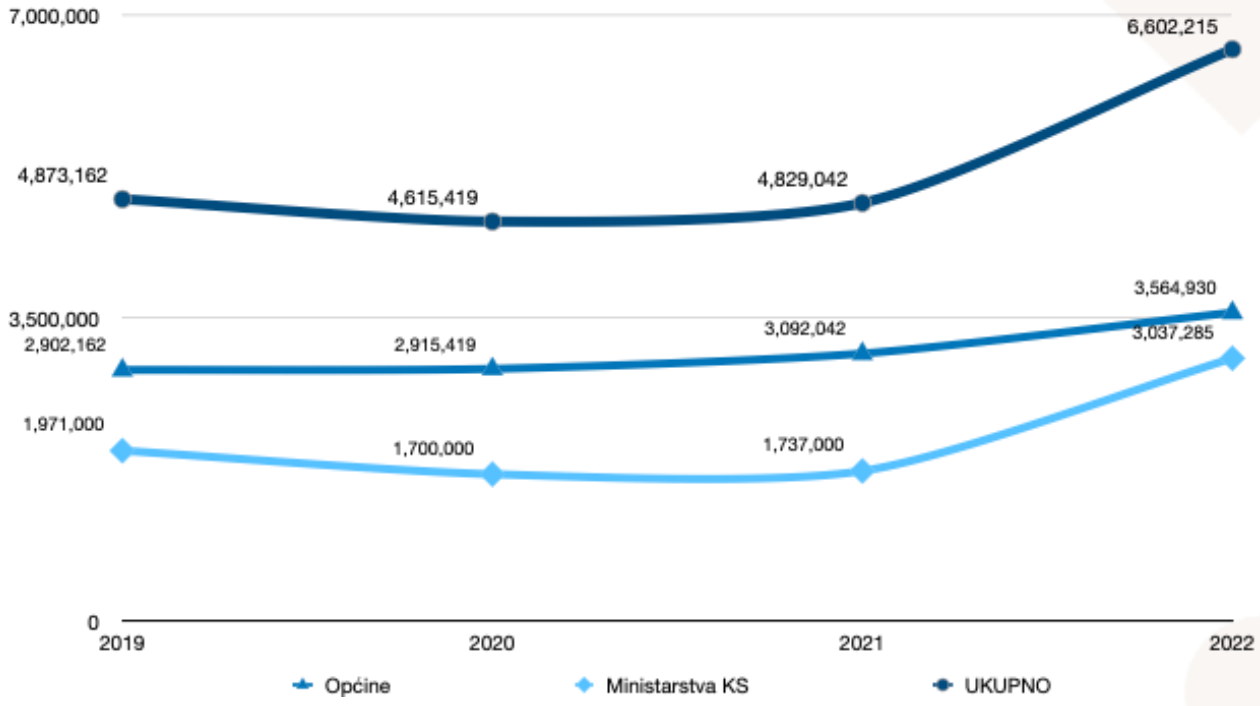

U proteklom četverogodišnjem periodu, izdvajanja na svim nivoima, od općinskog do kantonalnog, za programe stipendija u Kantonu Sarajevo povećana su za 35%.

Kada analiziramo uzročni odnos obrazovnog sistema i poduzetništva mladih, uočavamo da u obrazovnom sistemu u Kantonu Sarajevo sistem karijernog savjetovanja gotovo ne postoji u okviru školskog sistema niti van njega, a analiza problema i potreba mladih u KS pokazuje da 72,6% mladih nije imalo nikakvu podršku u karijernom savjetovanju i usmjeravanju. Iako JU Služba za zapošljavanje KS ima financijska sredstva i ljudske resurse u vidu savjetodavaca, ona ima zakonsko ograničenje da u okviru aktivnih mjera ili aktivnosti radi sa osobama koje nisu evidentirane kao nezaposlene, odnosno zakon ne dozvoljava službi za zapošljavanje savjetovanje mladih koji su još u obrazovnom sistemu, iako bi to bila direktna preventivna mjera i podrška mladim ljudima u tranziciji iz obrazovanja na tržište rada.

Bosanskohercegovački učenici zaostaju tri godine za svojim vršnjacima iz OECD zemalja u čitalačkoj, matematičkoj i naučnoj pismenosti

Rezultati u Programu za međunarodnu procjenu učenika (PISA, 2018), kojim se procjenjuje u kojoj mjeri su učenici usvojili znanja i vještine neophodne za punopravno učešće u savremenom

društvu, ukazuju da bosanskohercegovački učenici zaostaju čak tri godine za svojim vršnjacima iz OECD zemalja u čitalačkoj, matematičkoj i naučnoj pismenosti. Pri tome, 40% učenika nije postiglo minimalni nivo funkcionalne pismenosti ni u jednom području. Razlozi za navedenu situaciju mogu se pronaći i u činjenici da u formalnom obrazovanju Kantona Sarajevo primarno do provođenja PISA istraživanja i početka reforme obrazovanja uočeno je:

- nerazvijeno sistemsko praćenje i evaluaciju programa/reformi koji se provode u svrhu razvoja obrazovanja,
- nedovoljnu obučenost nastavnog osoblja - podučavanje bazirano na ishodima, medijska i informacijska pismenost, digitalizacija, ljudska prava, obrazovanje o klimatskim promjenama, održivost itd.,
- nedovoljno precizne statističke baze podataka na svim nivoima obrazovanja,
- kriterije za ocjenjivanje i eksternu provjeru znanja (matura) koji nisu usklađeni sa promjenama u kurikulumu,
- izostanak analize rezultata eksterne mature,
- pad broja studenata na Univerzitetu u Sarajevu,
- nedostatak jedinstvenog sistema monitoringa i evaluacije učenika (veza obrazovanja i tržišta rada),
- izostanak dugoročnog i strateškog promišljanja i planiranja u pogledu potrebnog kadra u oblasti obrazovanja i obrazovnih politika – npr. stipendiranja doktorskih studija za nastavnike/ce, stručne saradnike/ce, istraživače/ice koji mogu doprinijeti obrazovnim reformama koje se provode ili su planirane.

Pokazatelji jednakosti i pravednosti obrazovnih sistema u BiH, pa i u Kantonu Sarajevo, zabrinjavajući su, jer su istraživanja (PISA, 2018) pokazala da učenici nepovoljnog socioekonomskog statusa zaostaju za svojim vršnjacima skoro dvije godine školovanja. Slična iskustva zapažena su i kada je riječ o drugim marginaliziranim skupinama, kao što su romska nacionalna manjina, djeca s teškoćama u razvoju, mladi s invaliditetom, djeca i mladi iz alternativne brige i dr. Iako postoje zakonske pretpostavke kojima se osigurava pravo na obrazovanje, u praksi su evidentirane brojne prepreke u njegovom ostvarivanju:

- upitna relevantnost, usklađenost i efikasnost programa stipendiranja (neujednačeni kriteriji, nepostojanje strateškog pristupa, praćenja i procjene efekata, kao ni jedinstvene baze podataka o stipendistima);
- nije uspostavljen registar mladih talenata/nadarenih učenika;
- nepostojeći ili neefikasni sistemi podrške učenicima, naročito u višim razredima osnovne škole i u srednjoj školi (izostanak dopunske/dodatne nastave, individualnog i savjetodavnog rada sa stručnim osobljem, ograničene ili nepostojeće vannastavne aktivnosti koje su dostupne svima);
- visoka prevalencija vršnjačkog nasilja među učenicima osnovnih i srednjih škola;

- izostanak posebno osmišljenih mjera za rješavanje pitanja dječijeg siromaštva i obrazovanja;
- nerazumijevanje koncepta inkluzivnog obrazovanja kao kvalitetnog obrazovanja – obrazovanja za sve;
- nedovoljna osposobljenost nastavnog kadra za provođenje inkluzivnog obrazovanja;
- arhitektonske barijere koje onemogućavaju pristup obrazovnim ustanovama;
- (ne)mogućnost primjene asistivne tehnologije u odgojno-obrazovnom radu;
- nedovoljno razvijena svijest o konceptu ljudskih prava i ostvarivanja prava na obrazovanje u užoj i široj društvenoj javnosti (roditelji, nastavnici, donosioci odluka);
- dominantni stereotipi i predrasude.

Svega 37% mladih smatra da su obrazovanje i osposobljavanje koje usvoje tokom formalnog školovanja u Kantonu Sarajevo korisni za pronalaženje posla, a njih 27% je izjavilo da su u toku školovanja imali priliku da učestvuju u programima karijernog savjetovanja ili profesionalne orijentacije. U srednjim školama se karijernom savjetovanju i profesionalnoj orijentaciji posvećuje svega nekoliko časova u okviru godišnjeg programa za časove odjeljenske zajednice, a provode ga školski pedagozi. Analogno navedenom, nizak nivo partnerstva između svih aktera u oblasti karijernog savjetovanja može značajno utjecati na zapošljavanje i poduzetništvo mladih. Naime, u Kantonu Sarajevo postoje značajni potencijali i broj aktera koji sinergijski mogu kreirati ili barem bolje koordinirati svoje resurse u kreiranju inovativnih i efikasnijih programa kada je riječ o karijernom savjetovanju i poduzetništvu mladih. Većina aktera u ovom području aktivno su bili uključeni u proces konzultacija i priprema Strategije prema mladima, a možemo ih identificirati kao izrazito potrebne, kako slijedi:

- obrazovne vlasti i ustanove (ministarstva, IPUO, srednje škole i univerziteti),
- ustanove, firme i nevladine organizacije za obrazovanje odraslih i neformalno obrazovanje,
- privatni sektor i njegova udruženja poslodavaca,
- nevladin sektor – posebno sa programima za poduzetničko obrazovanje i podršku,
- *co-working* prostori, poslovni inkubatori i centri,
- internacionalni programi u oblasti tržišta rada i razvoja biznisa,
- mediji.

Kada govorimo o poduzetništvu mladih, ohrabruje podatak provedenog istraživanja da 15,2% anketiranih mladih izjavljuje da već ima neki svoj biznis dok 3,2% navodi da je u procesu otvaranja, a 30,9% planira u budućnosti imati vlastiti biznis. Dobiveni podaci o poduzetničkom razmišljanju značajno su povoljniji nego u drugim istraživanjima o mladima u Bosni i Hercegovini.

Slika 9. Percepcija potrebnih elemenata za pokretanje biznisa u Kantonu Sarajevo (%)

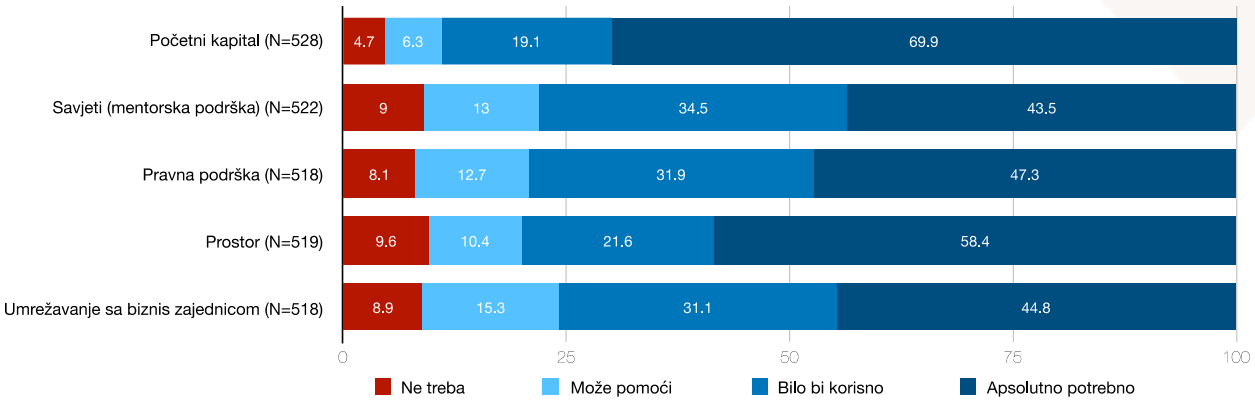

Mladi smatraju početni kapital prioritetnim za pokretanje i razvoj biznisa (69,9%)

Što se tiče učenja o poduzetništvu, Europska fondacija za osposobljavanje je zajedno s obrazovnim vlastima u Bosni i Hercegovini kreirala okvir za politike i mjere u ovoj oblasti: „Prioriteti u integraciji poduzetničkog učenja i poduzetničke ključne kompetencije u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini (2021– 2030)“. Međutim, u praksi nije iskorišten niti je kreiran akcioni plan. Kanton Sarajevo, međutim, prepoznaje da se razvoju poduzetništva kod mladih ljudi treba pristupiti inovativnije, a to potvrđuju i mjere koje provodi. Tako je:

- uveden predmet „Poduzetništvo“ kao pilot projekt u dvije srednje škole u Kantonu Sarajevo (Srednja elektrotehnička škola i Srednja škola metalskih zanimanja). Namjera je da se predmet uvede i u ostale srednje škole na području Kantona Sarajevo;
- razvijen je program „Poduzetništvo i financijska pismenost“ za predškolski, osnovni i nivo srednje škole i uvršten je u Katalog registriranih vannastavnih i posebnih programa;
- druge mjere i intervencija u Kantonu Sarajevo ogledaju se kroz niz mjera i programa za podršku poduzetništvu mladih, ali su one fragmentirane i neuvezane s raznim postojećim implementatorima, što smanjuje sinergijske efekte i učinkovitost koja bi se mogla postići;
- također, pojedine općine imaju programe za poduzetništvo sa vrlo uskom ciljnom grupom (da korisnici imaju prebivalište u toj općini, iako je upravo biznis taj koji ne poznaje granice i teritorijalna organizacija, posebno Kantona Sarajevo, ne bi trebala utjecati na ovu oblast);
- kao pokušaj razvoja poduzetničkog ekosistema koji nedostaje u Kantonu Sarajevo, Ministarstvo privrede KS će uskoro otvoriti Centar za poduzetništvo kao posebnu jedinicu postojećeg kantonalnog Centra za napredne tehnologije, koji bi od naredne godine trebao dati podršku inkubaciji, mentorstvu i obuci omladinskih biznisa.

U ovom fragmentiranom, ali dinamičnom eko-sistemu pozitivna pojava su i mnogobrojni

programi civilnog i obrazovnog sektora i međunarodnih organizacija koji potiču poduzetničko učenje (npr. STAR Business Challenge Munja Inkubatora), promoviraju i provode mentorsko-edukacijske programe (npr. BOLD, Fondacija 767, Mozaik Fondacija, Impakt Fondacija, Start Up inkubator Burč Univerziteta, Mašinski fakultet i dr.), razne hakatone i druge vidove takmičenja, poduzetničke i biznis događaje (STARfest, Sarajevo Unlimited, Sarajevo Innovation Summit i sl.) i *co-working* prostor i pružaju podršku freelancerima (npr. TERS House, HUB387, Homework Hub i dr.).

Uočene slabosti na kojima je nužno sinergijski raditi i unaprijediti vezu između obrazovanja i ekonomskog prostora ogleda se u sljedećem:

- neefikasan sistem karijernog savjetovanja (samo 27% mladih izjavilo je da je imalo neki oblik profesionalne orijentacije tokom školovanja);
- ne postoji kvalifikacijski okvir za stručno obrazovanje;
- ne postoji jasno definiran okvir ni standard za organizaciju i provođenje stručne prakse za učenike i studente, kao ni za mogućnost rada redovnih studenata (studentski posao);
- otežana mogućnosti dolaska mladih/studenata u Bosnu i Hercegovinu;
- izostanak kontinuiranog praćenja i projekcija po pitanju određenih profila, zanimanja i promjena na tržišta rada,
- neprecizna statistika „stvarnih“ tražioca posla;
- manjak formalnog i neformalnog partnerstva postojećih aktera u javnom, civilnom i biznis sektoru na kreiranju politika, mjera i praćenja trendova na tržištu rada;
- fragmentiran, dinamičan i nedovoljno uvezan eko-sistem za podršku poduzetništvu (mladih).

U oktobru 2023. godine formirana je Radna grupa za izradu upisne politike u srednjim školama. Ovo tijelo će izraditi prijedlog plana upisa učenika u prvi razred srednjih škola u školskoj 2024/2025. godini, koji će biti baziran na potrebama tržišta rada, što uključuje i prijedlog za uvođenje novih zanimanja.

Osim obrazovanja i zapošljavanja, zdravlje populacije predstavlja jedan od značajnijih faktora koji doprinosi i od kojeg zavisi socijalni i privredni razvoj svakog društva, a što posljedično dovodi do višeg životnog standarda i time i do unapređenja zdravlja ljudi. Demografske promjene u Kantonu Sarajevo, kao što je starenje stanovništva i posljedično veći zahtjevi za uslugama zdravstvene zaštite, emigracija i imigracija stanovništva, naročito mladih, emigracija zdravstvenih radnika i neadekvatna organizacija sistema zdravstvene zaštite, nepovoljno utječu na kvalitet i održivost zdravstvenog sistema, što posebno utječe na zdravlje mladih.

KARIJERNI RAZVOJ, ZAPOŠLJAVANJE I PODUZETNIŠTVO MLADIH

1 PARTNERSTVO AKTERA

U Kantonu Sarajevo postoje značajni potencijali i broj aktera koji sinergijski mogu kreirati ili barem bolje koordinirati svoje resurse u kreiranju inovativnih i još efikasnijih programa.

2 OBRAZOVNE VLASTI I USTANOVE

Obrazovne vlasti i ustanove, poput ministarstava, IPUO-a, srednjih škola i univerziteta, su ključni akteri u procesu konsultacija za pripremu Strategije prema mladima, igrajući važnu ulogu u oblikovanju obrazovnih politika i programa.

3 NEFORMALNO OBRAZOVANJE

Ustanove, firme i nevladine organizacije za obrazovanje odraslih i neformalno obrazovanje pružaju podršku kontinuiranom učenju, prilagođavajući se potrebama odraslih i mladih.

4 ASOCIJACIJE POSLODAVACA

Privatni sektor, predstavljen kroz asocijacije poslodavaca kao što su Unija poslodavaca FBiH, Privredna komora KS, AmCham, i druge, ima ključnu ulogu u povezivanju obrazovanja s tržištem rada.

5 INTERNACIONALNI PROGRAMI

Internacionalni programi, poput USAID Turizma, GIZ/SDC za VET škole, ILO Garancije za mlade, i UNDP EGG2, doprinose globalnom kontekstu obrazovanja i razvoja mladih.

6 CO-WORKING PROSTORI

Co-working prostori, inkubatori i centri pružaju prostor i podršku mladim inovatorima i preduzetnicima.

OSIGURATI POVEĆANJE ZAPOŠLJIVOSTI I RAZVOJ PODUZETNIČKOG DUHA.

7 NEVLADIN SEKTOR

Neki od ključnih aktera u nevladinom sektoru, koji se fokusiraju na poduzetničko obrazovanje i podršku mladima, također su bitni u ostvarivanju ciljeva Strategije.

Zdravlje mladih je temeljno za prosperitet svakog društva. Onako kako je danas organiziran i kako je prema mladima orijentiran, zdravstveni sistem, kao kompleksan dio društvenog sistema s jedne strane, i uz sve faktore koji utječu na zdravlje mladih, njihov izbor životnih stilova i rizično ponašanje, s druge strane, imat će trajne i dugoročne učinke kako na zdravstvene ishode i životna iskustva mladih, tako i na društvenu i ekonomsku dobrobit i razvoj bosanskohercegovačkog društva u cjelini. Uprkos tome što se mladi smatraju najzdravijom populacijskom skupinom, oni se ipak susreću s nizom izazova koji se odnose na usvajanje i mijenjanje obrazaca ponašanja, prilagođavanje novim potrebama unutrašnjeg i vanjskog okruženja, te formiranje stavova prema zdravlju i životnim stilovima, rizičnom ponašanju, što predstavlja osnovu za kvalitet života i stanje zdravlja u zrelijim godinama.

Prema podacima istraživanja o problemima i potrebama mladih u KS, većina subjektivno procjenjuje svoje zdravstveno stanje kao odlično, dok analiza specifičnih faktora koji utječu na to (ishrana, fizička aktivnost, mentalno zdravlje) pokazuje nedostatak razvijenih zdravih navika u ovoj populacionoj skupini. Mladima je poznata važnost redovne fizičke aktivnosti, pravilne ishrane te očuvanja mentalnog zdravlja. Ipak rezultati istraživanja ukazuju na izuzetno nizak postotak mladih osoba na području Kantona Sarajevo koji aktivno teže poboljšanju svog fizičkog i mentalnog zdravlja.

Slika 10. Percepcija zdravstvenog stanja (%)

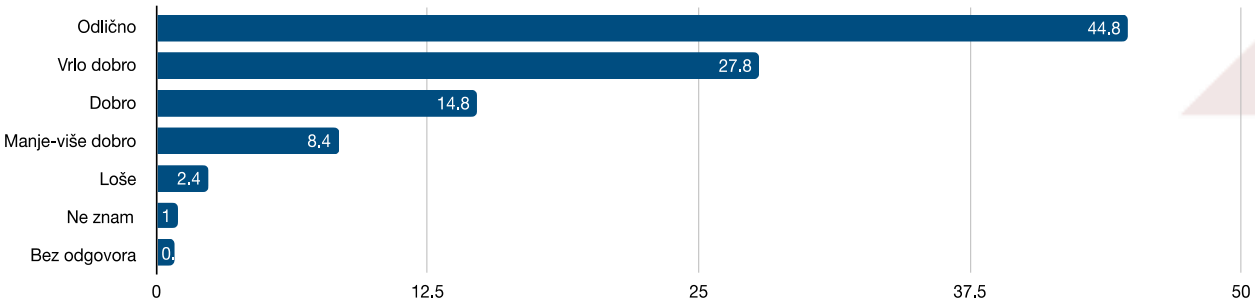

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) stil života definira kao „opći način baziran na interakcijama između uvjeta života u širem smislu i individualnih obrazaca ponašanja determiniranih sociokulturnim faktorima i ličnim karakteristikama“ (Dehram, 1995). Ono što odvaja stil života od drugih determinanti zdravlja je to što je životni stil u funkciji individualnih izbora i okoline u kojoj mladi žive i koja utječe na individualni izbor. Značajne oblasti u kojima lični izbor ima veliki utjecaj na zdravlje su konzumiranje duhana i duhanskih proizvoda, alkohola i droga, te način ishrane. Prema rezultatima istraživanja, 38,1% mladih tvrdi da se ne hrani zdravo.

Također, 20% mladih svakodnevno konzumira brzu hranu, 36,8% njih svakodnevno konzumira slatkiše, dok 34,2% svakodnevno konzumira gazirana pića, što je dodatni pokazatelj da bi se trebalo raditi na edukaciji mladih o važnosti pravilne ishrane.

Slika 11. Učestalost konzumiranja ... (%)

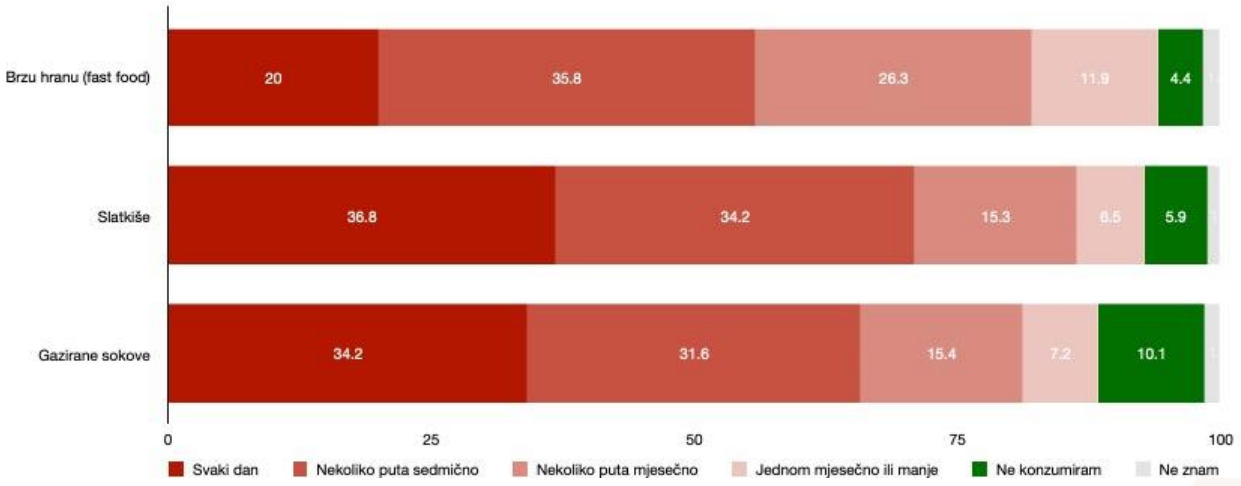

Duhan i duhanski proizvodi najčešći izazivači ovisnosti kod mladih

Da su duhan i duhanski proizvodi među najvećim izazivačima ovisnosti kod mladih pokazuju rezultati provedenog istraživanja. Čak 51,6% mladih navodi da konzumira neki od duhanskih proizvoda. Svakodnevno se najčešće konzumiraju cigarete (36,4%), nargila (9,6%), elektronske cigarete (5,8%), Vape i sl. (5,7%), Snus (3%). Kao razlog konzumiranja duhana i duhanskih proizvoda 22% ispitanih navodi lično zadovoljstvo, 19,7% naviku, 9,3% stres, dok 10% mladih konzumira duhan i duhanske proizvode iz dosade, 3,6% mladih kao glavni razlog zbog kojeg konzumira duhan i duhanske proizvode navodi nemogućnost prestanka konzumacije. S obzirom na to, jasna je povezanost utjecaja psihoaktivnih supstanci, u koje spadaju duhan i duhanski proizvodi, na fizičko i mentalno zdravlje mladih. Kada je u pitanju konzumacija alkohola, 15,9% mladih konzumira alkohol jednom mjesečno ili rjeđe, a 11,9% nekoliko puta mjesečno.

Ojačati svijest o konzumiranju nezdravih namirnica, duhana i alkohola kod mladih zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje kontinuiranu edukaciju već od polaska u školu kako bi se u što većoj mjeri usvojili znanja, razvili stavovi i usvojile prakse prema zdravim stilovima života. Učešće mladih u sportskim aktivnostima tokom slobodnog vremena jedan je od značajnih faktora za održavanje zdravog načina života, a istovremeno, zdravi životni stilovi utječu na sportska postignuća i opću dobrobit pojedinca. Redovna fizička aktivnost potiče održavanje zdrave tjelesne mase, jačanje srca, poboljšanje cirkulacije i smanjuje rizik od hroničnih bolesti. Također, redovna fizička aktivnost ima pozitivan utjecaj na mentalno zdravlje. Tjelesna aktivnost potiče

oslobađanje endorfina (hormon sreće), što direktno utiče na smanjenje stresa, anksioznosti i depresije. Sportske aktivnosti mladima pružaju priliku za relaksaciju od svakodnevnog stresa kojem su izloženi.

Slika 12. Učestalost konzumiranja duhana i duhanskih prerađevina (%)

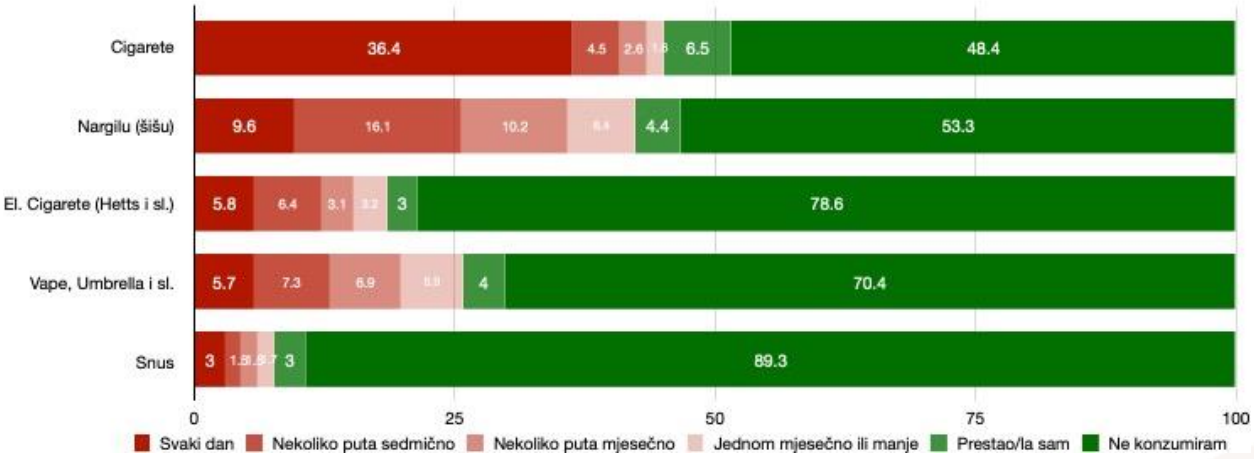

Kada je riječ o mogućnostima fizičke aktivnosti koja se organizirano može provoditi u Kantonu Sarajevo, mladi imaju na raspolaganju široku lepezu sportskih aktivnosti u otprilike 550 organizacija i mogu birati između cca. 50 različitih sportskih disciplina. Interes prema organiziranom sportu se smanjuje kako kategorija djece i mladih prelazi iz dječjeg u adolescentsko doba, odnosno najviši stepen interesovanja kada je riječ o organiziranim sportskim aktivnostima postoji među pionirima, zatim kadetima, juniorima i seniorima. Baviti se sportom znači direktno ulagati u poticanje discipline, upornosti i odgovornosti mladih ljudi, što se često prenosi na druge aspekte života, uključujući obrazovanje, posao i interpersonalne odnose. Mladi su iznimno svjesni važnosti fizičke aktivnosti u svakodnevnom životu, tako da je za 88,8% ispitanih fizička aktivnost bitna za očuvanje zdravlja, dok svega 2% ispitanih tvrdi da fizička aktivnost nije bitna za očuvanje zdravlja. Ministarstvo kulture i sporta KS sufinancira programsko-projektne aktivnosti klubova, što podrazumijeva: selekcione ekipe, škole sporta i nabavku osnovne opreme. U cilju kontinuiranog trenažno-takmičarskog procesa, priprema i nastupa sportista na zvaničnim takmičenjima u okviru strukovnih saveza, seniorskim ekipama omogućeno je korištenje sportskih terena i dvorana te sala za borilačke sportove, kao i za reprezentativne nastupe takmičara u individualnim sportovima. Na osnovu **Zakona o sportu** („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 45/12 - prečišćeni tekst 26/12), javni interes Kantona u sportu je: izgradnja, obnova i održavanje sportskih objekata od interesa za Kanton, vrhunski sportski rezultat, usavršavanje stručnog kadra, razvojno-istraživačka i promotivna djelatnost, međukantonalna, međuentitetska i internacionalna saradnja, koordinacija ukupnih sportskih aktivnosti, evidencija, dodjela javnih priznanja i nagrada zaslužnim djelatnicima. Na osnovu **Zakona o izvršavanju Budžeta Kantona Sarajevo za 2022. godinu,** na ime realizacije kapitalnih projekata vezanih za oblast sporta

izdvojena su značajna sredstva, ali ipak nedovoljna za ambiciozne sportske projekte. Bavljenje sportom u sklopu organizacije često uključuje timsku saradnju koja doprinosi razvoju socijalnih vještina. Timske sportske aktivnosti potiču komunikaciju, saradnju i izgradnju zajedništva, odnosno jačanje ukupne društvene kohezije.

Slika 13. Učestalost bavljenja fizičkom aktivnošću (%)

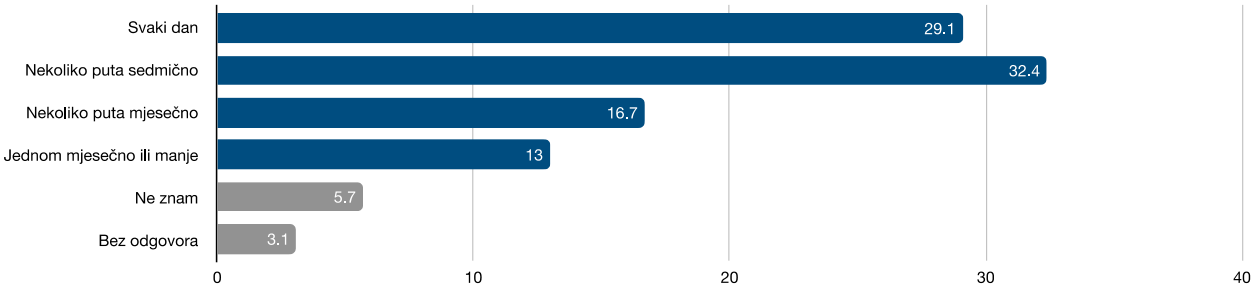

Mladi su najzadovoljniji ponudom sportskih sadržaja u Kantonu Sarajevo

Mladi se često plaše da će biti osuđivani ili stigmatizirani ako govore o svojim problemima, bilo da se radi o mentalnom zdravlju, spolnosti, konzumaciji droga ili drugim osjetljivim pitanjima. Otvaranje dijaloga o značajnim temama vezanim za zdravlje mladih ključno je za njihovu dobrobit. To uključuje osiguranje obrazovanja o navedenim temama, poticanje otvorenih razgovora u porodicama, školama i zajednicama, realizaciju programa odgovornog roditeljstva, realizacija kreativnih programa za rješavanje konflikta, uvođenje projekata i programa za rješavanje društvenih problema, pružanje resursa za pomoć i podršku, te rad na smanjenju stigme i prihvatanja različitosti. Kroz takve napore, mladi će se osjećati slobodnima da traže pomoć, postavljaju pitanja i razgovaraju o svojim izazovima, što će doprinijeti njihovom boljem zdravlju i dobrobiti. Usto, povećanje informiranosti o institucijama koje pružaju zdravstvene usluge na području Kantona Sarajevo bio bi dodatni korak prema boljem zdravlju mladih, ali i prema jačanju cjelokupnog zdravstvenog sistema. **Zdravstvena zaštita je organizirana i pruža se kroz rad javnih i privatnih zdravstvenih ustanova na području Kantona Sarajevo[4].**

[4] Djelatnost primarne zdravstvene zaštite u Kantonu Sarajevo je organizovana kroz rad ustanova: JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo sa 9 organizacionih jedinica na području devet opština Kantona Sarajevo; JU „Apoteke Sarajevo“; devet zavoda za zdravstvenu zaštitu; HE službe J.U. Zavoda za javno zdravstvo Kantona Sarajevo; privatni sektor kroz rad ambulanti, apoteka i stomatoloških ordinacija. Djelatnost bolničke specijalističko-konsultativne zdravstvene zaštite u javnom sektoru osigurava: Univerzitetski klinički centar Sarajevo i Opća bolnica „Prim. dr. Abdulah Nakaš“. Djelatnost vanbolničke specijalističko-konsultativne zdravstvene zaštite osigurava: JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo kroz rad Organizacione jedinice za specijalističko-konsultativne djelatnosti; Zavodi za zdravstvenu zaštitu određenih populacionih skupina (žene, studenti, radnici); Privatni sektor kroz rad specijalističkih ordinacija, zdravstvenih ustanova tipa poliklinike, centra, zavoda, lječilišta i laboratorija. Djelatnost bolničke zdravstvene zaštite u Kantonu Sarajevu organizovana je kroz rad javnih zdravstvenih ustanova: Univerzitetski klinički centar Sarajevo;

Među pet vodećih oboljenja registriranih među mladima u Kantonu Sarajevo u 2022. godini u primarnoj zdravstvenoj zaštiti su, prema podacima JU Zavoda za javno zdravstvo[5] Kantona Sarajevo, akutne infekcije gornjih dišnih puteva (s indeksom strukture 23,71%), druga oboljenja gornjeg respiratornog trakta (7,39%), dijareja i gastroenterokolitis vjerovatno infektivnog porijekla (6,67%), otitis media i drugi poremećaji srednjeg uha i mastoida (5,28%) i hronični sinusitis (5,02%). Ostala oboljenja i stanja zastupljena su s indeksom strukture od 51,92%. Analizom podataka o provedenim sistematskim pregledima školske djece u 2022. godini uočeno je da 25,39% učenika trećeg razreda srednjih škola nije obavilo obavezan sistematski pregled. Obavljanje ovih pregleda veoma je važno u svrhu praćenja pravilnog psihofizičkog razvoja djece, profesionalne orijentacije adolescenata i prepoznavanja zdravstvenih rizika i rizičnih ponašanja. Ovim pregledima se kontrolira zdravstveno stanje mladih i utvrđuju poremećaji zdravlja. Samo 6,6% žena u dobi 20-29 godina života uradile su preventivni skrining na rak grlića materice.

Briga o mentalnom zdravlju mladih treba biti prioritet svih politika i strategija u Kantonu Sarajevo.

Poremećaji mentalnog zdravlja uslijed globalne krize, socioekonomskih odnosa, društvenih dešavanja, ali i pandemije COVID-19, u stalnom su porastu. Vodeća oboljenja mentalnog zdravlja kod mladih registrirana u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, prema podacima JU Zavoda za javno zdravstvo KS, su mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja uzrokovani upotrebom drugih psihoaktivnih supstanci (F11-F19) s indeksom strukture 24,62%, drugi anksiozni poremećaji (F41) s indeksom strukture 19,98%, reakcija na veliki stres i poremećaj prilagođavanja (F43) s indeksom strukture 14,08%, umjerene depresivne epizode (F32.1) s indeksom strukture 13,58% i shizophrenia (F20) s indeksom strukture 7,53%. Ostala oboljenja i stanja zastupljena su sa 19,21% od ukupno registriranih 1.406 oboljenja u PZZ među mladima u dobi 15-29 godina. Okruženje u kojem mladi u Kantonu Sarajevo odrastaju, školuju se, žive i rade karakterizira snažna socioekonomska tranzicija, kao posljedica globalnih dešavanja u svijetu, što ima veliki utjecaj na zdravlje i stav mladih prema zdravlju i stilovima života. Rastuća ekonomska kriza i siromaštvo, nesigurno školovanje i rasutost kvaliteta školovanja, nedostatak okruženja u kojem bi mladi imali zdrav izbor kao odgovor na rizična ponašanja, nezaposlenost mladih i opći osjećaj nesigurnosti, marginalizacija pojedinih grupa mladih ljudi, neizvjesnost u stambenom zbrinjavanju, ali i nezainteresiranost mladih, predstavljaju ogroman teret i rastući rizik za zdravlje stanovništva. Na osnovu navedenog jasno je da pravci djelovanja u oblasti zdravstvene zaštite mladih trebaju pratiti potrebe mladih za zdravstvenom zaštitom i da zahtijevaju promjene u pristupu, vrsti i

Opća bolnica „Prim. dr. Abdulah Nakaš“ Sarajevo; Psihijatrijska bolnica Kantona Sarajevo; Zavod za bolesti ovisnosti Kantona Sarajevo.

[5] Izvještaj o bolestima i stanjima utvrđenim u primarnoj zdravstvenoj zaštiti i (Obr.br.31-Z-UOB) za 2022. godinu

kvalitetu usluga zdravstvene zaštite koje se pružaju mladima. Važno je usmjeriti brigu o zdravlju mladih na području Kantona Sarajevo prema najvažnijim segmentima zdravlja koji su ugroženi, a na principima promocije i prevencije oboljenja, liječenja i rehabilitacije, te stvaranja okruženja u kojem mladi žive kako bi imali lakši izbor zdravih životnih stilova. Ovakvi pravci djelovanja će s druge strane doprinijeti i smanjenju troškova u zdravstvenom sistemu. Na osnovu navedenog, ali i zbog interakcije društvene brige za zdravlje i individualnih izbora pojedinaca koji će direktno utjecati na zdravlje i pridonijeti holističkom blagostanju individue, kada je riječ o zdravlju i zdravim životnim stilovima, uočeno je:

- da je izražena nejednakost u zdravstvu koja naročito pogađa mlade ljude;
- da nema kontinuiranih preventivnih programa za mlade u školama, koji bi bili povezani sa zdravljem i zdravim životnim stilovima;
- da nisu usklađeni postojeći zakonski i podzakonski akti, kao i da nedostaju, kada su u pitanju mladi;
- da postoji slaba veza između različitih nivoa zdravstvene zaštite i disperzija zdravstvenog sistema;
- da su duge liste čekanja za određene dijagnostičke i terapijske procedure za mlade u Kantonu Sarajevo;
- da su u zdravstvu neravnomjerno raspoređeni ljudski i tehnološki resursi;
- da planiranje resursa u zdravstvu nije u skladu sa stvarnim potrebama za zdravstvenom zaštitom mladih;
- da postoji nedostatak kontinuirane edukacije o zdravim stilovima života, što utječe na motivaciju mladih da se bave sportom;
- da nedostaje promocija ženskih sportskih programa, što vodi rodnoj neravnopravnosti u sportskim aktivnostima;
- neadekvatna alokacija financijskih resursa koji ograničavaju realizaciju ambicioznih sportskih programa.

Zdravstveno ponašanje (navike i stilovi života) jedan je od najznačajnijih faktora koji utječu na zdravlje. Značajno mjesto zauzimaju i sociokulturni sistem, kao i socijalni i politički uvjeti, te faktori fizičko-biološke sredine. Prema CDC-u (američkom Centru za kontrolu bolesti), osnovni faktori stanja zdravlja nisu se promijenili u posljednjih dvadesetak godina, te se utjecaj na zdravstveno stanje, posmatran u procentualnom odnosu, pripisuje životnim stilovima sa 53%, životnoj sredini sa 19%, nasljeđu sa 18% i zdravstvenoj zaštiti sa 10%.

ZDRAVLJE MLADIH I ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA

1 PRAVILNA ISHRANA

U provedenom istraživanju 38,1% mladih navodi da se ne hrani zdravo. Također, 20,0% mladih svakodnevno kozumira brzu hranu, 36,8% njih svakodnevno konzumira slatkiše, dok 34,2% svakodnevno konzumira gazirana pića.

2 DUHANSKI PROIZVODI

Duhan i duhanski proizvodi su među najvećim izazivačima ovisnosti kod mladih. Čak 60,5% se izjasnilo da konzumira svakodnevno neki od duhanskih proizvoda (cigarete, nargila, vape).

3 SPORTSKE AKTIVNOSTI

Učešće mladih u sportskim aktivnostima tokom slobodnog vremena jedan je od značajnih faktora za održavanje zdravog načina života, a istovremeno, zdravi životni stilovi utiču na sportska postignuća i opću dobrobit pojedinca.

4 MENTALNO ZDRAVLJE

Poremećaji mentalnog zdravlja usljed globalne krize, socioekonomskih odnosa, društvenih dešavanja ali i pandemije COVID-19 u stalnom su porastu.

5 TABU TEME I DIJALOG

Mladi se često boje da će biti osuđivani ili stigmatizirani ako govore o svojim problemima, bilo da se radi o mentalnom zdravlju, spolnosti, konzumaciji droga ili drugim osjetljivim pitanjima. Otvaranje dijaloga o tabu temama vezanim za zdravlje mladih ključno je za njihovu dobrobit.

6 PREVENTIVNI PROGRAMI

Nema kontinuiranih preventivnih programa za mlade u školama a koji su vezani za zdravlje i zdrave životne stilove.

7 DIJAGNOSTIKA I TERAPIJA

Duge liste čekanja za određene dijagnostičke i terapijske procedure za mlade u KS.

OSIGURATI PRAVIČAN, SVEOBUHVATAN, DOSTUPAN I EFIKASAN ZDRAVSTVENI SISTEM.

Kao posebno značajan strateški dokument za izradu Strategije prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. godine izdvaja se **Europska strategija za mlade (EYS)** koja predstavlja sveobuhvatan okvir usmjeren na unapređenje života mladih budući da se fokusira na jedanaest ciljeva[6] i teži kreiranju okruženja u kojem mladi mogu ostvariti svoj puni potencijal, potičući pravedan pristup obrazovanju, olakšavajući prijelaz s obrazovanja na tržište rada, te aktivno sudjelovanje u društvu. Kroz Strategiju prema mladima, EU nastoji potaknuti raznolikost, kulturnu razmjenu i međugeneracijsku saradnju, promovirajući time osjećaj solidarnosti među mladima u državama članicama EU i šire. Značaj Europske strategije prema mladima, kada je u pitanju primjena u Kantonu Sarajevo, leži u njenoj adaptivnosti s obzirom da se kontinuirano prilagođava dinamičnim izazovima savremenog društva kako bi osigurala relevantnost i internacionalnu upotrebljivost, a nekoliko ciljeva konkretno se odnose na aspekte ljudskih prava i sigurnosti mladih.

Ljudska prava mladih moraju biti osigurana kako bi se stvorili temelji za pravedno i prosperitetno društvo.

Ljudska prava su neotuđiva prava svakog pojedinca, bez obzira na dob, spol, etničku pripadnost, ili bilo koju drugu karakteristiku. U Kantonu Sarajevo, gdje se raznolikost i multikulturalnost smatraju bogatstvom, ljudska prava i sigurnost mladih također doprinose očuvanju društvenog mira i kohezije. Osiguravanje prava i sigurnosti mladih utječe na stvaranje inkluzivnog i pravednog društva u kojem svaka mlada osoba ima priliku doprinijeti društvenom i ekonomskom napretku.

Sigurnost mladih je od suštinskog značaja, s obzirom na specifične rizike s kojima se mladi suočavaju, uključujući rizik od nasilja i diskriminacije. Ovi izazovi zahtijevaju sveobuhvatnu strategiju koja će osigurati adekvatnu zaštitu ljudskih prava mladih i njihovu sigurnost u svakodnevnom životu. Fokusiranje na probleme i mogućnosti za unapređenje ljudskih prava ima duboko utemeljenje u univerzalnim principima pravde, jednakosti i ljudskih prava.

Mladi zaslužuju da imaju jednake prilike da razvijaju svoj puni potencijal, bez obzira na svoj socioekonomski status, spol, etničku pripadnost, seksualnu orijentaciju ili bilo koju drugu ličnu karakteristiku. Ljudska prava i sigurnost mladih nisu luksuz, nego esencijalna komponenta koja utječe na njihovu dobrobit i perspektive.

[6] 1. Mladi; 2. Jednakost svih spolova; 3. Inkluzivna društva; 4. Informacije i konstruktivan dijalog; 5. Mentalno zdravlje i dobrobit; 6. Unaprjeđenje mladih iz ruralnih područja; 7. Kvalitetno zapošljavanje za sve; 8. Kvalitetno učenje; 9. Prostor i sudjelovanje za sve; 10. Održiva zelena Europa; 11. Mlade organizacije i europski programi.

Kanton Sarajevo prepoznao je važnost brige o mladima i već su mnogi projekti i inicijative usmjereni na unapređenje njihovih uvjeta života kada su u pitanju sigurnost, maloljetničko prijestupništvo i ljudska prava:

- partnerstvo MUP-a KS sa školama, nevladinim organizacijama, udruženjima građana i općinama Kantona Sarajevo;
- Vlada Kantona Sarajevo donijela je Akcioni plan za prevenciju maloljetničkog prijestupništva i rad s maloljetnicima u kontaktu s pravosudnim sistemom u Kantonu Sarajevo 2020 – 2022. godine;
- na sjednici Skupštine Kantona Sarajevo, koja je održana 18. augusta 2023. godine, dogovoreni su koraci za izradu Strategije za prevenciju i suzbijanje upotrebe narkotika u Kantonu Sarajevo;
- Uprava policije MUP-a Kantona Sarajevo je tokom 2023. godine organizirala edukativne radionice na teme „Standardizacija izvođenja edukativnih radionica za učenike osnovnih i srednjih škola u Kantonu Sarajevo“ i provedba „Smjernica/sheme komunikacije multisektorskog postupanja u iznenadnim, kriznim događajima u odgojno-obrazovnim ustanovama u Kantonu Sarajevo“;
- edukacije za učenike srednjih škola u Kantonu Sarajevo o prevenciji kriminala i pravima i obavezama građana, s posebnim akcentom na prava i dužnosti maloljetnih osoba;
- jačanje partnerstva Ministarstva unutrašnjih poslova KS sa organizacionim jedinicama Univerziteta u Sarajevu;
- učešće Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo u kampanji „Poštuj život, ne oružje“, kojom je naglašeno da su žene primarne žrtve u slučajevima upotrebe vatrenog oružja;
- Institut za razvoj mladih KULT organizirao je građansku obuku za mlade „Uči, misli i djeluj! – UMiD“;
- Vlada Kantona Sarajevo je u decembru 2019. godine usvojila Gender akcioni plan Kantona Sarajevo 2019-2022;
- Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS je tokom 2021. godine dostavilo instrukcije osnovnim i srednjim školama o održavanju časova s fokusom na upoznavanje učenika s rizicima u *online* okruženju, kao i razvijanje svijesti o mogućim posljedicama korištenja društvenih mreža, interneta i video igara.

Međutim, postojeći napori često su fragmentirani, nekoordinirani i nedovoljno sistematični. Prethodna Strategija prema mladima Kantona Sarajevo, koja je obuhvatila razdoblje od 2019. do 2023. godine, donijela je značajne korake i postavila temeljna područja za razvoj politika i programa usmjerenih na mlade, prepoznavši ključne izazove vezane za nasilje i sigurnost mladih. Posebno je bila usmjerena na problematiku nasilja u zajednici, vršnjačkog nasilja i narušavanja javnog reda i mira. Kroz niz inicijativa, kampanja i obrazovnih programa, strateški pristup bio je usmjeren na stvaranje svijesti i promoviranje nenasilnog ponašanja među mladima. Iako je postojeći strateški okvir uspješno adresirao pitanja nasilja i narušavanja javnog reda i mira, aspekt digitalne sigurnosti mladih prošao je manje zapaženo. Digitalna sfera je postala sveprisutna u

životima mladih. U okviru prethodno provedenih aktivnosti u Kantonu Sarajevo, različite organizacije i institucije provodile su inicijative usmjerene na sigurnost mladih. Ovo uključuje programe prevencije vršnjačkog nasilja, kampanje za promoviranje nenasilnog ponašanja, inicijative za očuvanje javnog reda i mira i niz edukativnih aktivnosti koje su bile usmjerene na osnaživanje mladih kako bi bili u stanju nositi se s izazovima sigurnosti u svom životu. Digitalna sigurnost, iako nije bila u glavnom fokusu, također je bila tema nekoliko radionica i seminara koji su bili usmjereni na podizanje svijesti među mladima o sigurnim praksama u digitalnom okruženju. Kanton Sarajevo djeluje u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima Kantona Sarajevo („Službene novine KS“, br. 1/16, 26/19 i 39/20), kojim su utvrđeni unutrašnji poslovi iz nadležnosti Kantona Sarajevo, a koje vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo[7]. Pored navedenih zakona i strategija, Bosna i Hercegovina, kao članica internacionalnih organizacija i potpisnica različitih internacionalnih ugovora[8], obavezna je poštovati internacionalne standarde ljudskih prava i sigurnosti mladih. Ovi dokumenti predstavljaju sastavni dio pravnog okvira koji obavezuje Bosnu i Hercegovinu, ali i Kanton Sarajevo, na promoviranje, zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava mladih.

Svaka četvrta mlada osoba bila je žrtva vršnjačkog nasilja u toku školovanja

Istraživanje potreba i problema mladih pokazalo je da od 1.021 ispitanika, 17% sigurnost percipira kao „vrlo dobru“ ili „odličnu“, dok 35% smatra da je ona „dobra“. Međutim, značajan postotak

[7] Ključni elementi koji su obuhvaćeni ovim zakonom precizno određuju nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, uključujući sve aspekte sigurnosti i unutarnjih poslova: nadzor nad policijskim snagama, kontrolu nad provođenjem zakona, nadzor nad imigracijom i boravkom stranaca, i druge sigurnosne aspekte. Nadalje, Zakon o unutrašnjim poslovima uspostavlja pravni okvir za rad Ministarstva navodeći pravne osnove. Pravni okvir temelji se na Ustavu Bosne i Hercegovine, Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, Ustavu Kantona Sarajevo, kao i na relevantnim zakonima i propisima Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Kantona Sarajevo, što osigurava da Ministarstvo radi u skladu s relevantnim zakonima i međunarodnim obavezama. Pored navedenih elemenata, Zakon o unutrašnjim poslovima detaljno opisuje obaveze i ovlasti Ministarstva unutrašnjih poslova u vezi s održavanjem reda i sigurnosti, provođenjem zakona, suzbijanjem kriminala, te zaštitom ljudskih prava i sloboda građana, uključujući mlade osobe, te također naglašava potrebu za saradnjom s drugim nivoima vlasti, uključujući druge kantone i općine u Federaciji Bosne i Hercegovine. Pravni osnov za rad Ministarstva zasnovan je na Ustavu Bosne i Hercegovine, Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, Ustavu kantona te zakonima i drugim propisima Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i kantona. Ministarstvo koje je zaduženo za pitanje sigurnosti u Kantonu Sarajevo je Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP).

[8] Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (1989) postavlja temeljna prava djece i mladih te promiče njihovo pravo na život, obrazovanje, zdravlje i sudjelovanje u društvu. Kao potpisnica ove konvencije, Bosna i Hercegovina obavezna je poštivati i provoditi odredbe. Osim toga, Bosna i Hercegovina obavezna je poštivati širok spektar ljudskih prava i sloboda koji su navedeni u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima (1950) i Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (1966), što uključuje pravo na život, zabranu mučenja, slobodu izražavanja, pravo na pravično suđenje i druga prava koja su relevantna za sigurnost mladih.

ispitanika, odnosno 42% mladih izražava nezadovoljstvo, ocjenjujući stanje sigurnosti u Kantonu Sarajevo kao „loše“ ili „veoma loše“, što ukazuje na određeni stepen neinformiranosti ili nesigurnosti među mladima u vezi s trenutnim stanjem sigurnosti. Raznolikost stavova ukazuje na heterogenost iskustava i percepciju mladih u vezi sa stanjem sigurnosti u Kantonu Sarajevo, a razumijevanje raznolikosti predstavlja osnovu za formuliranje adekvatnih strateških aktivnosti za specifične potrebe različitih skupina mladih.

Imajući u vidu specifične oblike nasilja, kao što je vršnjačko nasilje, pohvalna je spremnost većine ispitanika (96,2%) da odgovori na pitanje o iskustvima s nasiljem tokom školovanja. Od toga 57% navodi da nisu bili izloženi vršnjačkom nasilju, međutim, značajan postotak ispitanika (27%) navodi da je bio izložen nekom od oblika vršnjačkog nasilja. Dobiveni rezultati ukazuju na činjenicu da značajan broj mladih ima negativna iskustva s vršnjačkim nasiljem tokom školovanja. Međutim, važno je razmotriti faktore koji doprinose vršnjačkom nasilju kako bi se razumio kontekst i specifičnosti iskustava, te razvile preventivne mjere i mjere podrške za stvaranje sigurnog školskog okruženja.

Slika 14. Percepcija stanja sigurnosti (%)

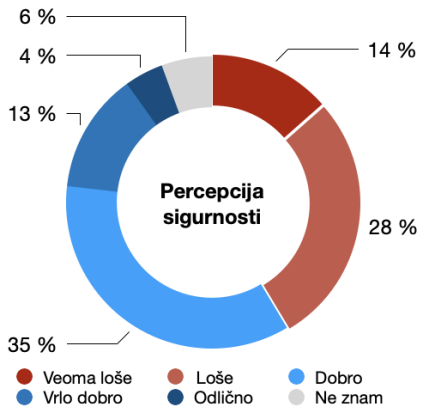

Slika 15. Prevalencija vršnjačkog nasilja (%)

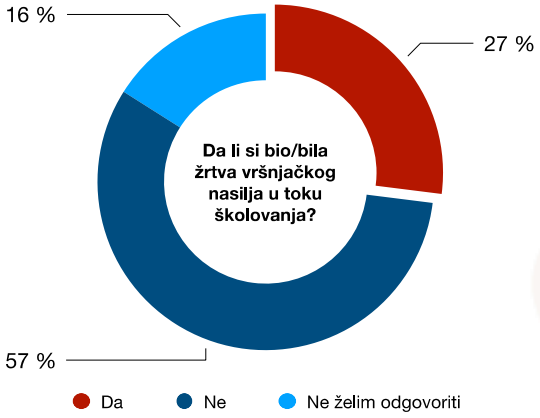

Posmatrajući presjek stanja maloljetničkog kriminala u Kantonu Sarajevo prethodnih pet godina i statističke podatke Uprave policije Kantona Sarajevo, vidljivo je smanjenje broja krivičnih djela, ali je i dalje prisutan značajan broj povratnika u kriminalne aktivnosti. Struktura prijavljenih maloljetnika za izvršenje krivičnih djela na području Kantona Sarajevo od 2018. do 2022. godine prikazana je u grafikonu niže.

Slika 16. Broj prijavljenih maloljetnika za činjenje krivičnih djela na području Kantona Sarajevo od 2018. do 2022.

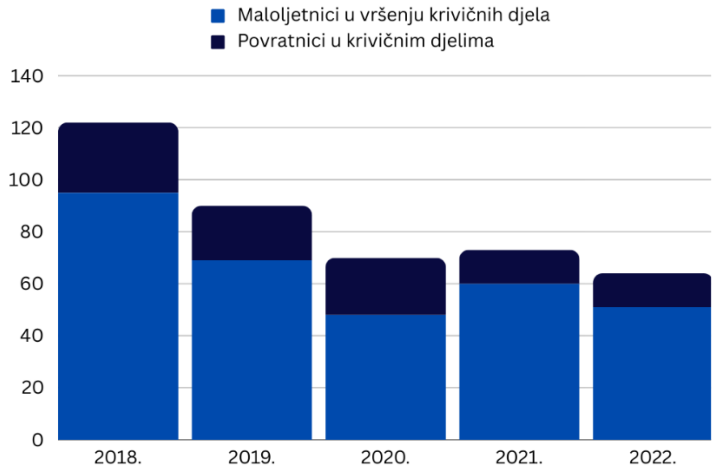

Struktura prijavljenih narušilaca javnog reda i mira u Kantonu Sarajevo od 2018. do 2022. godine. U 2021. godini, u oblasti djela protiv javnog reda i mira, evidentirano je 9.275 prekršaja, a za izvršenje navedenih prekršaja prijavljeno je 9.505 osoba. Od ukupnog broja, 3.678 prekršaja izvršile su osobe u starosnoj dobi između 26 i 35 godina, 2.373 prekršaja osobe u dobi od 19 do 25 godina i do 18 godina – 21 osoba. Smanjenje broja evidentiranih prekršaja u 2022. godini, sa 4.943 slučaja, sugerira na moguću promjenu u dinamici javnog ponašanja, ali pažnju treba posvetiti praćenju daljih trendova radi adekvatne interpretacije i implementacije preventivnih strategija.

Mladi su danas izloženi brojnim izazovima digitalnog svijeta, uključujući virtualno nasilje, prevare i zloupotrebu podataka. Imajući u vidu kontinuiranu digitalnu transformaciju bosansko-hercegovačkog društva, obraćanje pažnje na digitalnu sigurnost postaje imperativ. **Digitalna sigurnost sve više postaje ključna komponenta ukupne dobrobiti mladih, obuhvatajući aspekte poput sigurne upotrebe Interneta, zaštite osobnih podataka, suzbijanja virtualnog zlostavljanja (engl. cyber-bullying) i razumijevanja digitalnih prijetnji.** Stoga je ključno obratiti pažnju na razvoj abrazivne digitalne sigurnosne infrastrukture koja će educirati mlade o sigurnoj i odgovornoj digitalnoj interakciji. Implementacija programa i radionica o kibernetičkoj sigurnosti, te promoviranje svijesti o potrebama zaštite *online* privatnosti trebaju postati važni elementi strategije kako bi se mladi osnažili za siguran i pozitivan digitalni angažman.

Osnažiti mlade za siguran i pozitivan digitalni angažman

Istraživanje potreba i problema mladih pokazalo je da 74,1% ispitanika u Kantonu Sarajevu u starosnoj skupini od 15 do 30 godina slobodno vrijeme provodi najčešće na Internetu. 20,4% ispitanika u slobodno vrijeme povremeno pretražuje Internet, dok mali postotak ispitanika, rijetko (3,3%) ili nikako (1,8%) ne provodi slobodno vrijeme na Internetu. Slobodno vrijeme kod mladih ima izuzetan značaj jer pruža prostor za lični razvoj, odmor, kreativnost, društvenu interakciju i otkrivanje vlastitih interesa. Mlade u Kantonu Sarajevo najviše zanima zdravlje, rad/posao, obrazovanje/edukacije te izlasci, što je detaljnije prikazano na slici niže.

Kada je riječ o interesima mladih, važno je istaknuti da aktivnosti koje odaberu tokom slobodnog vremena mogu doprinijeti razvoju vlastitog identiteta, a mladi najčešće ne upražnjavaju te aktivnosti kroz kulturu i umjetnost, volontiranje i humanitarni rad te nauku, iako većina mladih tvrdi da ima „dovoljno“ slobodnog vremena: više od četiri sata dnevno (43,2%), od 2 do 4 sata (43,7%), manje od dva sata (10,3%), dok 2,8% mladih navodi da nemaju slobodnog vremena. Ovi podaci ukazuju da ima prostora za razne aktivnosti koje se mogu upražnjavati kao uravnoteženi odnos između školskih obaveza i privatnog života.Prema dobivenim podacima istraživanja, mladi svoje slobodno vrijeme najčešće koriste na Internetu i društvenim mrežama, u druženju s prijateljima, slušanju muzike i u kafićima/barovima.

Slika 17. Interesovanja mladih (%)

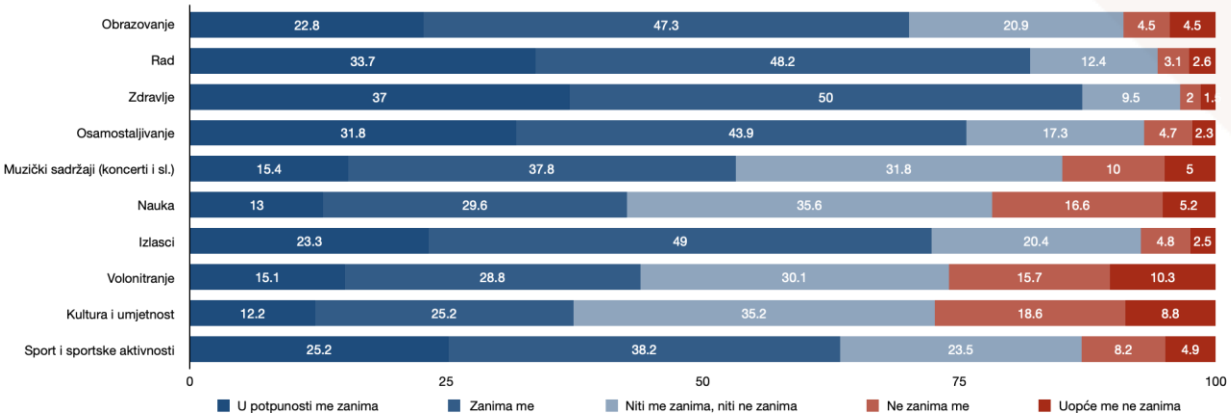

Mladi u Kantonu Sarajevo najčešće provode slobodno vrijeme digitalno. Digitalni svijet sigurno pruža širok spektar aktivnosti koje mladi mogu raditi tokom svog slobodnog vremena (društvene mreže, video reprodukcija, igre i sl.), ali ako se previše vremena posvećuje pasivnom konzumiranju sadržaja u digitalnom svijetu, to ograničava vrijeme koje bi mladi proveli u fizičkim aktivnostima u stvarnom životu, te odvraća pažnju mladih od edukativnih aktivnosti i kreativnog izražavanja.

Slika 18. Učestalost aktivnosti mladih u slobodno vrijeme (%)

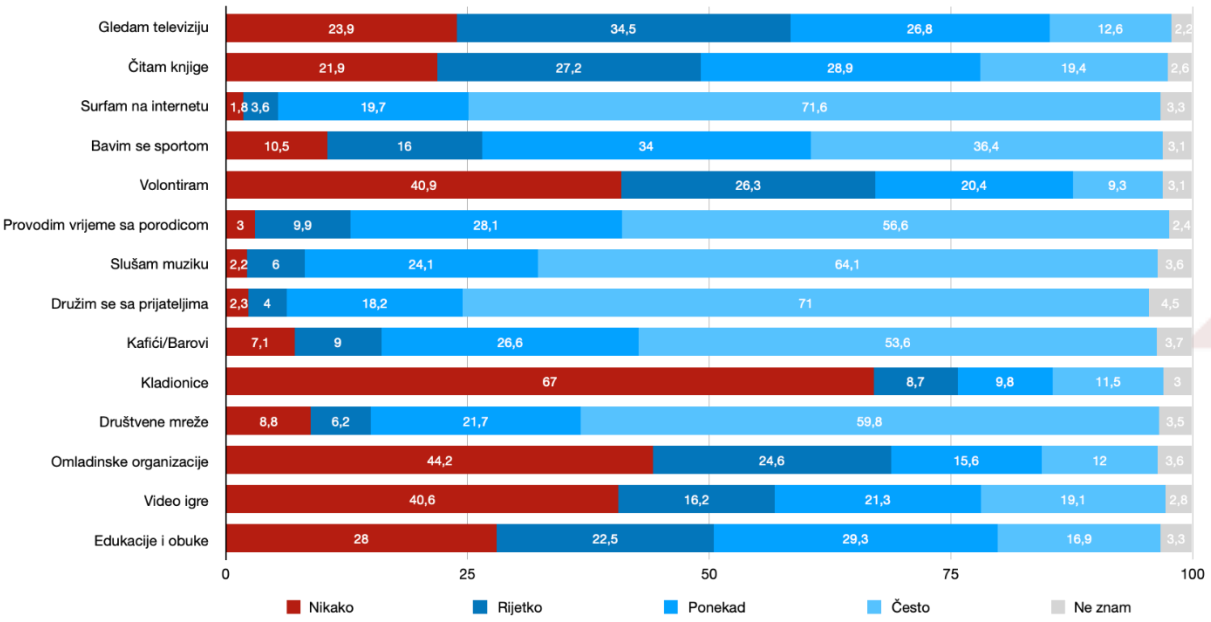

Više od trećine mladih dnevno provede više od šest (6) sati na pametnom telefonu

Ne iznenađuje to što su aktivnosti poput edukacija i obuka, čitanja knjiga, organiziranog omladinskog aktivizma i volontiranja pri dnu ljestvice učestalih aktivnosti kojima se mladi bave u

slobodno vrijeme. Stiče se dojam da su mladi više fokusirani na izgradnju odnosa i razvoj društvenih vještina kroz druženje sa prijateljima, nego na izgradnju vlastitih kompetencija, znanja i vještina u slobodno vrijeme. Uravnotežena društvena interakcija pomaže mladim ljudima da razumiju društvenu dinamiku i grade mreže podrške. U budućnosti će biti nužno promovirati sadržaje fizičkih aktivnosti kroz digitalne platforme. Potrebno je organizirati i virtualne događaje i radionice koje mogu popularizirati i proširiti pristup kulturnim i sportskim sadržajima koje nudi Kanton Sarajevo, naročito korištenjem društvenih mreža (Instagram i TikTok) jer većina mladih (37%) navodi da dnevno prevede više od šest sati na pametnom telefonu (engl. smartphone).

Visok postotak mladih u Kantonu Sarajevo koji često koriste Internet ukazuje na važnost digitalnih medija u životu mladih, što ima implikacije za pristup informacijama, društvenu interakciju i potrebu za promoviranjem digitalne pismenosti i sigurnosti među mladima. Analiza učestalosti korištenja Interneta služi kao polazna tačka za dublje istraživanje aktivnosti na Internetu, uključujući vrste sadržaja koje mladi konzumiraju te potencijalne izazove ili rizike s kojima se susreću u digitalnom prostoru.

Slika 19. Vrijeme provedeno na mobilnom aparatu (%)

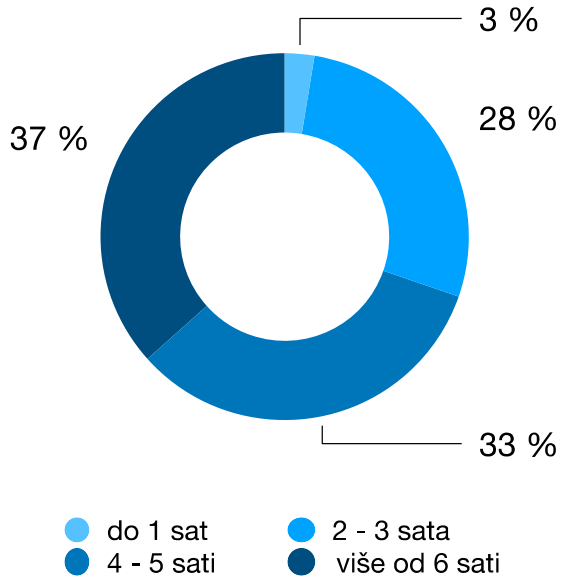

Kako bi se bolje razumjeli izazovi digitalne i algoritamske pismenosti kroz uvid u iskustava mladih osoba u Kantonu Sarajevo, Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka u septembru je 2023. godine proveo istraživanje među studentskom populacijom Univerziteta u Sarajevu. Koristeći kvalitativni pristup, provedeni su polustrukturirani intervjui s mladima kako bi se identificirali obrasci percipiranja i ponašanja kada je u pitanju digitalna sigurnost. Za razliku od medijske i informacijske pismenosti koju su svi ispitanici percipirali i objasnili, naglašavajući odvojeno medijsku i informacijsku pismenost i/ili objedinjeni koncept, predodžba ispitanika o pojmu algoritamske pismenosti vezuje se isključivo za objedinjeni koncept. Drugim riječima, učesnici istraživanja vide algoritamsku pismenost u svojstvu posljednje karike postojećeg niza medijske i informacijske pismenosti. Primjetno je i odstupanje od poznavanja prethodnog oblika kojeg su ispitanici definirali bez poteškoća. U ovom slučaju, manji broj studenata nije siguran u opće poznavanje područja algoritamske pismenosti. Ovakvo nedovoljno poznavanje područja djelovanja umjetne inteligencije uslovljava prepoznavanje potreba mladih za dodatnim edukacijama.

Mladi su uglavnom pokazali negativnu percepciju i rezignaciju spram digitalne sigurnosti vodeći se uvidima iz vlastitih sredina i diskusijama sa osobama iz svoje okoline. Pritom je zapažena posebna kategorija mladih koji studiraju u Sarajevu, ali imaju dodatnu komparativnu perspektivu uslovljenu činjenicom da ne borave trajno na području Kantona Sarajevo, odnosno, da se u periodima bez nastavnih aktivnosti vraćaju u druge sredine. U ovim slučajevima, studenti bolje uviđaju nesrazmjer odnosa i kritičkog aspekta fakultetske sredine spram digitalnog algoritamskog okruženja izvan akademskog filtera. Poseban problem mladi vide u društvenoj platformi TikTok koja se uglavnom koristi za zabavu, ali je istovremeno potrebno obratiti pažnju na popularnost određenih sadržaja na društvenim platformama i razmotriti kako se one mogu iskoristiti u edukativne svrhe. Upravo je podučavanje i učenje o utjecaju personalizacije sadržaja i uloge algoritama na oblikovanju onoga što korisnici vide i doživljavaju na društvenim platformama poput TikToka ili drugih medijskih i informacijskih kanala jedan od pristupa koji su ispitanici naveli. Slika 20 prikazuje koji segmenti personalizacije sadržaja najviše brinu mlade u Kantonu Sarajevo. Više od polovine, tačnije 61,1% ispitanika vjeruje da je povećavanje nejednakosti u društvu najalarmantnija posljedica algoritmizacije života pojedinaca, dok 22,2% studenata misli da oblikovanje predstavljenog sadržaja čini najveći problem, a 16,7% učesnika istraživanja kao najveći problem ističe to da *online* korisnici ne vide istu stvarnost. Više od polovine ispitanika istaklo je da društvene nejednakosti jesu posljedica oblikovanja individualnog sadržaja, drugačije percepcije stvarnosti i prikupljanja podataka.

Slika 20. Strahovi mladih u interakciji sa računarskim algoritmima (%)

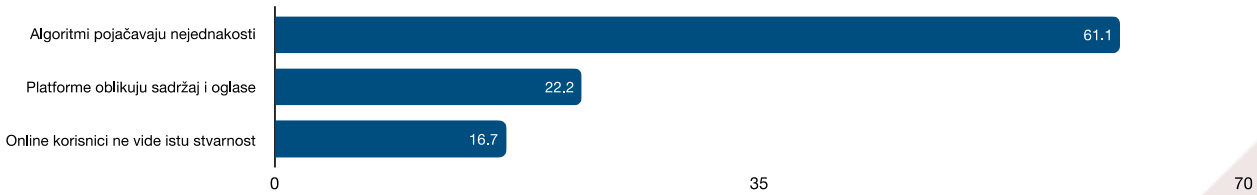

Objašnjavajući predodžbe informacijske sigurnosti, ispitanici su posebno izdvojili dvije kategorije asocijativnog niza – zaštitu podataka i povjerljivost informacija - kao jednu od tri komponente CIA modela koncepta zaštite podataka koji je baziran na povjerljivosti, integritetu i dostupnosti (engl. *Confidentiality, Integrity, Availability*). Iako su svi ispitanici jasno definirali koncept zaštite podataka i povjerljivosti informacija, njihove predodžbe o potrebi za informacijskom sigurnošću značajno se razlikuju u pojedinim aspektima i često ne proizlaze iz poznavanja osnovnih pojmova. Iako je većina studenata svjesna rizika narušavanja podataka i povjerljivosti, poznavanje potencijalnih prijetnji i rizika često ne uslovljava djelovanje po pitanju zaštite podataka i informacijske sigurnosti jer studenti ne prepoznaju razlog za prikupljanje podataka, a mnogi pritom vjeruju da njihovi podaci nisu iskoristivi. Analizom podataka o maloljetničkom kriminalu u Kantonu Sarajevo u periodu od 2018. do 2022. godine uočava se varijabilnost u broju prijava maloljetnika i događaja s obilježjem krivičnih djela. Dok se 2018. godina izdvaja po visokom broju

prijava, zapaženo je smanjenje u narednim godinama. Povratnici među maloljetnicima koji su izvršili krivična djela variraju, s najvišim postotkom od 30,4% u 2019. godini. Paralelno s tim, podaci o prekršajima protiv javnog reda i mira ukazuju na širok spektar uključenosti različitih dobnih skupina, s konstantnim prijavama protiv mladih u dobi između 19 i 35 godina. Važno je napomenuti i ozbiljnost problema sigurnosti u saobraćaju, gdje su mladi u dobi od 15 do 30 godina često učesnici/žrtve s fatalnim ili teškim tjelesnim ozljedama. S obzirom na ove trendove, daljnje praćenje i ciljane intervencije ključni su za suzbijanje maloljetničkog kriminala i poboljšanje ukupne sigurnosti u zajednici.

Dok mladi elementarno razumiju pojam informacijske sigurnosti, zaštitu podataka povezuju s problemom digitalne privatnosti. Međutim, kada je riječ o odnosu između algoritamske pismenosti, informacijske sigurnosti i zaštite podataka, dolazi do povlačenja manje određenih poveznica. Postojanje svijesti o procesu personalizacije sadržaja i prikupljanja podataka obično kod ispitanika izaziva emocionalnu reakciju straha, zabrinutosti i anksioznosti, što nerijetko nema uporište u akcijama i uvođenju preventivnih mjera. Autori algoritamske studije Head, Fister i MacMillan u rezultatima istraživanja navode sličan indiferentni pristup koji ne isključuje postojanje svijesti o zamkama personalizacije radi usmjeravanja akcije i pojačavanja podjela: „Međutim, ono što tačno kompanija može raditi s prikupljenim podacima o njima često je nepoznata varijabla“ (2020: 14). Dok su neki razmatrali da li je sposobnost korištenja određenih web stranica vrijedna žrtvovanja vlastitih podataka, drugi su tvrdili da je prekasno. Pri tome, razlog za rezignaciju i indignaciju javlja se kao posljedica tehnološkog determinizma, osjećaja nemoći i prebacivanja odgovornosti za regulaciju algoritamskih procesa na državne vlasti i opće regulatorne okvire.

Stanje sigurnosti mladih u Kantonu Sarajevo složeno je i multidimenzionalno. Većina mladih izražava zabrinutost stanjem sigurnosti, prisutni su izazovi povezani s kriminalitetom, vršnjačkim nasiljem, potrebom za jačanjem digitalne sigurnosti te posebno osvještavanjem o rodnom nasilju, imajući u vidu povećan broj femicida u Bosni i Hercegovini, kao i potrebu za ranom prevencijom rodno zasnovanog nasilja. Strategije i programi usmjereni na prevenciju maloljetničkog kriminala, promoviranje sigurnosti u digitalnom prostoru i osnaživanje mladih kako bi se nosili s različitim aspektima svog okruženja mogu pridonijeti unapređenju ukupne sigurnosti mladih kako u okvirima fizičke sigurnosti i ljudskih prava, tako i kada je riječ o digitalnoj sigurnosti.

Povezanost između maloljetničkog kriminala, vršnjačkog i rodnog nasilja, te učestalosti korištenja interneta ukazuje na potrebu holističkog pristupa politikama i programima usmjerenim na mlade.

Europska povelja o radu s mladima na lokalnom nivou nalaže da je osnovno načelo rada s mladima dobrovoljno sudjelovanje – na mladima koji su aktivni u radu s mladima vlastitom voljom

i motivacijom, te da je neophodno biti aktivno uključiv i pružiti jednake mogućnosti mladima. Učešće mladih u svim procesima suština je izgradnje kvalitetnijeg društva. Oni, kao učesnici u tim procesima, posjeduju pripadajuće resurse, tj. prava, prostore i prilike, a vlasti na raznim nivoima moraju im pružati punu podršku, jačajući njihov utjecaj na odluke, kao i njihovo angažiranje u aktivnostima koje doprinose izgradnji boljeg društva. Na državnom nivou ne postoje niti su u proceduri javne politike u formi zakona ili strategija koje bi regulirale i definirale položaj mladih, kao i njihovo učešće u tijelima mladih, ili mobilnost mladih.

U FBiH učešće i mobilnost mladih regulirani su Zakonom o mladima FBiH i **Zakonom o volontiranju FBiH** („Službene novine FBiH“, br. 110/12). Zakonom se mladima garantiraju prava na uključenost i informiranost na svim nivoima vlasti: „Svaka mlada osoba ima pravo na potporu i unapređivanje svog razvoja da postane odgovorna za sebe i društveno suodgovorna ličnost, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Radi ostvarivanja prava, potpora mladima treba posebno:

- unapređivati individualni i socijalni razvoj mladih ljudi i doprinijeti sprečavanju njihovog mogućeg zapostavljanja;
- provoditi politike kojima se djeluje na negativne trendove po mlade;
- doprinijeti održavanju i stvaranju pozitivnih životnih uvjeta za mlade, kao i okruženja koje je ugodno za mlade;
- štititi mlade od opasnosti karakterističnih za njihovu dob, a kojima mogu biti izloženi“ (Zakon o mladima FBiH, čl. 5).

Primjena navedenih zakona od ključnog je značaja za poboljšanje položaja mladih, ali i odgovornost mladih prema svojim pravima i obavezama. Svim mladim osobama zagarantirana je i sloboda udruživanja u omladinska udruženja koja su samostalna u ostvarivanju svojih prava i obaveza. Kantonalni nivo vlasti dužan je samostalno odrediti službenika ili odjel za mlade pri ministarstvu koje obavlja zadaće prema Zakonu o mladima.

Najvažniji zakon koji regulira sva pitanja mladih u Kantonu Sarajevo, uključujući i učešće i mobilnost mladih, je Zakon o mladima FBiH.

AKTIVNO UČEŠĆE MLADIH U DRUŠTVU

1 INFORMISANOST

Kako bi vlasti pružile dobre uvjete mladima za njihovo aktivno uključivanje, mlade je potrebno prethodno informisati o prilikama za: učešće u predstavničkim tijelima mladih, aktivizam u raznim omladinskim organizacijama, nevladinim i vladinim organizacijama, praksama obukama, razmjenama, stipendijama.

2 UČEŠĆE MLADIH

Učešće mladih u svim procesima je suština izgradnje kvalitetnijeg društva. Nažalost, na državnom nivou ne postoje niti su u proceduri, javne politike u formi zakona ili strategija koje regulišu i definišu položaj mladih, kao i njihovo učešće u tijelima mladih ili mobilnost mladih.

3 AKTIVIZAM MLADIH

Aktivizam mladih prvenstveno je neorganiziran, kratkotrajan i dešava se kao reakcija na specifične događaje ili probleme. Većina mladih je učestvovala u aktivističkim inicijativama samostalno ili sa svojim prijateljima i/ili članovima porodice bez ikakve organizirane podrške.

4 MENTORSTVO

Mentori/mentorstvo su se pokazali u zemljama Evropske Unije kao ključni su za aktivizaciju mladih. Mentori trebaju omogućiti izloženosti i/ili učešće na događajima, projektima i obukama.

5 OMLADINSKA UDRUŽENJA

Svim mladim osobama zagarantovana je sloboda udruživanja u omladinska udruženja koja su samostalna u ostvarivanju svojih prava i obaveza. Kantonalni nivo vlasti dužan je samostalno odrediti službenika ili odjel za mlade pri ministarstvu koje obavlja zadaće u smislu Zakona o mladima.

6 PODRŠKA OBRAZOVANJA

Kombinacija neprikladnog obrazovanja i politika koji ne razmatraju probleme mladih su osnovna prepreka političkom i građanskom učešću mladih.

7 APATIČNOST

Populacija mladih u Kantonu Sarajevo je apatična. Osnovni uzrok apatije je što mladi ljudi osjećaju da su njihovi problem "samo" njihovi problemi usljed nedostatka dvosmjernog dijaloga sa ostalim akterima u društvu.

OBEZBIJEDITI SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I POTICAJNO OKRUŽENJE UZ AKTIVNO UČEŠĆE MLADIH.

Zakonom o mladima FBiH zagarantirano je učešće mladih u tijelima koja predstavljaju mlade, u prvom redu vijeća mladih na lokalnom, kantonalnom i federalnom nivou. Kroz ova tijela mladi učestvuju u procesima donošenja odluka, kreiranju politika i strategija prema mladima te drugim procesima koji ih se tiču. Drugi zakon koji se tiče učešća mladih jeste Zakon o volontiranju u FBiH, koji regulira prava i obaveze volontera, a definira volontiranje kao „aktivnost od interesa za Federaciju Bosne i Hercegovine kojom se doprinosi poboljšanju kvaliteta života, aktivnom uključivanju građana u društvene procese i razvoju humanijeg i ravnopravnijeg društva" (čl. 2). Tijela mladih u FBiH koja predstavljaju mlade nazivaju se vijećima mladih i mogu biti osnovana na lokalnom, kantonalnom i federalnom nivou. Na nivou Federacije, to je Vijeće mladih FBiH, dok na nivou Kantona Sarajevo još uvijek nije formirano Vijeće mladih Kantona Sarajevo, te se većina aktivnosti mladih odvija kroz formirana općinska vijeća. Kako bi vlasti pružile dobre uvjete mladima za njihovo aktivno uključivanje, potrebno ih je prethodno informirati o prilikama za učešće u predstavničkim tijelima mladih. Pored krovnih predstavničkih tijela, mladi su organizirani u nekoliko organizacija (Mreža vijeća učenika KS, studentski parlamenti univerziteta, kao i asocijacije studenata fakultetâ). Navedena predstavnička tijela mladih potrebno je dodatno osnažiti i uvezati sa Vladom Kantona Sarajevo, aktivizmom u raznim omladinskim organizacijama, nevladinim i vladinim organizacijama, praksama, obukama, razmjenama, stipendijama i sl.

Kada je riječ o stavovima mladih o volontiranju i aktivizmu, situacija je takva da se može reći da je populacija mladih u Kantonu Sarajevo apatična. Mlade u odnosu na druge dimenzije upražnjavanja slobodnog vremena najčešće ne zanima volontiranje i humanitarni rad, nauka, kultura i umjetnost te imaju donekle interes za obrazovanje i edukacije.

Slika 21. Interes za aktivizam mladih (%)

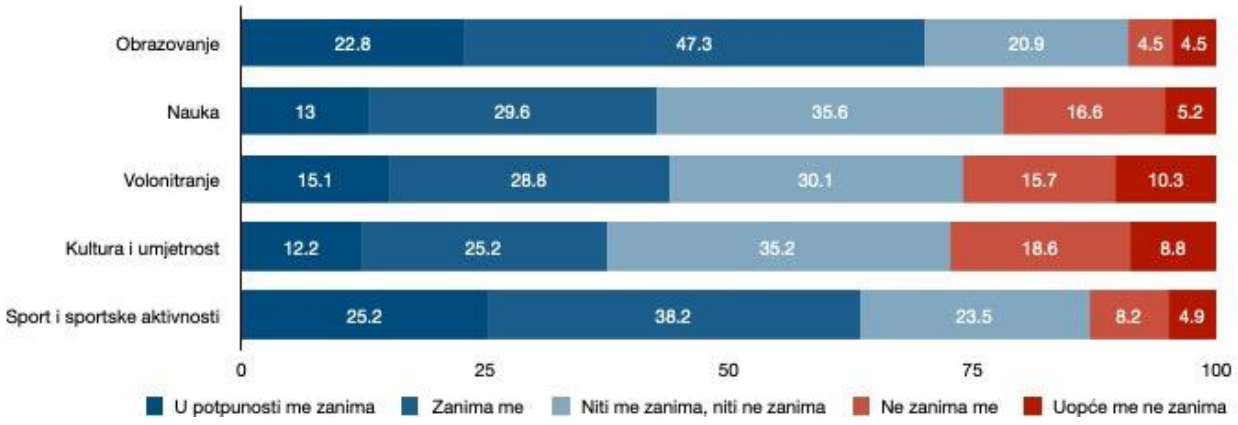

Mladi se najčešće o društvenim temama informiraju preko društvenih mreža (48,2%), mrežnih portala (34,95%) i prijatelja (9,3%). Ovaj način informiranja može imati značajan broj problematičnih segmenata jer najčešće algoritmi društvenih mreža prilagođavaju sadržaj korisnicima na temelju njihovih prethodnih interakcija i sklonosti, dok društvene mreže često

služe kao platforma za širenje dezinformacija i lažnih vijesti. Informacije o društvenim temama koje mladi čitaju na društvenim mrežama često znaju biti svedene na kratke vijesti, meme ili naslove, što može dovesti do površnog razumijevanja kompleksnih društvenih pitanja, jer u mnogim slučajevima nedostaje dubina i kontekst, što otežava kritičko promišljanje i stvarnu analizu i razumijevanje društvenih tema. Sadržaji koji se dijele na društvenim mrežama vrlo često potiču kratke, polarizirane izjave koje ne doprinose konstruktivnom dijalogu, suočavanju s problemima i kritičkom promišljanju. Važno je raditi na tome da mladi u Kantonu Sarajevo razvijaju kritički odnos prema informacijama o društvenim temama koje konzumiraju, s fokusom na edukaciju o raznolikosti izvora i potrebi provjere vjerodostojnosti informacija. U julu 2023. godine kreiran je pilot projekt Omladinskog PR tima, kojeg čini 18 izabranih mladih iz Kantona Sarajevo, kroz koji će uz podršku info platforme za mlade Hocu.ba informirati svoje vršnjake o prilikama koje pruža Kanton Sarajevo, mapirati i posjetiti institucije i programe za mlade i predložiti kako da povećaju povezanost s mladima.

Edukacija o medijskoj i informacijskoj pismenosti ključna je karika kako bi se mladima pomoglo da razviju vještine potrebne za analizu i razumijevanje kompleksnih društvenih pitanja i kritičkog mišljenja.

Slika 22. Interes za politiku i politička dešavanja (%)

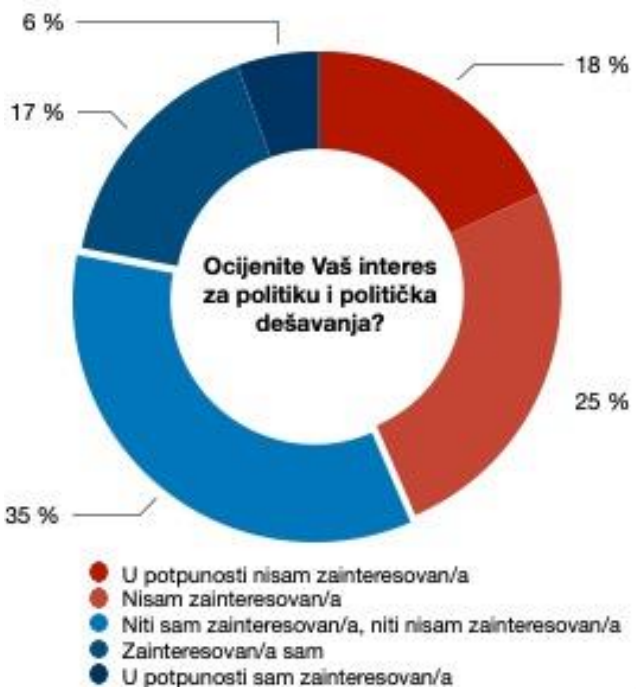

Mladi ocjenjuju da je mala vjerovatnoća da će se bilo ko pozabaviti problemima koji ih tište. Osnovni uzrok apatije je što mladi ljudi osjećaju da su njihovi problemi „samo“ njihovi uslijed nedostatka dvosmjernog dijaloga sa ostalim akterima u društvu. Mladima se pristupa na tehnokratski način gdje su mladi ljudi viđeni kao odvojena kategorija o kojoj se brinu organizacije civilnog društva kroz različite aktivnosti ili jedno ministarstvo, odnosno jedna služba u općini. Analogno tome, evidentno je da mladi nisu zainteresirani za politiku i politička dešavanja. Povećanje interesa mladih za politiku i politička dešavanja direktno utječe na demokratski karakter društva, ali i činjenicu da mladi imaju priliku oblikovati sadašnjost i budućnost društva. Ukoliko se mladi aktivnije uključe u političke procese u Kantonu Sarajevo, tada će se stvoriti temelji za dinamičnije i inkluzivnije društvo.

Evidentan je nedostatak otvorenijeg pristupa sistema predlaganju rješenja za probleme, što dugoročno produbljuje apatiju mladih

Organizirani aktivizam mladih prvenstveno je fragmentiran, kratkotrajan i dešava se kao reakcija na specifične događaje ili probleme. Većina mladih koji su učestvovali u aktivističkim inicijativama činili su to najčešće samostalno ili sa svojim prijateljima i/ili članovima porodice, bez sistemske podrške, što ju rezultiralo aktivističkim angažmanom kratkog trajanja. Neke od inicijativa za koje su mladi dobili organizacijsku podršku bile su šetnje za zaštitu prava LGBTIQ+ populacije i jednim dijelom humanitarne aktivnosti prouzrokovane krizom COVID-19. Inicijative koje su „vrijedne borbe“ imaju tendenciju da prevaziđu pitanje generalne letargije mladih i nedostatka motivacije. Ove inicijative su većinom reakcija na ozbiljno kršenje i/ili narušavanje javnih pravila/zakona/morala/vrijednosti.

Mladi se osjećaju nepovezano sa svojim zajednicama i nisu svjesni problema koji u zajednicama postoje. Mladi su svjesniji „većih“ problema koji tište cijelu populaciju mladih nego problema u lokalnoj zajednici. Razlog otuđenosti od lokalnih zajednica proizlazi iz činjenice da mladi većinu vremena provode *online*, ne samo radi razonode, nego i radi komunikacije s vršnjacima i učenja, radije nego da se aktivno uključe u lokalnu zajednicu i povežu se s vršnjacima i komšijama. Sve ovo doprinosi manjku interesa mladih za uključivanje u procese donošenja odluka na lokalnom nivou.

Slika 23. Društveno-političke aktivnosti mladih u proteklih 12 mjeseci (%)

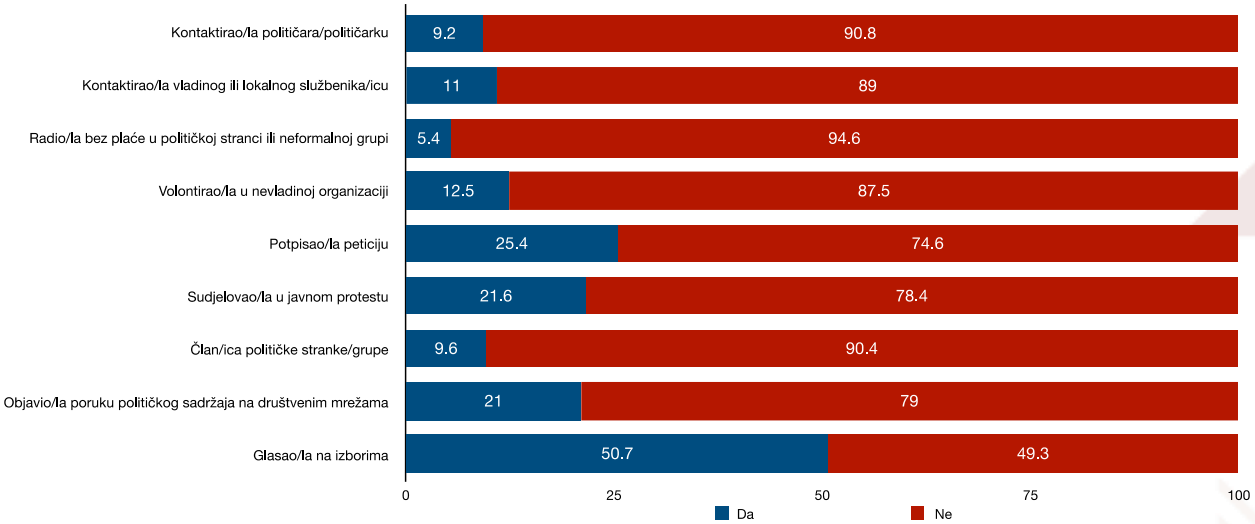

Aktivno učešće mladih u društvu primarno je podržano radom nevladinih organizacija. Većina aktivnih mladih uključeni su u neku vrstu aktivnosti kroz lokalne organizacije civilnog društva. Ove organizacije nisu samo važne za obrazovanje i rad na specifičnim projektima, nego su važne i za putovanja, razmjenu informacija i obuku mladih. Međutim, ove organizacije ne mogu nadomjestiti prazninu koja je nastala zbog manjka aktivnijeg uključivanja mladih u procese

donošenja odluka. Neuključivanje mladih rezultiralo je njihovom neupućenošću u procese odlučivanja i neinformiranost o institucijama koje donose odluke za mlade. Mentori/mentorstvo se u zemljama EU pokazalo ključnim za aktivizam mladih. Mentori trebaju omogućiti učešće na događajima, projektima i obukama. Uloga mentora/edukatora u kultivaciji aktivističkog duha mogla bi se osnažiti na časovima Demokratije i ljudskih prava u obrazovnim ustanovama. Neophodno je unaprijediti plan i program ovog predmeta koji bi uključio vještine kritičkog razmišljanja, medijsku, informacijsku, političku, društvenu i ekonomsku pismenost, kao i dobrobiti i vrijednosti aktivizma. Rad organizacija koje osnažuju aktivizam mladih još je važniji, jer u osnovi one imaju slobodu da kreiraju specifične programe/sadržaje podrške za mlade koji bi se uključili u aktivne programe mentorstva. Ono što nedostaje u mjestu stanovanja, da bi slobodno vrijeme bilo kvalitetno ispunjeno, jesu mjesta za okupljanje i organiziranje aktivnosti za mlade koje bi poticale kreativnost i aktivizam među mladima. U pojedinim općinama Kantona Sarajevo postoje objekti te namjene, ali oni ne pružaju besplatan prostor ili su objekti namijenjeni određenim omladinskim organizacijama i neformalnim grupama (npr. Međunarodni centar za djecu i mlade, Dom mladih Skenderija, Dječija kuća Grbavica, Centar za kulturu i mlade i sl.). U skladu s europskim praksama i principima, predstavnička tijela mladih bi trebala biti u upravnim odborima ovih ustanova, što nije slučaj. Rad na novom uređenju Kampusa Univerziteta u Sarajevu pruža veliku priliku da se predstavničkim tijelima mladih osigura da budu involvirana i vidljiva u kreiranju prostora koji će koristiti. Pored Kampusa UNSA, prilika se može dati mladima da osmisle načine oživljavanja i upotrebe Centra Skenderija u svrhu bogaćenja sociokulturnog prostora mladih. Stvaranje prostora za mlade mogao bi postati središte kulturnih aktivnosti i izraza mladih ljudi u Kantonu Sarajevo. Kultura i umjetnost, kulturne vrijednosti i sve ono što je vezano za kulturu u Kantonu Sarajevo ne nailazi na izrazito veliki interes, stoga 12,2% ispitanih smatra da ih kultura u potpunosti zanima.

Prostor za mlade kao središte kulturnih aktivnosti i izraza mladih u Kantonu Sarajevo

Pojam kulture, kao iznimno kompleksan pojam i često na različite načine interpretiran, može se definirati tako da podrazumijeva sve oblike umjetničkog izraza, uključujući likovnu umjetnost, književnost, muziku, ples i pozorište. Kultura je zapravo skup zajedničkih uvjerenja, vrijednosti, normi, običaja, jezika, umjetničkih izraza i drugih elemenata koji karakteriziraju društvo ili zajednicu. Kultura i kulturne vrijednosti imaju iznimno bitan značaj za razvoj svake mlade osobe, pružajući mladima smjernice, identitet, kreativnost i razumijevanje svijeta oko sebe. Sarajevo je zbog svoje administrativne pozicije kao glavni grad Bosne i Hercegovine i Kantona Sarajevo svojevrsni kulturni centar u kojem se na godišnjem nivou organizira više stotina kulturno-umjetničkih sadržaja poput koncerata, festivala, izložbi, (pozorišnih) predstava, radionica, kao i StreetArt-a.

SLOBODNO VRIJEME, KULTURA, SPORT, MOBILNOST I MEDIJI

1 DIGITALNI SVIJET

Podaci pokazuju da mladi u Kantonu Sarajevo najčešće slobodno vrijeme provode digitalno, dakako da digitalni svijet pruža širok spektar aktivnosti koje mogu raditi tokom slobodnog vremena.

2 EDUKACIJE I OBUKE

Aktivnosti poput edukacija i obuka, čitanja knjiga, organiziranog omladinskog aktivizma i volontiranja pri dnu ljestvice učestalih aktivnosti u slobodno vrijeme.

3 SLOBODNO VRIJEME

Aktivnosti koje mladi odaberu doprinose razvoju vlastitog identiteta, a njih najčešće ne upražnjavaju kroz kulturu i umjetnost, volontiranje i humanitarni rad te nauku. Prema istraživanju, mladi svoje slobodno vrijeme najčešće koriste za internet, druženje sa prijateljima, slušanje muzike i kafiće i barove.

4 MENTORSTVO

Mentori/mentorstvo su se pokazali u zemljama Evropske Unije kao ključni su za aktivizaciju mladih. Mentori trebaju omogućiti izloženosti i/ili učešće na događajima, projektima i obukama.

5 FIZIČKA AKTIVNOST

Promovirati sadržaje fizičkih aktivnosti korištenjem digitalnih platformi. Također, nužno je organizirati virtualne događaje i radionice koje mogu popularizirati i proširiti pristup kulturnim i sportskim sadržajima koje nudi Kanton Sarajevo pogotovo korištenjem društvenih mreža (Instagram i TikTok).

6 IZGRADNJA KOMPETENCIJA

Mladi su više fokusirani na izgradnju odnosa i razvoj socijalnih vještina kroz druženje sa prijateljima, nego na izgradnju vlastitih kompetencija, znanja i vještina u slobodno vrijeme.

7 KONZUMIRANJE SADRŽAJA

Previše vremena posvećenog pasivnom konzumiranju sadržaja u digitalnom svijetu, ograničava vrijeme koje bi mladi proveli u fizičkim aktivnostima u stvarnom životu.

OBEZBIJEDITI SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I POTICAJNO OKRUŽENJE UZ AKTIVNO UČEŠĆE MLADIH.

U skladu s njihovim nadležnostima, u Kantonu Sarajevo i ustanovama koje su u resoru Ministarstva kulture i sporta KS, radi i djeluje trinaest javnih ustanova iz oblasti kulture[9]. Zakonskim aktima[10] i donošenjem buduće Strategije za razvoj kulture u Kantonu Sarajevo do 2027. godine direktno ili indirektno reguliran je značajan broj prava i obaveza koje se tiču mladih u području kulture. Putem Javnih poziva za prijavu projekata kulture i sporta (u 2023. godini planirana četiri poziva ukupne vrijednosti 11.520.000 KM) za financiranje/sufinanciranje iz budžeta Kantona Sarajevo predviđena je podrška velikom broju organizacija, udruženja i umjetnika, što ukazuje na važnost i značaj kulture u savremenom bosanskohercegovačkom društvu koji je Kanton Sarajevo identificirao.

Mladi pojam kulture percipiraju na značajno drugačiji način od zrelijih populacijskih skupina i potrebna je jedna šira rasprava o utjecaju različitih životnih faza, iskustava, tehnoloških i društvenih promjena na razumijevanje kulture. Tome idu u prilog i rezultati istraživanja da se kultura razumijeva prema onome što su „nametnule“ zrelije skupine društva. Kanton Sarajevo bi u periodu 2024-2030. trebao pristupiti kulturi i kroz prizmu digitalnih medija, društvenih mreža, *online* sadržaja i tehnoloških inovacija, jer se mladi mnogo češće prepoznaju u kulturnom aktivizmu koji kulturu percipira kao sredstvo za promicanje društvenih promjena i izražavanje svojih stavova. Mladi su često više povezani s digitalnom kulturom, uključujući multimediju, video igre *online streaming*, što u Kantonu Sarajevo nije percipirano k kulturna vrijednost. Nove kulturne paradigme trebale bi b okosnica djelovanja resora koji su zaduženi za kulturu i mlade, odnosno sinergijsko djelovanje Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS i Ministarstva kulture i s KS u promociji kulturnih vrijednosti, ali i uvažavanja promjena i uvrštavanja sadržaja koji do sada nisu bili tretirani ni cijenjeni kao kulturne vrijednosti.

Slika 24. Zadovoljstvo ponudom kulturnih sadržaja (%)

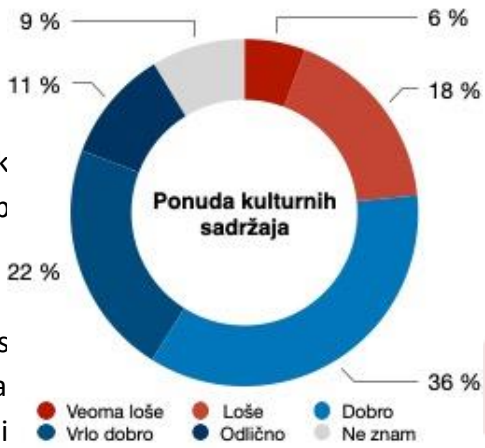

Podržati nove kulturne paradigme i tako pokazati razumijevanje kulture mladih

[9](1) JU Biblioteka Sarajeva; (2) JU Bosanski kulturni centar Kantona Sarajevo; (3) JU Collegium Artisticum; (4) JU Historijski Arhiv Sarajevo, (5) JU Kamerni Teatar 55; (6) JU Kantonalni Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa; (7) JU Internacionalni teatarski festival MESS - Scena MESS; (8) JU Muzej „Alija Izetbegović“; (9) JU Muzej Sarajeva; (10) JU Narodno pozorište Sarajevo; (11) JU Pozorište mladih Sarajevo; (12) JU Sarajevska filharmonija; (13) JU Sarajevski ratni teatar „Sartr“ Sarajevo.

[10] (1) Zakon o arhivskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 50/16), (2) Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 4/99), (3) Zakon o estradnoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 17/01), (4) Zakon o filmskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 7/01), (5) Zakon o izmjeni Zakona o filmskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 45/21), (6) Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 13/17), (7) Zakon o pozorišnoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 42/13 i 6/16).

Na osnovu provedene analize i istraživanja možemo reći da su kulturne i umjetničke aktivnosti koje su u sferi interesa mladih ljudi ili koje oni sami proizvode marginalizirane od šireg društvenog interesa. Analogno tome, potrebno je sistemski i strateški pristupiti stvaranju kulturnih sadržaja namijenjenih mladima, ali i podstaknuti i podržati „nove“ kulturološke vrijednosti koje nisu prepoznate kao takve. Jedan od težih izazova Kantona Sarajevo u području kulture jeste osigurati kulturnu inkluzivnost, gdje se različite kulturne perspektive, identiteti i izrazi priznaju i cijene, primarno one koje su kreirali i u njima sudjelovali mladi ljudi. Kada je riječ o trenutnom položaju kulture i kulturnih aktivnosti u Kantonu Sarajevo, uočene su slabosti:

- finansijska samostalnost-odnosno ograničen pristup kulturnim aktivnostima i resursima;
- utjecaj komercijalne kulture-marginalizirani manje poznati kulturni izrazi mladih;
- kulturna participacija-nedovoljan pristup kulturnim institucijama – problem popularizacije galerija i muzeja;
- sistemska kulturna edukacija-važnost kulture i umjetnosti u obrazovnom sistemu devalvirana.

S obzirom da se naš pristup u mjerenju direktnih pokazatelja kvaliteta života u Kantonu Sarajevu fokusirao na identifikaciju uvjeta i mogućnosti koje mladi ljudi imaju u oblasti pristupa kvalitetnom, konkurentom, stručnom i usmjerenom obrazovanju, identifikaciji mogućnosti zaposlenja/zapošljivosti mladih, dostupnosti zdravstvenih usluga mladima, uvjeta za adekvatnu društvenu uključenost i vidljivost mladih, ravnopravnosti mladih, političke, medijske i digitalne pismenosti mladih, valja naglasiti kako su posebno značajni pokazatelji/indikatori koji fokus imaju na uvjetima stanovanja - dostupnosti, pristupačnosti i kvalitetu stanovanja koji mladi imaju u Kantonu Sarajevo, zatim na osjećaju sigurnosti u društvu, kvalitetu prirodnog okruženja, dostupnosti rekreacijskih sadržaja i prostora za mlade, ali i pristupa sigurnom, pouzdanom, isplativom i održivom javnom prijevozu.

Stoga, istraživanje Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka u Sarajevu o položaju, potrebama, interesima i problemima mladih u Kantonu Sarajevo može biti iznimno korisno kada je u pitanju razumijevanje ključnih elemenata zadovoljstva, problema i potreba mladih u Kantonu Sarajevo, a posebno ukoliko imamo u vidu kako je sigurno, održivo okruženje jedan od prioritetnih indikatora kvaliteta života. Imajući u vidu značaj prostornog okruženja, ekoloških uvjeta, održivih perspektiva za život mladih, ali i svih građana, kao ključne elemente kojima je moguće mjeriti zadovoljstvo životom, izdvajamo:

- stanovanje i osamostaljivanje;
- uvjete stanovanja;
- javni saobraćaj;
- ponudu sadržaja za mlade;
- muzički sadržaji (koncerti i sl.);

- ponudu kulturnih sadržaja;
- kvalitet zraka;
- javni prostori;
- prirodna područja, izletišta ili mjesta za rekreaciju;
- pristupačnost (blizina, dostupnost prijevoza);
- prirodu i okoliš;
- kvalitet infrastrukture (staze, biciklističke staze, tereni za sport, i sl.);
- raznolikost aktivnosti koje se mogu obavljati;
- ekološku održivost.

Svaka deseta mlada osoba zadovoljna je uvjetima stanovanja

Kada su u pitanju važnost i odnos spram pitanja stanovanja i osamostaljivanja, a shodno rezultatima istraživanja, 75,7% mladih ispitanika (43,9% „zanima me“ i 31,8% „u potpunosti me zanima“) pokazalo je izrazito visok interes za ove segmente života mladih. Samo 11% mladih iskazuje zadovoljstvo sa uvjetima stanovanja, odnosno sa mogućnostima osamostaljivanja, dok čak 39,2% ispitanika ocjenjuju svoje zadovoljstvo uvjetima stanovanja kao veoma loše i loše (12,5% i 26,7%). U interesu unapređenja stambene politike i olakšica za mlade bitno je napomenuti kako je Vlada Kantona Sarajevo u nekoliko navrata nastojala iznaći adekvatna sistemska rješenja za pomoć mladima u rješavanju pitanja stanovanja i osamostaljivanja u vidu poticaja za kupovinu stanova i subvencioniranja stanarine, tako da se kao jedna od najefikasnijih mjera pokazala politika subvencioniranja rješavanja stambenog pitanja mladih, a na način odobravanja nepovratnih novčanih sredstava na ime rješavanja stambenog pitanja u Kantonu Sarajevo.

Slika 25. Zadovoljstvo uvjetima stanovanja (%)

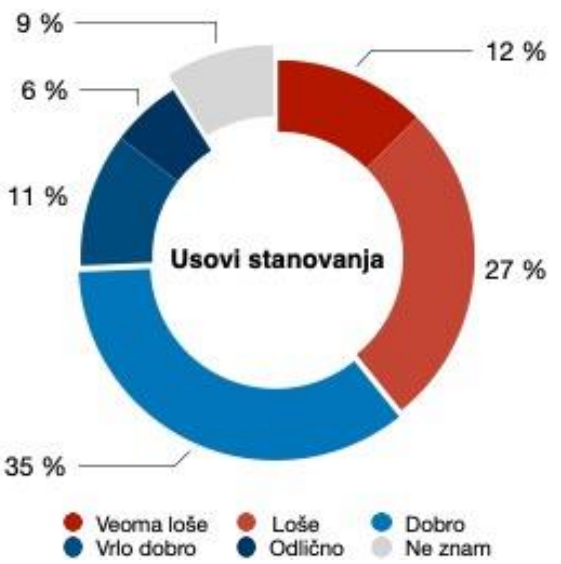

Nakon Odluke o subvencioniranju rješavanja stambenog pitanja mladih 2017. godine („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 35/17), Vlada Kantona Sarajevo je donosila istu odluku za sve naredne godine i propisala uvjete koje su kandidati morali ispunjavati. Počevši od 2017. godine, a zaključno sa 2022. godinom iz podataka o raspisanim javnim pozivima se vidi da su u 2017. godini svih 94 kandidata koji su ispunjavali uvjete dobili subvenciju u iznosu od 10.000,00 KM, a 18 prijava je odbačeno zbog neispunjavanja uvjeta; u 2018. godini 330 kandidata koji su

ispunjavali uvjete dobili su subvenciju u iznosu od 10.000,00 KM, a 80 prijava je odbačeno zbog neispunjavanja uvjeta, dok 160 kandidata koji su ispunjavali uvjete nisu dobili subvenciju zbog nedostatka sredstava u budžetu Kantona Sarajevo za ovu namjenu; u 2019. godini svih 459 kandidata koji su ispunjavali uvjete dobili su subvenciju u iznosu od 10.000,00 KM, a 154 prijave su odbačene zbog neispunjavanja uvjeta; u 2020. godini svih 276 kandidata koji su ispunjavali uvjete dobili su subvenciju u iznosu od 7.000,00 KM, a 122 prijave su odbačene zbog neispunjavanja uvjeta; u 2021. godini svih 865 kandidata koji su ispunjavali uvjete dobili su subvenciju u iznosu od 10.000,00 KM, a 86 prijava je odbačeno zbog neispunjavanja uvjeta; u 2022. godini svih 511 kandidata koji su ispunjavali uvjete dobili su subvenciju u iznosu od 10.000,00 KM, a 98 prijava je odbačeno zbog neispunjavanja uvjeta. Također, u 2021. godini realiziran je i Javni poziv za subvencioniranje dijela zakupnine stana ili kuće mladima u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, i na isti je bilo prijavljeno 29 kandidata, od kojih su 24 kandidata ispunjavala uvjete i ostvarila pravo na subvencioniranje dijela zakupnine u iznosu od 200,00 KM mjesečno za period od šest mjeseci, dok je pet prijava odbačeno zbog neispunjavanja uvjeta. Značajno je spomenuti kako je u 2022. godini realiziran i Javni poziv za utvrđivanje liste reda prvenstva mladih za kupovinu stana po osnovu predinsvestiranja u poticajnu stanogradnju, i na isti je bilo prijavljeno 487 kandidata, a ugovor je zaključen sa 86 kandidata. Shodno najavama i planovima za novi budžet Kantona Sarajevo, očekuje se 5,5 miliona KM za subvencioniranje kupovine stanova mladima.

Važna mjera za Kanton Sarajevo po pitanju održive stambene politike prema mladima bila bi mjera slična onoj koju je Vlada FBiH realizirala u partnerstvu sa Union bankom d.d. Sarajevo pod vrlo specifičnim nazivom kreditne linije: „Stambeni krediti za mlade“. Riječ je o efikasnoj mjeri koju je Vlada FBiH realizirala već šestu godinu zaredom. Ova mjera podrazumijeva da se stambeni krediti za mlade plasiraju sa rokom otplate do 25 godina i maksimalnim iznosom do 250.000 KM, po nominalnoj kamatnoj stopi od 2,99% na godišnjem nivou, fiksnom do kraja otplate kredita. Uz ovu mjeru vrlo atraktivna i učinkovita mjera je i razvijanje uvjeta za dodatne pogodnost u vidu umanjenja kamatne stope za novorođenu i/ili usvojenu djecu. Strategijom prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. godine želimo ukazati na nove mogućnosti kada su u pitanju stambene politike prema mladima, a one se odnose, prije svega, na dugoročne modele stambenog zbrinjavanja mladih, ali i pojednostavljivanje procedura za ostvarivanje prava na subvencije i poticaje prema mladima.

Slika 26. Zadovoljstvo kvalitetom javnog saobraćaja (%)

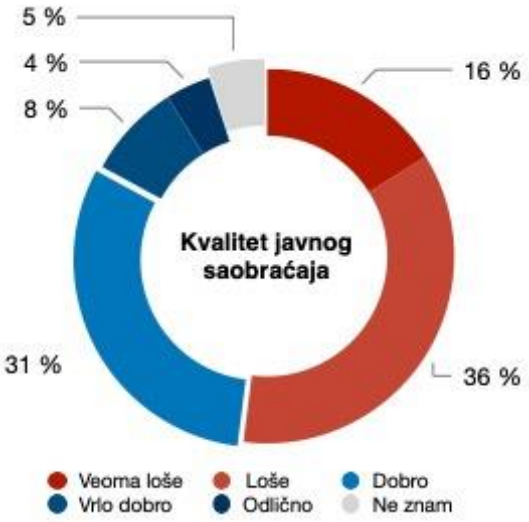

Treba imati u vidu kako se pristup sigurnom i održivom saobraćaju može posmatrati iz ugla direktnih pokazatelja u Kantonu Sarajevo, a posebno kada je u bilo pitanju nepostojanje javnog prijevoza 24 sata dnevno, odnosno, nepostojanje noćnog javnog prijevoza, koji je uveden u januaru 2024. godine. Evidentne su poteškoće i neracionalnosti u sistemu operacionalizacije naplate karata, ali i nedostatka digitalizacije praćenja redova vožnje. Regulacija biciklističkog saobraćaja predstavlja posebnu vrstu izazova u rješavanju pitanja mladih, ali i svih građanki i građana u Kantonu Sarajevo. Siguran biciklistički saobraćaj i besplatno dostupna bicikla učenicima i studentima samo su neke od mjera na koje će trebati aktivno usmjeriti pažnju donosioca odluka. Mladi su stanje u javnom saobraćaju, njih 52%, odnosno 531 od ukupnih 1.021 ispitanika, procijenili kao loše i veoma loše. S obzirom na procjenu dostupnosti dodatnih sadržaja i zadovoljstva istim, 38,3%, ispitanika smatra da su dodatni sadržaji u Kantonu Sarajevo dobri vrlo, 19,1% smatra da su dobri i 7,2% da su odlični, ukupno 64,6% ispitanika, dok 19% mladih smatra da su uvjeti i dostupnost dodatnih sadržaja za mlade loši i 8% smatra da su veoma loši, ukupno 27% ispitanika. Što se tiče interesovanja mladih za muzičke sadržaje u Kantonu Sarajevo, 53,2% iskazuje veliko interesovanje, dok 35,5% ispitanika smatra da je ponuda kulturnih događaja u Kantonu Sarajevo dobra, 21,9% smatra da je vrlo dobra i 10,5% da je odlična, ukupno 67,9% ispitanika. Procjenjujući zadovoljstvo i drugim elementima kvaliteta života mladih na području Kantona Sarajevo, mladi smatraju da su uvjeti i ponuda javnih prostora za aktivnosti mladih, poput omladinskih organizacija i kulturnih aktivnosti, veoma loši (7,8%) i loši (23,3%), tj. ukupno 31,1% ispitanika.

Slika 26. Zadovoljstvo kvalitetom zraka (%)

Veliki broj mladih izložen je aerozagađenju koje ozbiljno ugrožava zdravlje

Kvalitet zraka u Kantonu Sarajevo je već nekoliko desetina godina izrazito problematično sa aspekta zdravlja stanovništva, ali i svih drugih aspekata koji utječu na zadovoljstvo životom i njegovim kvalitetom. U Kantonu Sarajevo monitoring kvaliteta zraka vrše Federalni hidrometeorološki zavod (FHMZ) (stanice Bjelave i Ivan Sedlo) i JU Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo (stanice Otoka, Ilijaš, Vijećnica, Ilijaš, Vogošća i Hadžići). Tokom 2018. godine uspostavljena je mogućnost monitoringa polutanata/štetnih čestica u zraku u krugu Ambasade Sjedinjenih Američkih Država (SAD) metodologijom koja je u skladu s propisima koji su važeći u našoj zemlji i ti podaci su javno dostupni. Mjerne stanice na lokacijama Ilidža i Bjelave dio su mreže monitoringa kvaliteta zraka. Rezultati dosadašnjih mjerenja ukazuju na to da je veliki broj

građana izložen aerozagađenju koje može i koje već ozbiljno ugrožava zdravlje mladih i svih stanovnika Kantona Sarajevo. JU Zavod za javno zdravstvo KS je također nabavio opremu za mjerenje aromatskih polutanata koja bi trebala biti upućena na mjerenja kvaliteta zraka u blizini gradske deponije i drugih izvora specifičnog zagađenja zraka. U narednom periodu neophodno je osigurati uvjete i za redovne analize sadržaja lebdećih čestica na više lokacija kako bi se moglo vršiti uzorkovanje i mjerenje koncentracija benzo(a)pirena. Neophodno je disperzivno modeliranje kvaliteta zraka za potrebe izrade analize izvora zagađenja, smanjenja pritiska na kvalitet zraka zbog budućih izgrađenih objekata i potrebe prostornog planiranja, kao i za potrebe kratkoročnog prognoziranja kvaliteta zraka. „Na skoro svim mjernim mjestima u Federaciji BiH evidentne su izuzetno visoke, po zdravlje opasne koncentracije lebdećih čestica. U mjestima u kojima i u čijoj blizini se vrši obimno spaljivanje uglja evidentne su vrlo visoke, po zdravlje opasne koncentracije sumpordioksida. Visoke vrijednosti koncentracija ovih materija ne javljaju se samo tokom hladnijeg dijela godine, nego i tokom bilo kojeg perioda u godini. Koncentracije ozona su visoke na pojedinim mjernim mjestima tokom ljeta. Izmjerene koncentracije lebdećih čestica PM10 i PM2.5 u 2021. i 2022. godini pokazuju najniže vrijednosti u posljednjih desetak godina. Istovremeno, broj prekoračenja graničnih vrijednosti i dalje je izrazito visok. Rezultati mjerenja azotnog dioksida i ugljičnog monoksida su zadovoljavajući, prekoračenja graničnih vrijednosti su rijetke, a na većini mjernih mjesta se i ne dešavaju“ (2022: 47).

Kvalitet zraka u Kantonu Sarajevo opasno je narušen vrlo visokim koncentracijama lebdećih čestica u mjeri u kojoj ozbiljno može narušiti zdravlje ljudi.

MLADI, URBANIZAM I OKRUŽENJE

1 MJESTA ZA OKUPLJANJE

Ono što mladima najviše nedostaje u njihovom mjestu stanovanja da bi njihovo slobodno vrijeme bilo kvalitetno ispunjeno jesu mjesta za okupljanje i organizovanje aktivnosti za mlade kako bi se poticali kreativnost i aktivizam kod mladih.

2 STAMBENE POLITIKE

Mjera koju bi i Kanton Sarajevo trebao razmotriti kada su u pitanju održive stambene politike prema mladima slična je onoj koju je Vlada FBiH u saradnji sa Union bankom d.d. Sarajevo realizovala pod vrlo specifičnim nazivom kreditne linije „Stambeni krediti za mlade".

3 KVALITET ZRAKA

Zabrinjavajuće djeluje činjenica kako rezultati dosadašnjih mjerenja ukazuju da je veliki broj građana izložen aerozagađenju koje može, odnosno koje već ozbiljno ugrožava zdravlje kako mladih tako i svih stanovnika Kantona Sarajevo.

4 STANOVANJE

Kada su u pitanju važnost i odnos spram pitanjima stanovanja i osamostaljivanja, a shodno rezultatima Istraživanja 75,7% mladih ispitanika (43,9% zanima me i 31,8% u potpunosti me zanima) je pokazalo izrazito visok interes za ove segmente života mladih osoba.

5 JAVNI PREVOZ

Potrebno je obezbijediti stalnu autobusku liniju koja bi redovno saobraćala na relaciji Grad Sarajevo prema planinama/ odmaralištima u Kantonu Sarajevo kako bi se osigurala sistemska podršku različitim vidovima omladinskog turizma.

6 OMLADINSKI TURIZAM

Kao potencijal treba posmatrati promociju i jačanje kapaciteta omladinskog turizma: identifikacije i mapiranja kapaciteta za razvoj turizma do promoviranja pristupa evropskim fondovima.

7 EKOLOŠKA ODRŽIVOST

75,2% ispitanika, mladih smatra kako je ekološka održivost presudni faktor prilikom odabira područja za njihovu profesionalnu, sportsku, ali i ličnu rekreaciju.

OBEZBIJEDITI SIGURNO, EKOLOŠKI ODRŽIVO I POTICAJNO OKRUŽENJE UZ AKTIVNO UČEŠĆE MLADIH.

S obzirom na godišnje prosjeke i na broj dozvoljenih prekoračenja satnih, odnosno dnevnih koncentracija lebdećih čestica, nivo sumpordioksida u 2021. godini bio je u okviru propisanih vrijednosti. „Visoke koncentracije azotnog dioksida se samo povremeno javljaju na mjernim mjestima u najgušće naseljenim i saobraćajno najfrekventnijim dijelovima Kantona. Tokom ljetnog perioda evidentne su visoke koncentracije ozona i učestala prekoračenja osmosatnih propisanih koncentracija na stanici Bjelave. Na Ilidži su prisutne i visoke koncentracije sumpor vodika koje se manifestuju neugodnim mirisom. Trendovi smanjenja ili povećanja koncentracija polutanata u Kantonu Sarajevo u proteklom periodu nisu bili primjetni, ali je onečišćenje u 2021. i 2022. godini ipak bilo manjeg intenziteta nego u prethodnim godinama. Prva mjerenja stanice postavljene u Vogošći pokazuju slično stanje kvaliteta zraka kakvo je u centru Sarajeva. Kvalitet zraka u Hadžićima je narušen visokim koncentracijama lebdećih čestica u mjeri u kojoj ozbiljno narušava zdravlje. Ovo se odnosi na broj dozvoljenih prekoračenja dnevnih koncentracija, s obzirom na to da je obim validnih mjerenja u toku godine bio nizak za određivanje godišnjeg prosjeka. Ostali mjereni polutanti pokazuju relativno niske vrijednosti koncentracija“ (2022: 49). Na kraju, u Godišnjem izvještaj o kvalitetu zraka u FBiH za 2022. godinu stoji: „Na svim mjernim mjestima u toku godine se dešava po nekoliko dana u kojima na kvalitet zraka negativno utiče prekogranični transport lebdećih čestica u vidu pijeska ili prašine donesene sa pustinjskih ili polupustinjskih područja sjeverne Afrike ili čak srednje Azije. Neophodno je u svim navedenim gradovima, ali i u drugim mjestima u kojima nema uspostavljenog monitoringa, a koji imaju preduslove zagađenja karakteristične za dolinske i kotlinske krajeve sa nepovoljnim meteorološkim uslovima i visokim stepenom korištenja čvrstih goriva poduzimati mjere za unapređenje kvaliteta zraka“ (2022: 50).

Većina prijedloga rješenja su na nivou kratkoročnih mjera, te se ova Strategija javlja kao značajna inicijativa, pored Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027, **Kantonalnog plana zaštite okoliša Kantona Sarajevo 2017. godina** (KEAP), za iznalaženjem sistematskih i dugoročnih rješenja po pitanju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo. Zadovoljstvo kvalitetom zraka u Kantonu Sarajevo kao loše procjenjuje 32,8% mladih i veoma loše 29% mladih, odnosno, **ukupno 61,8% mladih smatra kako je kvalitet zraka u Kantonu Sarajevo loš**. Uzmemo li da je kvalitet zraka u Kantonu Sarajevo izrazito loš, mladi se nerijetko odlučuju da svoje slobodno vrijeme provode na različitim izletištima, mjestima za rekreaciju, koja su van grada. Tako 4,5% mladih nikada ne ide na izletišta i mjesta za rekreaciju van grada, 13,4% mladih veoma rijetko ide na izletišta i mjesta za rekreaciju van grada, 23,9% mladih praktikuje da jednom sedmično i češće ide na izletišta i mjesta za rekreaciju van grada, 35,5% mladih praktikuje da jednom mjesečno ide na izletišta i mjesta za rekreaciju van grada, 19,9% mladih praktikuje da svaka 2-3 mjeseca ide na izletišta i mjesta za rekreaciju van grada. Kao izvrstan potencijal treba posmatrati promociju i jačanje svih kapaciteta održivog omladinskog turizma, a na način identifikacije i mapiranja kapaciteta za razvoj omladinskog turizma do promoviranja pristupa evropskim fondovima za mlade koji potiču razvoj omladinskog turizma.

Slika 27. Važni faktori pri odabiru područja za odmor i rekreaciju (%)

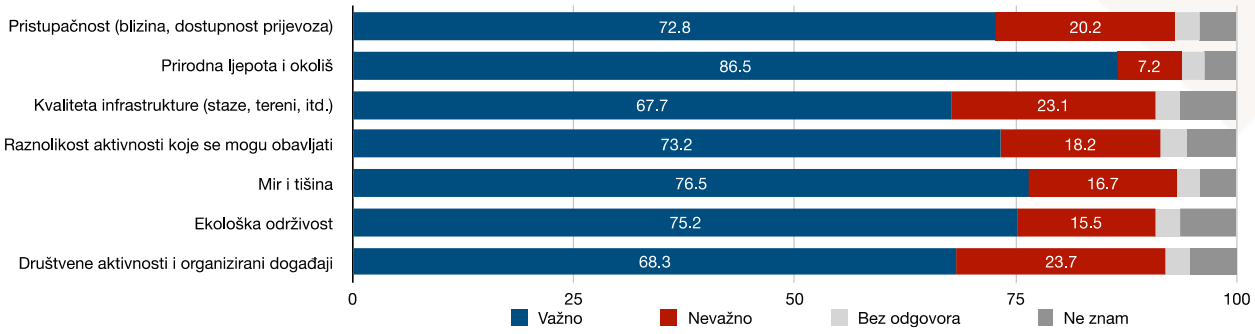

U kontekstu holističkog razumijevanja značaja prostora, prostornog uređenja, kvaliteta zraka, ali i dostupnosti mjesta za odmor i rekreaciju, 72,8% mladih smatra da je iznimno važna dostupnost/pristupačnost mjesta za odmor i rekreaciju. Na istom logičkom fonu mladi preferiraju prirodna okruženja, izletišta, ekološki zdrava okruženja, tako da 86,5% mladih vrlo važnim smatra prirodna područja za odmor, izletišta ili mjesta za vlastitu rekreaciju. 75,2% mladih smatra kako je ekološka održivost presudni faktor prilikom odabira područja za njihovu profesionalnu, sportsku, ali i ličnu rekreaciju. Kvalitet infrastrukture, kao što su pješačke staze, biciklističke staze, tereni za sport, i sl. jedan su od prioriteta u organizaciji Kantona Sarajeva u prostor sigurnog, zdravog, ekološki održivog okruženja. Tako, 67,7% mladih procjenjuje važnim postojanje kvalitetne infrastrukture, a 73,2% mladih ističe kako je raznolikost aktivnosti koje se mogu obavljati važan faktor za ostvarivanje svih pretpostavki sigurnog, zdravog, održivog okruženja, ali i okruženja ugodnog za život i blagostanje mladih u Kantonu Sarajevo. Savremeni koncept sigurnosti uključuje i svijest mladih o svim prijetnjama zdravlju i životu mladih, kao i informiranju o značaju različitih programa za zaštitu kvaliteta zraka, pitke vode, upravljanja otpadom, zaštitu biodiverziteta i sl.

Slika 28. Učestalost korištenja prirodnih bogatstava Kantona Sarajevo (%)

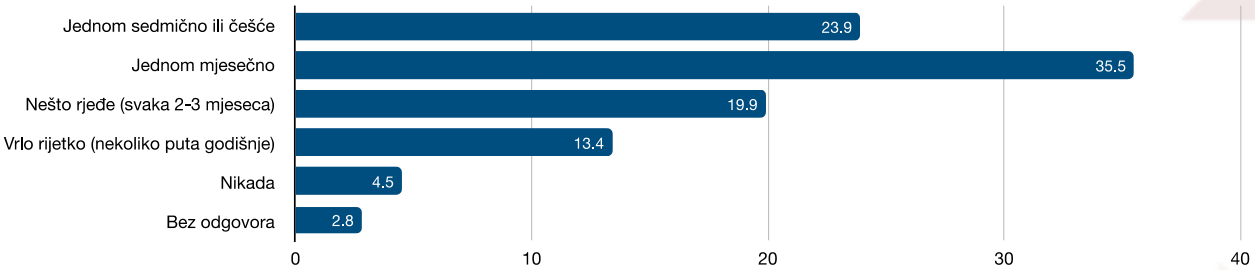

Strategija prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. zasniva se na znanstveno-analitičnom pristupu, što je njena posebna specifičnost. To znači da su ciljevi i mjere Strategije zasnovani na pristupu prema kojem su podjednako analizirani položaj, potrebe, interesi, ali i problemi mladih u Kantonu Sarajevo. S tim u vezi, poboljšanje kvaliteta života mladih u Kantonu Sarajevo predstavlja strateški cilj. Neminovno je konstatirati, shodno uzročno-posljedičnim zakonitostima razvoja društava, da će s poboljšanjem kvaliteta života mladih doći i do poboljšanja

kvaliteta života svih građana u Kantonu Sarajevo. Shodno ovako pozitivnoj dinamici kakva se očekuje ostvarivanjem ciljeva i mjera iz Strategije, moguće je govoriti i o razvoju bosanskohercegovačkog društva. Stoga, indikatore i direktne pokazatelje kvaliteta života u svakom društvu moguće je identificirati putem analize:

- kapaciteta i realne mogućnosti koje mladi ljudi imaju u oblasti pristupa kvalitetnom, konkurentom i stručnom obrazovanju;
- postojanja adekvatnih mogućnosti zaposlenja i stabilnog razvoja karijere;
- dostupnosti i kvaliteta zdravstvenih usluga;
- uvjeta stanovanja - dostupnost, pristupačnost i kvalitet stanovanja;
- mogućnosti društvenog uključivanja;
- stepena političkog učešća i volontiranja;
- stepena razvijenosti ukupnog dojma ostvarenosti, svrhovitosti, društvene korisnosti i samopouzdanja;
- ravnoteže između poslovnog ambijenta i zahtjeva/potreba privatnog života;
- kvaliteta prirodnog okruženja, dostupnost zelenih i rekreacijskih površina;
- činjenično uslovljenog osjećaja sigurnosti u užoj i široj zajednici/društvu;
- uvjeta i mogućnosti dostupnosti kulturnih, sportskih, umjetničkih i rekreacijskih sadržaja za mlade;
- nivoa političke, medijske i digitalne pismenosti;
- kvaliteta podrške na nivou porodičnih, prijateljskih i društvenih veza;
- pristupa sigurnom i pouzdanom transportu i javnom prijevozu;
- nivoa ravnopravnosti i principa pravde, jednakih mogućnosti, bez obzira na spol, etničku pripadnost ili druge specifičnosti.

Osnovnu snagu u implementaciji čini robustan pravni i institucionalni okvir Kantona Sarajevo sa svojim javnim politikama, kao i reformski orijentirana Vlada Kantona Sarajevo u sadašnjem sazivu. Od javnih politika u prvom planu je usvojena Strategija razvoja Kantona Sarajevo za period 2021 - 2027. godina, koja je glavni čimbenik snažnog okvira za realizaciju ciljeva i mjera Strategije prema mladima. Snaga se ogleda i u značajnom broju organizacija civilnog društva koje rade sa mladima.

4. SWOT ANALIZA

U svrhu utvrđivanja prioriteta i osmišljavanja mjera Strategije, provedena je opsežna SWOT analiza snaga, slabosti, prilika i prijetnji (engl. *strenghts, weaknesses, opportunities, threats*) za sve oblasti koje s obuhvaćene Strategijom. Analiza je iskorištena kao jedan od primarnih instrumenata u kreiranju Strategije. Ovaj kvalitativni analitički pristup je kroz četiri faktora prikazao snage, slabosti, prilike i prijetnje za sve primarne pojave i procese koji su od interesa za mlade.

Osnovnu snagu u implementaciji čini robustan pravni i institucionalni okvir Kantona Sarajevo sa svojim javnim politikama, kao i reformski orijentirana Vlada Kantona Sarajevo u sadašnjem sazivu. Od javnih politika u prvom planu je usvojena Strategija razvoja Kantona Sarajevo za period 2021 - 2027. godina, koja je glavni faktor snažnog okvira za realizaciju ciljeva i mjera Strategije prema mladima. Snaga se ogleda i u značajnom broju organizacija civilnog društva koje rade sa mladima u Kantonu Sarajevo.

Osnovna slabost za sve oblasti u kojima djeluje Strategija je nedostatak sistema za praćenje i evaluaciju aktivnosti i procesa od interesa za mlade, uključujući i nedovoljno standardizirane i interoperabilne baze podataka. Slabost se ogleda i u partikularnoj apatiji i inertnosti mladih, a posebno kada je riječ o interesima mladih za politiku, politička dešavanja i razne oblike aktivizma. Slabost je uočena i u nedovoljnim naporima na osvještavanju mladih o pitanjima zdravlja, ekologije, vršnjačkog nasilja i volonterstva.

Najveće prilike se pružaju u reformskim procesima u različitim oblastima društva i društvenog razvoja, kao i činjenici da je Kanton Sarajevo prostor sa značajnim resursima, uključujući i financijske potencijale, te da je veliki broj međunarodnih organizacija dostupan za podršku realizaciji prioriteta i implementaciji mjera.

Glavne prijetnje se ogledaju u značajnoj i trajnoj emigracija mladih i (visoko)obrazovnih građana i građanki iz Bosne i Hercegovine, što pogađa i Kanton Sarajevo. Prijetnje predstavljaju i politički zastoji u radu na pitanjima vezanim za mlade na nivou entiteta i države, a koji se odnose na realizaciju prioriteta i implementaciju mjera.

SNAGE	SLABOSTI
• Usvojena strategija razvoja Kantona Sarajevo za period 2021 - 2027. godina. • Započeta kurikularna reforma kojom se proces učenja i podučavanja fokusira na ishode. • Uspostavljena Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu. • Studenti ostvaruju pravo na zdravstveno osiguranje. • Postojanje lokalnih inicijativa za osnaživanje mladih u promoviranju ljudskih prava. • Razvijeni mehanizmi hitnog odgovora na sigurnosne izazove s kojima se mladi suočavaju, uključujući nasilje ili prijetnje. • Brojna udruženja uključuju volontere u svoje aktivnosti. • Postojanje programa edukacije i osnaživanja mladih u pogledu vlastite sigurnosti i sigurnosti zajednice.	• Nedostaje sistem za praćenje i evaluaciju efekata kurikularne reforme. • Većina mladih smatra da obrazovanje u KS-u ne priprema mlade ljude za život i rad u 21. vijeku. • Nepovezanost općinskog/kantonalnog nivoa sa univerzitetima u vezi s dodjelom stipendija (neujednačeni kriteriji; ne postoji zajednički registar stipendista). • Nepotpuna integracija UNSA koja utječe i na mobilnost nastavnog osoblja i studenata. • Demografske promjene (nepovoljan vitalni indeks, regresivni tip stanovništva, emigracije stanovništva). • Nejednakost u distribuciji zdravstvenih usluga i prava pacijenata. • Općenito slab interes mladih za politiku. • Malo aktivnosti na informiranju o volonterstvu i njegovom promoviranju. • Mladi se najčešće uključuju u rad političkih stranaka zbog ličnih ambicija – politika ih ne znanima u kontekstu • Nepostojanje adekvatnog besplatnog prostora za mlade na kantonalnom nivou
PRILIKE	**PRIJETNJE**
• Kanton Sarajevo je prostor sa najvećim resursima, uključujući i financijske. • Veliki broj međunarodnih organizacija u KS koje su dostupne za podršku. • Veliki broj mladih ljudi koji dolaze u Sarajevo. • Saradnja s poslovnom zajednicom i privrednim sektorom – razvijanje modela društveno odgovornog poslovanja. • Širenje svijesti o prednosti volontiranja. • Poticanje inicijativa usmjerenih na prevenciju nasilja i kršenja prava mladih. • Obrazovanje i nauka kao generator poslovnih modela tehnopolisa i inovacije u privredi • Digitalizacija omogućava širenje informacija o ljudskim pravima, posebno marginaliziranim skupinama među mladima. • Poboljšanje pristupa sportu i rekreaciji – razvijanje mreže sportskih i rekreacijskih programa za mlade.	• Nedostatak političke volje i jedinstva na BiH nivou za iskorištavanje međunarodnih fondova. • Emigracija mladih i (visoko)obrazovnih kadrova. • Nizak nivo povjerenja mladih u javne institucije, političke procese i transparentnost donošenja odluka. • Politička nestabilnost i česte promjene u kantonalnim i općinskim strukturama vlasti. • Nepostojanje strategije razvoja obrazovanja. • Sistemska diskriminacija manjina. • Rast upisa studenata na privatne univerzitete i pad upisa na javni Univerzitet. • Gubitak autonomije i povjerenja u javni sistem obrazovanja. • Mladi nisu dovoljno upoznati sa zakonskim regulativama koje se odnose na pitanja vezana za mlade.

5. Vizija, misija i strateški cilj

Vizija Strategije prema mladima KS za period 2024-2030. oslikava težnju Kantona Sarajevo da postane savremena evropska regija u kojoj je kreirano okruženje zasnovano na podršci mladima u procesu ostvarivanja punog potencijala, orijentirana na održive aspekte razvoja uz proces ekonomske, društvene, okolišne, prostorne i institucionalne transformacije sa ciljem poboljšanja kvaliteta i standarda života mladih.

VIZIJA

Unapređenje kvaliteta života mladih u svim njegovim aspektima u cilju kreiranja okruženja koje će biti podrška mladima da ostvare svoj puni potencijal.

Pored vizije, definirana je i misija Strategije prema mladima Kantona Sarajevo koja je usmjerena na unapređenje života mladih na području Kantona Sarajeva kroz organizirane aktivnosti, razvoj resursa, podršku u ostvarivanju potencijala i stvaranje društva sa jednakim prilikama i sistemsko uređivanje procesa sa potrebnim resursima.

MISIJA

Očuvanje i unapređenje kvaliteta života mladih putem organiziranih i sveobuhvatnih aktivnosti usmjerenih na razvijanje resursa za podršku i osnaživanje mladih da realiziraju vlastite potencijale u društvu s jednakim prilikama i mogućnostima. Fokus je sistemski urediti procese sa pripadajućim resursima za mlade i sa mladima na području Kantona Sarajevo.

Na temelju vizije i misije Strategije prema mladima KS, definiran je jedan strateški cilj koji osigurava sinergijske efekte između društva, zdravlja, ekonomije, sporta, kulture, sigurnosti, aktivizma i okoliša uz puno uvažavanje interesa lokalnih zajednica.

STRATEŠKI CILJ

Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo

Stepen realizacije definiranog strateškog cilja pratit će se kroz nekoliko ključnih indikatora/pokazatelja utjecaja, na osnovu kojih će se moći ocijeniti stepen promjena u Kantonu Sarajevo u narednom Strategijom definiranom planskom periodu.

Tabela 6. Strateški cilj sa pokazateljima utjecaja

Strateški cilj	Pokazatelj utjecaja	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost
Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo	Položaj mladih u KS (vrlo dobro, dobro)	19,3%	30%
	Materijalni status (ispod prosjeka)	19,8%	10%
	Obrazovni status (min. BA)	17,3%	25%

5.1 Prioriteti i mjere sa indikatorima

5.1.1 Veza između ciljeva i prioriteta

Prioriteti su ključna polja i smjerovi djelovanja za ostvarivanje strateškog cilja. Prioriteti su specifičniji u odnosu na strateški cilj i formuliraju se kao odgovori na uočena žarišta ključnih problema. Nakon konceptualizacije, a u cilju operacionalizacije strateškog cilja „**osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo“**, definirana su četiri međusektorska prioriteta koji će doprinijeti njegovom ostvarenju.

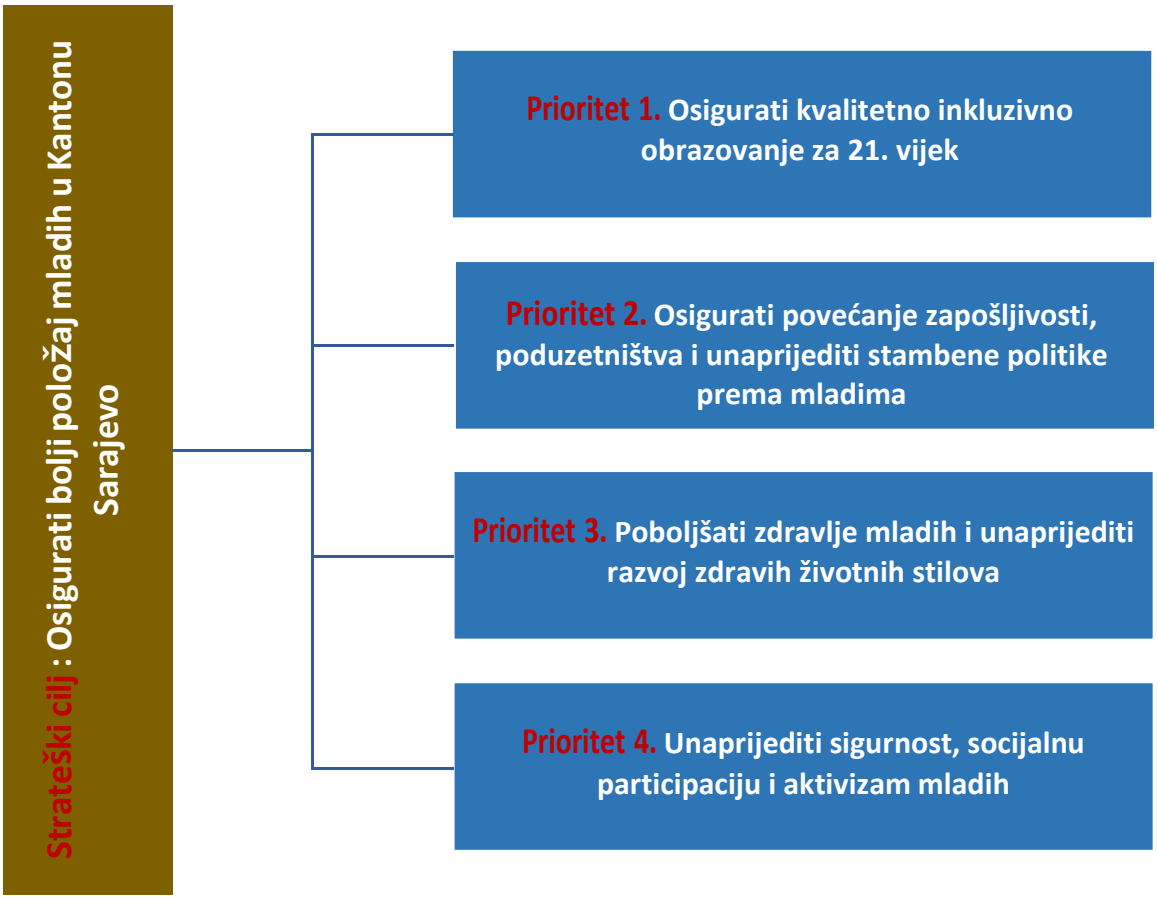

Bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo može se osigurati kroz integrirani pristup koji obuhvata obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, participaciju i podršku razvoju. To uključuje osiguravanje pristupa kvalitetnom obrazovanju i programima putem kojih se razvijaju digitalne i zelene vještine, potiče poduzetništvo među mladima kroz mentorstvo i financijske poticaje, aktivno uključivanje mladih u društvene procese i donošenje odluka te pružanje psiho-socijalne podrške i promoviranje mentalnog zdravlja. Također je važno raditi na stvaranju inkluzivnog okruženja koje poštuje različitosti i osigurava jednake prilike za sve mlade, bez obzira na njihovo porijeklo ili osobine. Ova sveobuhvatna strategija zahtijeva saradnju svih relevantnih donosioca odluka kako bi se ostvario stvaran i održiv napredak u položaju mladih u Kantonu Sarajevo u periodu 2024-2030. godina.

Tabela 7. Prioriteti sa pokazateljima utjecaja

Prioriteti	Indikatori	Početna vrijednost (2024)	Ciljna vrijednost (2030)
Prioritet 1.1 Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek	Povećan obuhvat redovnim školovanjem na svim nivoima obrazovanja	Ne	Da
	Povećano zadovoljstvo mladih formalnim obrazovanjem u KS	36,5%	50%
Prioritet 1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima	Broj nezaposlenih mladih u KS	10.834	7.000
	Zadovoljstvo stambenim uvjetima	16,8%	25%
Prioritet 1.3 Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova	Zadovoljstvo zdravstvenom zaštitom	15,7%	20%
	Postotak mladih koji konzumiraju duhan i duhanske prerađevine	45,1%	35%
	Zadovoljstvo ponudom sportskih sadržaja	40,2%	55%
Prioritet 1.4 Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih	Zadovoljstvo sigurnosnom situacijom u KS	17,6%	25%
	Smanjeno vršnjačko nasilje	27,4%	15%
	Povećan aktivizam mladih u KS	<10%	15%

Prioritet 1.1 Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek, naglasak stavlja na razvoj nastavnih planova i programa, korištenje savremenih metoda podučavanja te osiguravanje podrške i resursa za sve učenike, bez obzira na njihove različite sposobnosti, potrebe i porijeklo.

Prioritet 1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima, fokusira se na adekvatnu pripremu mladih za tržište rada i razvoj karijere, zatim nudi spektar konkretnih aktivnosti koje doprinose povećanju zapošljavanja i zapošljivosti mladih, te postavlja sistem za unapređenje poduzetničkog duha kod mladih i povećanje omladinskog poduzetništva.

Prioritet 1.3 Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova, fokus stavlja na edukaciju, prevenciju i podršku mladima. To uključuje pružanje pristupa informacijama o važnosti zdravlja, promoviranje tjelesne aktivnosti i uravnotežene prehrane, smanjenje rizičnih ponašanja poput pušenja i konzumiranja alkohola te osiguravanje pristupa zdravstvenim uslugama i savjetovanju. Također, naglasak je na podršci mentalnom zdravlju mladih kroz edukaciju o stresu, depresiji i anksioznosti te pružanje resursa za suočavanje s tim izazovima. Cilj je kroz ove aktivnosti stvoriti okruženje koje potiče zdravije životne stilove među mladima i osigurava njihovo fizičko i mentalno blagostanje.

Prioritet 1.4 Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih. Cilj ovog prioriteta je provesti niz aktivnosti usmjerenih na stvaranje sigurnog i poticajnog okruženja za mlade te promjenu njihove uloge u društvu iz pasivne u aktivnu. To uključuje edukaciju i prevenciju o nasilju među mladima, osnaživanje društvenih vještina i učešće u društvenim inicijativama, kao i promociju aktivnog građanstva kroz volonterske akcije i značajno veću podršku idejama i inicijativama mladih. Također, važan je i razvoj programa koji potiču sudjelovanje mladih u procesima donošenja odluka na kantonalnom nivou, kako bi se njihovi glasovi čuli i uvažili u osmišljavanju politika i programa koji se na njih odnose. Kroz ove aktivnosti cilj je osigurati da mladi budu aktivni i angažirani članovi društva i da im se pruži podrška za ostvarivanje njihovih ideja, što direktno doprinosi društvenim promjenama i društvu koje, između ostalog, stvaraju mladi za mlade.

5.1.2 Veza između prioriteta i mjera

Mjere su skupovi srodnih sadržajnih elemenata u okviru jednog područja djelovanja, a kojima se vrši detaljnija razrada prioriteta. Za **prioritet 1.1 Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek** definirane su dvije mjere čiji bi izlazni rezultati trebali direktno doprinijeti ostvarivanju krajnjih rezultata ovog prioriteta.

Tabela 8. Prioritet 1.1 Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek, po mjerama

Broj	Mjera	Indikator krajnjeg rezultata	Početna vrijednost	Ciljna vrijednost
1.1	**Osigurati mladima jednak pristup kvalitetnom obrazovanju kroz unapređenje kadrovskih, infrastrukturnih i institucionalnih kapaciteta**	Uklonjene arhitektonske i komunikacijske barijere	-	50% identificiranih barijera uklonjeno
		Povećan broj odgojno-obrazovnih ustanova opremljenih asistivnom tehnologijom	-	+ 30%
		Osnovan odjel za pitanja izvrsnosti i liderstva	Ne	Da
		Razvijen sistem vrednovanja, ocjenjivanja i transparentnog izvještavanja o ishodima učenja	Ne	Da
		Studijski programi inicijalnog obrazovanja nastavnika usklađeni sa kurikularnom reformom	Ne	Svi programi
		Broj mladih (učenika i studenata) uključenih u programe mobilnosti	-	+ 30%
1.2	**Razviti funkcionalan sistem i kvalitetne programe za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje**	Kreiran katalog programa obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja	Ne	Da
		Usklađena ponuda programa neformalnog obrazovanja sa potrebama mladih	Ne	Da
		Zadovoljstvo mladih programima neformalnog obrazovanja	17%	30%
		Broj mladih koji učestvuju u programima neformalnog obrazovanja	-	+ 10%

Mjera 1.1.1 Osigurati mladima jednak pristup kvalitetnom obrazovanju kroz unapređenje kadrovskih i infrastrukturnih kapaciteta podrazumijeva stvaranje pretpostavki za ostvarivanje prava na obrazovanje kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Cilj mjere je povećati obuhvat mladih formalnim obrazovanjem. Mjera je usmjerena na poboljšanje infrastrukture i opremljenosti odgojno–obrazovnih ustanova, uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih barijera, primjenu asistivne tehnologije i univerzalnog dizajna u obrazovanju kako bi svako dobio priliku za učešće, učenje i postignuće. Podrazumijeva i podršku nadarenim učenicima kroz osnivanje odjela za pitanja izvrsnosti i liderstva. Nužno je uspostaviti baze podataka o broju i uzrocima ranog napuštanja školovanja. Potrebno je razviti sistem vrednovanja, ocjenjivanja i transparentnog izvještavanja o ishodima učenja. Jačanje kadrovskih kapaciteta u okviru ove mjere odnosi se na inoviranje studijskih programa inicijalnog obrazovanja nastavnika te stručnog usavršavanja nastavnika sa fokusom na pedagoške i digitalne kompetencije.

Mjera 1.1.2. Razviti funkcionalan sistem i kvalitetne programe za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje. Funkcionalan sistem i kvalitetni programi za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje osiguravaju stjecanje kompetencija potrebnih za tržište rada, jačanje zapošljivosti, što dalje omogućava aktivnu socijalnu particpaciju svake osobe. Obrazovanje odraslih u Kantonu Sarajevo zakonski je regulirano i zapaženi su pomaci ka njegovom unapređenju. Doneseni su i podzakonski akti, koji uključuju Standarde i normative u obrazovanju odraslih, Pravilnik o registru organizatora obrazovanja odraslih, te pravilnike koji se odnose na odobravanje programa, vođenje andragoške dokumentacije i evidencije, provođenje ispita, izdavanje javnih isprava, stručnu spremu nastavnika u obrazovanju odraslih i saradnju sa poslodavcima pri realizaciji praktične nastave.

Za **prioritet 1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima** definirane su četiri mjere čiji bi izlazni rezultati trebali direktno doprinijeti ostvarivanju krajnjih rezultata ovog prioriteta.

Tabela 9. Prioritet 1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima, po mjerama

Broj	Mjera	Indikator krajnjeg rezultata	Početna vrijednost	Ciljna vrijednost
1.2.1	Adekvatna priprema mladih za tržište rada i razvoj karijere	Indikator studije - odakle mladi dobivaju najviše informacija za razvoj karijere	29% roditelji 20% *online* 18% prijatelji 18% nastavnici	smanjiti prva tri indikatora, a povećati iz profesionalnih karijernih servisa
		Broj nezaposlenih na birou u dobi ispod 30 godina	11.000	7.000
		Broj ispitanih privrednih subjekata o potrebama na tržištu rada godišnje	0	25%
		Pravni okvir koji dozvoljava rad i stručnu praksu redovnim učenicima i studentima	Ne	Da
1.2.2	Povećanje	Broj zaposlenih mladih u KS	n/a	60%

	zapošljavanja i zapošljivosti mladih	Procent nezaposlenih koji su prošli personaliziranu dijagnostiku JU Službe za zapošljavanje KS i obuhvat onih koji su koristili programe aktivnih mjera	0	svi na birou
		Broj programa aktivnih mjera zapošljavanja osmišljenih na bazi dijagnostike	0	Svi
		Procent mladih koji su završili programe neformalnog obrazovanja	30%	70%
		Procent mladih koji volontiraju tj. bave se humanitarnim radom	<10%	20%
		Pravni okvir sa registrom programa za obrazovanje odraslih	Ne	Da
		Postojanje međusektorskog tijela za koordinaciju politika zapošljavanja mladih i njihovi redovni izvještaji o radu	Ne	Da
1.2.3	**Unaprjeđenje poduzetničkog duha kod mladih i povećanje omladinskog poduzetništva**	Procent mladih koji žele pokrenuti biznis u budućnosti	31%	50%
		Broj start up kompanija koje su mladi registrirali u toku jedne godine	-	15
		Survival rate – broj kompanija koje prežive nakon 24 mjeseca, podržanih kroz start up programe	-	12
		Broj start up grantova za mlade uz prosječnu vrijednost granta	-	4
		Broj korisnika centra za poduzetništvo	-	400
		Broj obuka, obučenih i mentorskih sati za podršku mladim poduzetnicima u okviru Centra za poduzetništvo	-	12
1.2.4	**Kreirati dugoročno održive modele stambenih politika prema mladima**	Broja izgrađenih stambenih jedinica za mlade	0	1
		Evaluacija dostupnosti pristupačnih stambenih opcija na temelju lokacija	Ne	Da
		Praćenje potrebnog vremena za završetak administrativnih procedura	Ne	Da
		Praćenje raznolikosti korisnika prema socioekonomskim karakteristikama	Ne	Da
		Broj novih kreditnih programa razvijenih i prilagođenih specifičnim potrebama mladih	1	4

Mjera 1.2.1. Adekvatna priprema mladih za tržište rada i razvoj karijere ima za cilj adekvatno pripremiti mlade za do sada najdinamičnije tržište rada koje se sve brže mijenja i omogućiti im da odaberu nastavak školovanja, odnosno da se karijerno usmjere, prepoznajući svoj potencijal, talent, kao i prilike i potrebe na tržištu rada. Ovu mjeru je neophodno realizirati kroz sljedeće aktivnosti: a) razviti poseban sistem profesionalne orijentacije i karijernog savjetovanja, zatim b) kreirati sistem redovnog utvrđivanja potreba tržišta rada, te c) osigurati organizaciju prakse, stažiranja i poslova za učenike i studente.

Mjera 1.2.2. Povećanje zapošljavanja i zapošljivosti mladih ima za cilj da pomogne skoro 11.000 nezaposlenih mladih u KS da se osnaže i što prije zaposle. Mjera se fokusira na nekoliko ključnih aktivnosti: a) dubinsku profesionalnu analizu svih nezaposlenih mladih uz posebno osmišljene i ponuđene aktivne mjere za njih uz nova softverska rješenja evidencije i komunikacije u okviru rada Službe za zapošljavanje KS, b) razvoj kantonalne verzije EU programa „Garancija za mlade“ koja mladima mora ponuditi podršku u periodu od četiri mjeseca od završetka obrazovanja, c) uređenje oblasti obrazovanja odraslih i omogućavanje kvalitetnih programa za prekvalifikaciju, dokvalifikaciju i razvoj vještina mladih, i na kraju, d) uspostavljanje stalnog savjetodavnog multisektorskog tijela KS za praćenje implementacije mjera za zapošljavanje mladih koji uključuje sve najvažnije aktere iz ove oblasti

Mjera 1.2.3. Unapređenje poduzetničkog duha kod mladih i povećanje omladinskog poduzetništva ima za cilj prvo promovirati proaktivan stav i razvoj poduzetničkog duha mladih kroz skup raznih aktivnosti, alata i pristupa kojima se stimuliraju mladi da budu aktivni u društvu i smisleno razvijaju svoje vještine zapošljivosti i koriste mnogobrojne mogućnosti koje su im na raspolaganju. Program podrške za omladinsko poduzetništvo i razvoj omladinskih biznisa treba biti razvijen kroz uvezane akcije i integrirane servise koji bi trebali uključiti mentorstvo, lako dostupan i relativno jeftin početni kapital, druge financijske sheme u kasnijim fazama razvoja biznisa, obuku, tehničku podršku, *co-working* prostore za biznise i freelancere, porezne olakšice i sl. Kao strateške projekte, ova Strategija prepoznaje potrebu postojanja tehnološkog parka koji bi uvezao tehničke discipline, IT, inovacije, naučno-istraživački rad i poduzetništvo, kao i posebnog biznis centra za mlade.

Mjera 1.2.4. Izraditi dugoročno održive modele stambenih politika prema mladima ima za cilj osigurati dugoročno održive modele stambenog zbrinjavanja mladih kroz razvoj novih stambenih projekata, pojednostavljenje administrativnih procedura, kao i putem raznovrsnih i efikasnih programa povoljnog kreditiranja za mlade. Fokusira se na stvaranje pristupačnih i inovativnih stambenih rješenja, analizu trenutnih kreditnih programa i financijskih instrumenata namijenjenih mladima radi identifikacije slabosti i mogućnosti unapređenja, razvoj novih programa kreditiranja prilagođenih potrebama mladih, uključujući pristupačne kamatne stope i fleksibilne uvjete otplate, edukaciju mladih o programima kreditiranja, financijskim aspektima stambenog zbrinjavanja kako bi im se omogućilo informirano donošenje odluka, kao i adekvatnu društvenu integraciju mladih.

Za **prioritet 1.3 Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih** stilova definirano je pet mjera čiji bi izlazni rezultati trebali direktno doprinijeti ostvarivanju krajnjih rezultata ovog prioriteta.

Tabela 10. Prioritet 1.3 Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova, po mjerama

Broj	Mjera	Indikator krajnjeg rezultata	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost
1.3.1	**Unaprjeđenje zdravstvenih usluga za mlade**	Broj mladih obuhvaćenih preventivnim sistematskim pregledima	90,91% (8. razred) 74,61% (3. razred) učenika obavilo sistematske preglede	100% svi učenici obavljaju sistematske preglede
		Broj ustanova koje imaju certifikate za uspostavljanje kvaliteta zdravstvenih usluga naklonjenim mladima Putem AKAZ-a	jedna (1) javna zdravstvena ustanova	60% javnih zdravstvenih ustanova
		Broj zdravstvenih radnika koji su prošli dodatne edukacije o komunikaciji s mladima		50% zdravstvenih radnika
1.3.2	**Unaprjeđenje promocije i prevencije mentalnog zdravlja mladih**	Broj odgojno-obrazovnih ustanova koje su u nastavne sadržaje uključile sadržaje o zaštiti i unapređenju mentalnog zdravlja		Sve
		Broj nastavnog osoblja koji je završio edukciju o mentalnom zdravlju mladih		50%
		Razvijena savjetovališta i grupe za podršku za mlade u odgojno-obrazovnim ustanovama	u školama rade psiholozi i soc. radnici ali nemaju razvijena savjetovališta	u 40% od ukupnog broja odgojno-obrazovnih ustanova razvijena savjetovališta i grupe za podršku
		Broj škola koje imaju izrađene protokole o postupanju kod poremećaja mentalnog zdravlja	74 osnovne i 41 srednja škola	Sve
		Broj mladih sa problemima mentalnog zdravlja		-20%
1.3.3	**Unaprijediti programe zdravih stilova života mladih**	Broj mladih koji su učestvovali u preventivnim programima i aktivnostima promoviranja zdravih stilova života i prevencije rizičnog ponašanja		svi mladi u OŠ i SŠ
		U odgojno-obrazovnim ustanovama obezbijeđeni zdravi obroci i kantine u kojima se služi zdrava hrana		sve škole
		Broj mladih koji konzumiraju psihoaktivne supstance (duhan i duhanski proizvodi, alkohol, droge)	51.5%%	30%
		Broj saobraćajnih nesreća u kojima su učestvovali mladi pod dejstvom alkohola i droga		smanjenje za 30%
1.3.4	**Intenzivirati promociju i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim**	Broj mladih koji učestvuju u sportskim aktivnostima		25%
		Raznolikost učesnika u sportskim programima		

	programima u svrhu poboljšanja zdravlja	Stopa učešća (postotak mladih koji redovno učestvuju u sportskim programima u odnosu na ukupan broj mladih u KS)		20%
		Partnerske saradnje (uspostavljene partnerske saradnje škola sa sportskim klubovima)		15
1.3.5	**Osigurati implementaciju politika koje promoviraju ekološku održivost ugodnu za život i zdrave životne stilove**	Broj mladih (primarni i sekundarni nivo obrazovanja) na javnim tribinama, radionicama, u *online* kampanjama		40%
		Aktivnost *online* platforme (broj registriranih korisnika, broj objavljenih prijedloga, komentara i rasprava)		10.000
		Broj mladih koji su sudjelovali u edukativnim programima o ekologiji, konceptu održivog razvoja	>5%	15%
		Broj pokrenutih projekata očuvanja okoliša		5
		Broj škola koje su uključile programe održivosti u svoj kurikulum	>20%	60%

Mjera 1.3.1 Unapređenje zdravstvenih usluga za mlade - cilj ove mjere je da se kroz poboljšanje usluga zdravstvene zaštite poboljša i uspostavi prijateljski pristup i komunikacija prema mladima te poboljša kvalitet zdravstvenih usluga za mlade koje su prilagođene njihovim zahtjevima i potrebama. Integracija kvalitetnih zdravstvenih usluga za mlade ključna je za poboljšanje zdravlja mladih. Pružanje pristupačnih, edukativnih i prilagođenih usluga zdravstvene zaštite mladima rezultirat će smanjenjem rizika od bolesti, promoviranjem zdravih životnih stilova te poticanjem brige o vlastitom zdravlju među mladima. Unapređenje zdravstvenih usluga za mlade doprinosi poboljšanju zdravlja mladih i donosi višestruke koristi, jer zdravi mladi ljudi imaju veće šanse za uspješan, produktivan i ispunjen život. Kroz provođenje ove mjere mladi će imati bolji pristup zdravstvenim uslugama, veću svijest o zdravlju te podršku i resurse potrebne za očuvanje i unapređenje vlastitog zdravlja. Stvorit će se okruženje koje potiče zdravstveno osviještene mlade ljude koji će se bolje brinuti o svom zdravlju.

Mjera 1.3.2 Unapređenje promocije i prevencije mentalnog zdravlja mladih - cilj mjere je da se podigne svijest o važnosti mentalnog zdravlja među mladima, te da mladi imaju informacije, resurse i podršku kako bi se smanjio rizik od nastanka mentalnih poremećaja i oboljenja vezanih za mentalno zdravlje, a time poboljšalo cjelokupno zdravlje mladih. Pozitivno mentalno zdravlje je stanje emocionalne i socijalne dobrobiti u kojem pojedinac može realizirati svoje vlastite mogućnosti, suočiti se s uobičajenim životnim stresovima, produktivno i uspješno raditi i biti u mogućnosti da doprinose zajednici u kojoj živi (WHO, 2001). Mentalno zdravlje i razvoj poremećaja i oboljenja vezanih za mentalno zdravlje određeni su djelovanjem višestrukih i interaktivnih faktora poput znanja i stavova, životnih stilova i ponašanja, te učešća socijalnih

faktora, kao što su obrazovanje, zaposlenost, uvjeti rada, stanovanje i dr. Današnjim načinom života mentalno zdravlje je sve više ugroženo. Zbog toga je veoma važno jačati svijest i razvoj vještina za unapređenje mentalnog zdravlja mladih. Prednosti dobrog mentalnog zdravlja mladih ogledaju se kroz bolje cjelokupno zdravlje, obrazovne ishode i zapošljavanje, kao i produktivniji rad i doprinos zajednici. Realizacija ove mjere doprinosi zaštiti i unapređenju mentalnog zdravlja mladih i poboljšanju kvaliteta života mladih, kao i unapređenju općeg zdravlja mladih.

Mjera 1.3.3 Unaprijediti programe razvoja zdravih stilova života mladih - cilj ove mjere je postići smanjeno prisustvo rizičnih ponašanja i usvajanje zdravih stilova života, podići nivo informiranosti o zdravim stilovima života. Unapređenjem zdravih životnih stilova unapređuje se i postiže bolje zdravlje mladih te smanjuje rizik od nastanka hroničnih nezaraznih bolesti. Zdravi stilovi života obuhvataju niz navika i praksi koje doprinose fizičkom, mentalnom i emocionalnom blagostanju. Navedeno uključuje redovnu tjelesnu aktivnost, uravnoteženu i zdravu prehranu, dovoljno sna, upravljanje stresom, održavanje zdravih međuljudskih odnosa i izbjegavanje štetnih navika poput pušenja i prekomjernog konzumiranja alkohola i droga. Zdravi stilovi života također uključuju mentalnu higijenu poput prakticiranja samopomoći, traženja podrške kada je potrebna te rad na razvoju pozitivnog samopouzdanja i samopoštovanja. Integracija ovih navika u svakodnevni život mladih ljudi neophodna je za održavanje zdravog i uravnoteženog načina života. Zbog toga je veoma važno promovirati i stvarati okruženje za izbor zdravih životnih stilova i jačati svijest i razvoj vještina za unapređenje zdravlja mladih. Realizacija aktivnosti ove mjere donijet će dugoročne prednosti za mlade ljude, porodicu i društvo.

Mjera 1.3.4 Intenzivirati promociju i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim programima u svrhu poboljšanja zdravlja ima za cilj povećati svijest i učešće mladih u sportskim aktivnostima radi unapređenja njihovog zdravlja. Ova mjera uključuje niz aktivnosti usmjerenih na poticanje mladih na području KS da se aktivno uključe u sportske programe i aktivnosti. Dugoročni utjecaj ili promjena čijem ostvarenju u društvu ova mjera doprinosi kao rezultat aktivnosti, trebala bi obuhvatiti: (a) poboljšano zdravlje mladih - poboljšanje zdravlja mladih u KS, što podrazumijeva značajnije redovno učešće mladih u sportskim programima, što dovodi do smanjenja stope pretilosti, poboljšanja kardiovaskularnog zdravlja, jačanja mišića i kostiju te smanjenje rizika od hroničnih bolesti, kao što su dijabetes, bolesti srca i mnoge druge; (b) jačanje društvene kohezije, što podrazumijeva intenziviranu promocija i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim programima, a sve to dovodi do jačanja društvenih veza i povezanosti, što opet razvija timski duh, saradnju i poštovanje među mladima, što može imati pozitivan utjecaj na atmosferu i kvalitet života u društvu; (c) unapređenje obrazovanja - pozitivan utjecaj na obrazovanje mladih. Redovna tjelesna aktivnost poboljšava kognitivne funkcije, koncentraciju i mentalno zdravlje, što rezultira boljim akademskim postignućima i uspjehom u školi.

Mjera 1.3.5 Osigurati implementaciju politika koje promoviraju ekološku održivost ugodnu za

život i zdrave životne stilove ima za cilj poticanje otvorenih i inkluzivnih društvenih rasprava o pitanjima ekologije i zdravlja među mladima. Primarni cilj je motivirati i osnažiti mlade za aktivno učešće u očuvanju okoliša i promoviranje zdravih životnih stilova. Fokusira se na edukaciju mladih, poticanje na pokretanje zelenih inicijativa te organizaciju društvenih kampanja. Aktivnosti će se fokusirati na organizaciju javnih tribina na kojima će stručnjaci iz područja ekologije, zdravstva i socijalne održivosti pružati informacije mladima. Također, planira se organizacija radionica i edukacija kako bi se mladi osnažili za učešće u ovoj vrsti društveno korisnih rasprava. *Online* platforma će biti razvijena kako bi omogućila mladima da izraze svoje mišljenje, prijedloge, ali i zabrinutosti u vezi s pitanjima naše i njihove zajedničke budućnosti. Fokus ove mjere je na stvaranju sinergije između obrazovnih institucija, organizacija i drugih relevantnih sudionika kako bi se implementirali programi koji promoviraju održivo ekološko okruženje za mlade.

Za **prioritet 1.4 Unaprijedi sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih** dfinirane su četiri mjere čiji bi izlazni rezultati trebali direktno doprinijeti ostvarivanju krajnjih rezultata ovog prioriteta.

Tabela 11. Prioritet 1.4 Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih, po mjerama

Broj	Mjera	Indikator krajnjeg rezultata	Početna vrijednost	Ciljna vrijednost
1.4.1	Jačati sigurnosnu kulturu među mladima	Broj realiziranih edukativnih radionica u skladu s planovima nadležnih organa u odgojno-obrazovnim ustanovama		
		Broj djece i mladih koji su prisustvovali radionicama na teme sigurnosne kulture, kao i evaluacija njihove aktivne uključenosti i zadovoljstva (%)		Sva djeca i mladi u obrazovnom procesu KS
		Stvoreni preduvjeti za formiranje mentorskih programa povratnicima u kriminalne aktivnosti	Ne	Da
		Broj realiziranih edukativnih radionica za policijske službenike Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo		
		Broj policijskih službenika koji su prošli edukaciju na teme *online* sigurnosti		
1.4.2	Povećati uključenost mladih u društvene i ekonomske procese kroz volontiranje, formalno i neformalno omladinsko organiziranje	Broj projekata	0	20
		Broj obuka	0	10
		Broj promocija	0	20
		Prostor obezbijeđen	Ne	Da

1.4.3	**Obezbijediti prilagođeno i pristupačno prostorno okruženje za realizaciju društvenih, kulturnih, i umjetničkih aktivnosti mladih**	Broj revitaliziranih prostora za rekreaciju mladih		4
		Broj izgrađenih novih rekreacijskih prostora		4
		Povećanje postotka mladih koji redovno učestvuju u rekreacijskim aktivnostima	40%	50%
1.4.4	**Podržati formalne i afirmirati neformalne grupe mladih u kulturnim i umjetničkim aktivnostima**	Broj neformalnih grupa		10
		Povećanje broja učesnika u aktivnostima organiziranim od strane formalnih i/ili neformalnih grupa.		350
		Dostupnost besplatnih prostora za aktivnosti kulturnog sadržaja.		2

Mjera 4.1. Jačati sigurnosnu kulturu među mladima - mjera je usmjerena na stvaranje sigurnijeg okruženja, razvoj pozitivnih vrijednosti i oblika ponašanja i potiče zajedničke napore kako bi se u najvećem mogućem obimu umanjilo nasilje među mladima i promoviralo zdravo sigurnosno okruženje. Ovo područje djelovanja obuhvata niz aktivnosti usmjerenih na prevenciju fizičkog, digitalnog i drugog nasilja, izgradnju sigurnijeg (*online*) okruženja za mlade te razvoj vještina i mehanizama koji potiču konstruktivno rješavanje sukoba. Razvojni efekt mjere ogleda se u stvaranju društva u kojem mladi ljudi razvijaju svijest o štetnosti nasilja, potičući ih na aktivno sudjelovanje u programima prevencije i promocije kulture mira. Mjera će doprinijeti stvaranju sigurnijeg okruženja za mlade, razvijajući njihove vještine, pružajući obrazovne poticaje i potičući socijalnu inkluziju. Očekuje se dugoročno smanjenje maloljetničkog prijestupništva. Osiguravanje sigurnog *online* okruženja doprinosi općoj dobrobiti mladih i stvara temelj za njihovo aktivno i sigurno sudjelovanje u digitalnom okruženju. Aktivnosti na unapređenju sadržaja o sigurnom korištenju interneta u školske programe, stimulirajući digitalnu pismenost učenika i osiguravanja sigurnijeg *online* okruženja, time doprinoseći smanjenju kibernetičkog zlostavljanja (engl. cyber bullying) i jačanju saradnje između škola, roditelja i stručnjaka iz oblasti sigurnosti.

Mjera 4.2. Povećati uključenost mladih u društvene i ekonomske procese kroz volontiranje, formalno i neformalno omladinsko organiziranje - mjera je usmjerena ka rješavanju problema apatije mladih u KS. Osnovni uzrok apatije je što mladi ljudi osjećaju da su njihovi problem „samo“ njihovi, djelomično zbog nedostatka povjerenja prema institucijama u KS. Postoji jasan nedostatak otvorenijeg pristupa sistema prilikom predlaganja rješenja za određeni problem u vezi s pravima mladih iz marginaliziranih skupina, što dugoročno povećava apatiju kod mladih. Vijeća mladih u svim općinama KS trebaju preuzeti aktivniju ulogu. Mjera osigurava prostor za djelovanje organizacija mladih, kao i platforme za *online* aktivnosti u formi zajedničkog prostora (HUB). Kroz ovu mjeru HUB postaje fizička platforma koja će civilnom društvu olakšati pristup

alatima i novim tehnologijama za rješavanje najvažnijih problema u KS, BiH i regiji, u saradnji s vlastima i privatnim sektorom. Svrha je osnažiti komunikaciju između raznih sektora u KS i civilnog društva i stvaranje okruženja koje će pomoći u izgradnji partnerstava na lokalnom i državnom nivou između organizacija s istim ciljevima, uz isticanje ključne uloge civilnog društva u jačanju trendova reorganizacije i modernizacije u KS i BiH. Mjera osigurava adekvatno učešće mladih u komisijama, radnim grupama i tijelima Vlade i Skupštine Kantona Sarajevo u skladu sa Zakonom o mladima FBiH. Postoji jasan nedostatak otvorenijeg pristupa sistema prilikom predlaganja rješenja za određeni problem mladih, što dugoročno povećava apatiju kod mladih.

Mjera 4.3. Obezbijediti prilagođeno i pristupačno prostorno okruženje za realizaciju društvenih, kulturnih i umjetničkih aktivnosti mladih - mjera ima za cilj osigurati da mladi imaju pristup visokokvalitetnim rekreacijskim sadržajima na području Kantona Sarajevo, vodeći računa o uravnoteženoj distribuciji/dostupnosti ovih sadržaja i prostora. Veliku važnost ima uspostava centralnog objekta „Centra za mlade“ KS koji će na jednom mjestu pružati usluge mladima (savjetovanje, obrazovanje, kulturne i umjetničke sadržaje i sl.). Razvojni efekt mjere ogleda se u direktnom i indirektnom utjecaju na povećanje općeg zdravlja i dobrobiti mladih kroz poticanje tjelesne aktivnosti. Stvaranje inkluzivnih prostora za rekreaciju koji promoviraju solidarnost, interakciju i zajedništvo među mladima. Poboljšanje kvaliteta života mladih kroz pristup visokokvalitetnim rekreacijskim prostorima.

Mjera 4.4. Podržati formalne i afirmirati neformalne grupe mladih u kulturnim i umjetničkim aktivnostima - ova mjera ima za cilj pružiti podršku mladima u njihovim interesima i aktivnostima vezanim za kulturu i umjetnost. Ona obuhvata aktivnosti podrške kako bi se mladima omogućilo da se aktivnije uključe i razvijaju svoje talente i interese u područjima kulture i umjetnosti. Razvojni efekti odnose se na utjecaj prema dugoročnim pozitivnim promjenama i unapređenjima koja će u društvu i zajednici biti vidljivi kao rezultat podrške formalnim i afirmacije neformalnih grupa mladih u navedenim aktivnostima, što uključuje sljedeće aspekte: (a) razvoj talenata i vještina: doprinijet će razvoju talenata i vještina mladih u sportskim, kulturnim i umjetničkim područjima, što može rezultirati stvaranjem novih generacija talentiranih umjetnika i kulturnih djelatnika; (b) jačanje društvene kohezije: kroz navedene aktivnosti pridonijet će se jačanju društvenih veza i povezanosti, što može rezultirati boljim međuljudskim odnosima, većim povjerenjem i saradnjom među mladima, što značajno utječe na stvaranje pozitivne atmosfere u društvu, potičući entuzijazam, optimizam i osjećaj pripadnosti među mladima; (c) razvoj kulturne i sportske scene: stvaranjem više prilika za izražavanje, stvaranje i učešće mladih u različitim kulturnim i sportskim aktivnostima doprinosi se jačanju kulturne i sportske scene u KS.

5.1.3 Strateški projekti

Za implementaciju strateških dokumenata identificiraju se strateški projekti kao intervencije od najvećeg značaja za ostvarivanje strateškog cilja. Strateški projekti trebaju imati višestruki efekt na razvoj i njihova implementacija može biti osnov za pokretanje drugih projekta. Rezultati strateških projekta trebaju doprinijeti pozitivnom utjecaju na poboljšanje kvaliteta života mladih u Kantonu Sarajevo. U okviru Strategije prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. godina identificirano je 26 strateških projekta u četiri prioriteta i 15 mjera. Od toga, na prioritet 1. odnose se četiri strateška cilja, u sklopu prioriteta 2. postoji sedam strateških ciljeva, prioritetom 3. određuje se osam strateških ciljeva, dok prioritet 4. ima sedam strateških ciljeva.

6. Usklađenost Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024 - 2030. godina

Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine, utvrdio je obavezu vertikalne koordinacije i usklađivanja strateških dokumenata kantona (opća i sektorska strategija) u Federaciji prema zajedničkim razvojnim ciljevima, a što je preciznije uređeno Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH (član 16). Uredba propisuje obavezu provjere međusobne usklađenosti razvojnih pravaca i strateških ciljeva sektorske strategije razvoja Kantona Sarajevo sa općom strategijom razvoja kantona, relevantnom sektorskom strategijom razvoja Federacije[11], kao i usklađenost sektorske strategije razvoja kantona sa strateškim pravcima i strateškim ciljevima relevantnih strategija u Evropskoj uniji i ciljevima održivog razvoja do 2030. godine. Relevantni dokumenti u odnosu na koje je sagledavana usklađenost prezentirani su na slici niže.

Slika 29. Usklađenost Strategije prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. godina s relevantnim strategijama

Ocjena usklađenosti Strategije prema mladima KS 2024-2030. godina sa navedenim dokumentima na nivou prioriteta prikazana je u tabeli u tekstu niže.

[11] U toku su aktivnosti na izradi sektorske strategije za mlade na nivou Federacije BiH

Tabela 12. Usklađenost strateških ciljeva i prioriteta Strategije prema mladima s relevantnim strategijama

Strategija prema mladim KS 2024-2030.	Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027.	Strategija razvoja Federacije BiH 2021-2027.	Okvir za realizaciju COR-a do 2030. u BiH	Strategija za mlade EU do 2030.[12]	Ciljevi održivog razvoja do 2030.
P1. Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek	P2.1. Podići kvalitet obrazovanja i uskladiti ga sa zahtjevima tržišta rada i potražnjom za radnom snagom	P2.1. Unapređivati obrazovni sistem	Poboljšanje inkluzivnosti obrazovnih sistema	Pristup mladih ljudi pravima	COR 4 Kvalitetno obrazovanje
P2. Osigurati povećanje zapošljivosti i poduzetništva mladih	P1.4. Unaprijediti sistem zapošljavanja i povećati efikasnost tržišta rada	P2.4. Smanjiti neaktivnost, nezaposlenost, naročito dugoročno	Aktivacija i zapošljavanje	Rad mladih[13]	COR 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast
P3. Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih stilova života	P2.3. Unaprijediti funkcionalnost i odgovornost zdravstvenog sistema	P2.2. Poboljšati ishode zdravstvenog sistema P2.3.Ublažiti trend demografskog starenja stanovništva, poboljšati stabilnost porodice i položaj mladih	Efikasna zdravstvena zaštita za sve	Pristup mladih ljudi pravima	COR 3 Dobro zdravlje
P4. Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih	P2.2. Poboljšati kvalitet i dostupnost socijalnih prava i usluga za sve ciljne grupe stanovništva, kao i smanjivati siromaštvo i socijalnu isključenost …	P2.3. Ublažiti trend demografskog starenja stanovništva, poboljšati stabilnost porodice i položaj mladih	Unapređenje politika socijalne zaštite	Živjeti zajedno u mirnim i inkluzivnim društvima	COR 17 Partnerstvo za razvoj COR 11 Održivi gradovi i zajednice

Napomena: P – prioritet; COR- cilj/ciljevi održivog razvoja

Prema tome, usklađenost Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period 2024-2030. godina karakterizira trojaka usklađenost. Prva je usklađenost sa strateškim dokumentima vertikalno i horizontalno, u skladu sa zakonom i uredbom o strateškom planiranju i upravljanju razvojem. Druga je usklađenost sa ciljevima održivog razvoja. Treće je usklađenost sa relevantnim evropskim dokumentima. Drugim riječima, Strategija prema mladima Kantona Sarajeva doprinosi ostvarivanju Strategija razvoja Kantona Sarajevo, entiteta i Bosne i Hercegovine. Njen značaj i doprinos se izvode iz činjenice da su mladi vitalni, potentni, kreativni, inovativni, psihofizički sposoban dio populacije, odnosno važan, ako ne i najvažniji, element ljudskog kapitala Kantona Sarajevo. Dokument doprinosi lokalizaciji ciljeva održivog razvoja, što je obaveza Kantona Sarajevo, odnosno Bosne i Hercegovine, koja je preuzeta u vrijeme postizanja globalnog konsenzusa o ovim ciljevima. Na kraju, strategija doprinosi harmonizaciji sa relevantnim

[12] https://rm.coe.int/youth-sector-strategy-2030-booklet-bosnian-text/1680a56ba0

[13] jačanje, povezivanje i unaprjeđivanje politika i praksi rada mladih njegovim ugrađivanjem u okvire politika za mlade, posebno kroz evropski program rada mladih i njegovu provedbu, u bliskoj saradnji sa Evropskom unijom poboljšanje kvaliteta rada mladih, uključujući rad mladih volontera i rad mladih plaćenih radnika; proširivanje pristupa i atraktivnosti rada mladih i neformalnog obrazovanja/učenja na korist šire populacije mladih ljudi;

evropskim strategijama, što ima posebnu vrijednost za proces evropskih integracija Bosne i Hercegovine. Usklađenost strategije prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. sa Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. osigurana je na nivou vizije (vidi tabelu niže) i nivou prioriteta djelovanja.

Tabela 13. Usklađenost Strategije prema mladima KS i Strategije razvoja KS na nivou vizije

	Strategija prema mladima KS 2024-2030.	**Strategija razvoja KS 2021-2027.**
Vizija	Unapređenje kvaliteta života mladih u svim njegovim aspektima u cilju kreiranja okruženja koje će biti podrška mladima da ostvare svoj puni potencijal	Evropska dinamična i kreativna regija prosperitetna za građane svih generacija, ugodnog življenja i unosnog poslovanja

Strategijom prema mladima Kantona Sarajevo 2024-2030. utvrđen je jedan strateški cilj, **osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**, sa četiri prioriteta. Prvi prioritet, **osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek**, Strategije prema mladima Kantona Sarajevo usklađen je sa prioritetom 2.1. Strategije razvoja Kantona Sarajevo, ***podići kvalitet obrazovanja (s posebnim naglaskom na STEM i digitalne vještine) i uskladiti ga sa zahtjevima tržišta rada i potražnjom za radnom snagom***. Posebno su relevantne mjere koje se odnose na osiguravanje saradnje sektora obrazovanja i tržišta rada kroz formalno i neformalno obrazovanje u okviru cjeloživotnog učenja, osiguravanje i razvoj funkcionalnog sistema obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja, unapređenje kadrovskih i infrastrukturnih kapaciteta obrazovnih institucija, osavremenjivanje nastavnih planova i programa, uspostavu podrške talentovanim učenicima i studentima itd.
Za drugi prioritet, **osigurati povećanje zapošljivosti i poduzetništva mladih**, Strategije prema mladima Kantona Sarajevo relevantan je prioritet ***P1.4. Unaprijediti sistem zapošljavanja i povećati efikasnost tržišta rada*** Strategije razvoja Kantona Sarajevo, posebno mjere aktiviranje dugoročno nezaposlenih osoba i povećanje „efektivne“ ponude radne snage, kao i povećanje učinkovitosti aktivnih mjera zapošljavanja. Za treći prioritet, **poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih stilova života**, Strategije prema mladima Kantona Sarajevo relevantan je prioritet ***P2.3. Unaprijediti funkcionalnost i odgovornost zdravstvenog sistema*** Strategije razvoja Kantona Sarajevo, posebno mjere koje se odnosi na unapređenje dostupnosti kvalitetnih zdravstvenih usluga, unapređenje sistema prevencije bolesti i zaštite zdravlja stanovništva
I na kraju, četvrti prioritet, **unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih**, Strategije prema mladima Kantona Sarajevo relevantan je prioritet ***P2.2. Poboljšati kvalitet i dostupnost socijalnih prava i usluga za sve ciljne grupe stanovništva, kao i smanjivati siromaštvo i socijalnu isključenost*** Strategije razvoja Kantona Sarajevo i posebno mjere koje se odnose na smanjenje vršnjačkog nasilja, rizika od socijalne isključenosti, razvoj socijalnih usluga.

7. Indikativni financijski okvir

Na osnovu situacione analize i projekcije, kao i definiranih mjera, pripremljen je indikativni financijski okvir za period važenja Strategije. Indikativni financijski okvir minimalno sadržava procjenu potrebnih financijskih sredstava za ostvarivanje strateškog cilja, kao i po prioritetima i mjerama, iz budžeta, drugih izvora financiranja, kao što su kreditna sredstva, sredstva Evropske unije, javno-privatno partnerstvo i drugi izvori.[14]

Tabela 14. Pregled sredstava za ostvarivanje strateškog cilja, prioriteta i mjera

Strateški cilj/prioritet/mjera	Planirana sredstva KM	Struktura financiranja (%)	Izvor financiranja Budžet KS, općine, Grad Sarajevo, donatorska sredstva
SC 1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo	**31.810.000**	**100,00%**	**31.810.000**
P 1.1. Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek	**6.505.000**	**20,45%**	**6.505.000**
M 1.1.1. Osigurati mladima jednak pristup kvalitetnom obrazovanju kroz unapređenje kadrovskih, infrastrukturnih i institucionalnih kapaciteta	6.205.000	**19,51%**	6.205.000
M 1.1.2. Razviti funkcionalan sistem i kvalitetne programe za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje	300.000	**0,94%**	300.000
Prioritet 1.2. Ekonomsko osnaživanje mladih	**13.425.000**	**42,20%**	**13.425.000**
M 1.2.1. Adekvatna priprema mladih za tržište rada i razvoj karijere	3.000.000	**9,43%**	3.000.000
M 1.2.2. Povećati zapošljavanje i zapošljivost mladih	2.000.000	**6,29%**	2.000.000
M 1.2.3. Unaprijediti poduzetnički duh kod mladih i povećati omladinsko poduzetništvo	7.600.000	**23,89%**	7.600.000
M 1.2.4. Kreirati dugoročno održive modele stambenih politika prema mladima	825.000	**2,59%**	825.000
P 1.3. Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova	**4,980,000**	**15,66%**	**4.980.000**
M 1.3.1. Unaprijediti zdravstvene usluge za mlade	1.200.000	**3,77%**	1.200.000
M 1.3.2 Unaprijediti promociju i prevenciju mentalnog zdravlja mladih	1.200.000	**3,77%**	1.200.000
M 1.3.3. Unaprijediti programe zdravih stilova života mladih	300.000	**0,94%**	300.000
M 1.3.4. Intenzivirati promociju i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim programima u svrhu poboljšanja zdravlja	1.100.000	**3,46%**	1.100.000
M 1.3.5. Osigurati implementaciju politika koje promoviraju ekološku održivost ugodnu za život i zdrave životne stilove	1.180.000	**3,71%**	1.180.000
P 1.4. Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih	**6.900.000**	**21,69%**	**6.900.000**
M 1.4.1 Jačati sigurnosnu kulturu među mladima	500.000	**1,57%**	500.000

[14] Riječ je inicijalnoj financijskoj procjeni ekspertskog tima i predlagača projekata. Navedeni iznosi će biti verificirani u komunikacji sa relevantnim institucija u narednom period.

M 1.4.2 Povećati uključenost mladih u društvene i ekonomske procese kroz volontiranje, formalno i neformalno omladinsko organiziranje	1.000.000	**3,14%**	1.000.000
M 1.4.3 Obezbijediti prilagođeno i pristupačno prostorno okruženje za realizaciju društvenih, kulturnih i umjetničkih aktivnosti mladih	5.000.000	**15,72%**	5.000.000
M 1.4.4 Podržati formalne i afirmirati neformalne grupe mladih u kulturnim i umjetničkim aktivnostima	400.000	**1,26%**	400.000
UKUPNO STRATEGIJA	**31.810.000**	**100,00%**	**31.810.000**

Prema indikativnom fianancijskom okviru za implementaciju strategije procjenjuje se da je potrebno oko 32 miliona KM godišnje ili oko 190 miliona KM u periodu do 2030. godine. Sredstva bi se osiguravala iz budžeta Kantona Sarajevo, općinskih budžeta, budžeta Grada Sarajeva, kao i iz drugih domaćih i međunarodnih izvora. Za prvi prioritet procjenjuje se da je potrebno oko 6,5 miliona KM godišnje, za drugi prioritet oko 13 milion KM, za treći prioritet oko pet miliona KM i za četvrti prioritet skoro sedam miliona KM. Na drugi prioritet, ekonomsko osnaživanje mladih, otpada oko 42% sredstava.

8. Okvir za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju

U ovom dijelu dokumenta opisane su odgovornosti institucija nadležnih za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju Strategije prema mladima 2024-2030. godina Kantona Sarajevo i dat je pregled najvažnijih postupaka, odnosno predviđene dinamike za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju. Ovaj dio je od vitalnog značaja, s obzirom na to da se radi o osnovnim instrumentima upravljanja za sve, odnosno o odgovoru na pitanje šta treba raditi nakon usvajanja strateškog dokumenta.

Provođenje strateških dokumenata vrši se putem trogodišnjeg i godišnjih planova rada organa uprave. Naime, prilikom izrade *trogodišnjeg plana rada,* organ uprave ima obavezu preuzeti relevantne mjere iz strateškog dokumenta sa pripadajućim indikatorima, kao i polazne i ciljne vrijednosti indikatora za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. Mjere iz strateškog dokumenta unose se u trogodišnji plan rada i za njih se definiraju aktivnosti/projekti čija realizacija u trogodišnjem periodu doprinosi ostvarenju mjere, prioriteta i strateškog cilja iz strateškog dokumenta. *Godišnji plan rada* je provedbeni dokument sa aktivnostima/projektima koji će se preduzimati na godišnjem nivou kako bi se realizirali programi iz trogodišnjeg plana rada, te ostvarile mjere, prioriteti i strateški ciljevi iz strateškog dokumenta.

Praćenje implementacije Strategije podrazumijeva konstantno praćenje, sistematično i kontinuirano sakupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja u svrhu mjerenja napretka ostvarivanja postavljenih ciljeva/prioriteta/mjera, kao i napretka u korištenju raspoloživih sredstava i preduzimanja odgovarajućih aktivnosti u cilju eventualnih korekcija. Kako bi se uspostavio efikasan sistem praćenja, svi relevantni akteri u organima uprave na kantonalnom nivou će formirati i redovno ažurirati elektronske i narativne evidencije indikatora ostvarenja strateških ciljeva, prioriteta i mjera iz strateškog dokumenta, te indikatora iz godišnjeg plana rada (kantonalna ministarstva nadležna za oblast mladih i nadležne institucije itd.). Ove evidencije će biti osnov za izradu Programa rada resornih ministarstava i Izvještaja o radu resornih ministarstava.

Izvještavanje o realizaciji Strategije vršit će se putem pripreme godišnjih izvještaja o radu i izvještaja o implementaciji Strategije. *Godišnji izvještaj o radu* se priprema u cilju praćenja provođenja planiranih aktivnosti/projekata i ocjene njihovog doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija. U godišnjem izvještaju o radu precizno će se navesti da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti i za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje. Na osnovu uvida u stepen postignute implementacije, prema izvještajima o radu, i usporedbom s postavljenim indikatorima, vršit će se eventualne korekcije

planiranih mjera iz strateškog dokumenta, ukoliko se pokaže da one ne daju očekivane rezultate.

Izvještaj o implementaciji Strategije prema mladima 2024-2030. godina je dokument kojim se na godišnjem nivou sagledavaju opći razvojni trendovi, kao i napredak u ostvarenju strateških ciljeva. Ovaj Izvještaj stavlja fokus na ostvarene rezultate i utjecaj tokom implementacije strateškog dokumenta, za razliku od izvještaja o radu, gdje je naglasak na aktivnostima resornih ministarstava. U tom smislu, izvještaji o radu predstavljaju osnovu za pripremu izvještaja o razvoju, što upućuje na potrebu vremenske usklađenosti izrade ovih izvještaja. Izvještaj o implementaciji Strategije prema mladima 2024-2030. godina pripremat će Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo.

Evaluacija je postupak kojim se određuje vrijednost i značaj intervencije, odnosno, pojedinačnih mjera. U skladu s Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata, predviđena je tzv. evaluacija u toku realizacije Strategije prema mladima 2024-2030 godina, a koja će se provesti u predzadnjoj godini njene implementacije. Evaluacija u toku realizacije provodi se u cilju utvrđivanja stepena implementacije strateških dokumenata i efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i strateških rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i radi sumiranja rezultata i osiguravanja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus.

Nosioci gore navedenih aktivnosti su resorna ministarstva Vlade Kantona Sarajevo, nadležne institucije, itd., a sve u skladu sa važećim uredbama u ovoj oblasti.

Tabela 15. Pregled osnovnih aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije prema mladima 2024-2030. godina.

AKTIVNOSTI	NADLEŽNOSTI
Priprema i ažuriranje Kalendara aktivnosti	*Nosilac pripreme*: Ministar Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: Sektor za mlade Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
Priprema mehanizma i alata za praćenje i izvještavanje o implementaciji Strategije razvoja KS	*Nosilac pripreme: Pomoćnik/ca ministra za mlade* u Ministarstvu za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja KS, Zavod za informatiku i statistiku KS
Smjernice za trogodišnje planiranje rada/definiranje prioriteta na osnovu strateško-programskih dokumenata za period 1+2 planski ciklus	*Nosilac pripreme:* Premijer i Vlada Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
Izrada trogodišnjeg i godišnjeg plana rada jedinstvenog organa uprave	*Nosilac pripreme:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo i druga resorna ministarstva (u zavisnosti od vrste

	mjere ili projekta)[15]
	Učesnici procesa: relevantne organizacije, institucije, službe u zavisnosti od vrste projekta, mjere i/ili aktivnosti[16]
Uključivanje ključnih strateških projekata i aktivnosti u DOB	Nosilac pripreme: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo i druga resorna ministarstva (u zavisnosti od vrste mjere ili projekta)
	Učesnici procesa: relevantne organizacije, institucije, službe u zavisnosti od vrste projekta, mjere i/ili aktivnosti
Usklađivanje godišnjih planova rada organizacionih jedinica i Godišnjeg programa rada organa uprave sa usvojenim DOB-om i Budžetom	*Nosilac pripreme: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo i druga resorna ministarstva (u zavisnosti od vrste mjere ili projekta)*
	Učesnici procesa: relevantne organizacije, institucije, službe u zavisnosti od vrste projekta, mjere i/ili aktivnosti
Usvajanje Godišnjeg programa rada organa uprave	*Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo i druga resorna ministarstva (u zavisnosti od vrste mjere ili projekta)*
	Učesnici procesa: relevantne organizacije, institucije, službe u zavisnosti od vrste projekta, mjere i/ili aktivnosti
Razrada projekata iz Godišnjeg programa rada organa uprave	*Nosilac pripreme:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo i druga resorna ministarstva (u zavisnosti od vrste mjere ili projekta)
	Učesnici procesa: relevantne organizacije, institucije, službe u zavisnosti od vrste projekta, mjere i/ili aktivnosti
Praćenje i privlačenje eksternih izvora financiranja projekata	*Nosilac pripreme:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo u saradnji sa relevantnim organizacijama
Praćenje provođenja Godišnjeg programa rada i ostvarivanja strateških ciljeva	*Nosilac pripreme:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo u saradnji sa relevantnim organizacijama
Izrada godišnjih izvještaja o radu organizacionih jedinica unutar organa uprave	*Nosilac pripreme:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: nadležni sektori unutar organa uprave
Izvještaj o razvoju KS - Izvještaj o implementaciji Strategije	*Nosilac aktivnosti:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo
	Učesnici procesa: Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Zavod za informatiku i statistiku
Usvajanje i objavljivanje Godišnjeg izvještaja (za prethodnu godinu)	*Nosilac aktivnosti:* Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo (usvaja Vlada KS)
	Učesnici procesa: nadležni sektori unutar organa uprave

[15] Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo privrede KS, Ministarstvo saobraćaja KS, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjelice KS, Ministarstvo kulture i sporta KS, Ministarstvo za boračka pitanja KS, Ministarstvo unutrašnjih poslova KS, Ministarstvo komunale privrede KS, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS i Ministarstvo zdravstva KS i drugi

[16] Zavod za planiranje Kantona Sarajevo, Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja, JU Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo, Centar za razvoj poduzetništva, JU Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, KJU Porodično savjetovalište, JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo, JU Zavod za bolesti ovisnosti Kantona Sarajevo, JU Zavod za zaštitu zdravlja studenata Univerziteta u Sarajevu, JU Zavod za zdravstvenu zaštitu žena i materinstva, Uprava policije MUP-a Kantona Sarajevo, općine i Grad Sarajevo.

9. Prilozi

Prilog 1. Sažeti pregled strategije prema mladima KS 2024-2030.

Tabela 15. Sažeti pregled Strategije prema mladima sa indikatorima i finansijskim izvorima

SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA				
Redni broj i oznaka	**Naziv**	**Indikatori i financijski izvori**		
Strateški cilj	**Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**	**Indikatori strateškog cilja**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Položaj mladih u KS (vrlo dobar, dobar)	19,3%	30%
		Materijalni status (ispod prosjeka)	19,8%	10%
		Obrazovni status (min. BA)	17,3%	25%
		Budžet (BAM)		
		31.180.000		

Prioritet 1.1	**Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za XXI vijek**	**Indikatori prioriteta**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Povećan obuhvat redovnim školovanjem na svim nivoima obrazovanja	Ne	Da
		Povećano zadovoljstvo mladih formalnim obrazovanjem u KS	36,5%	50%
		Budžet (BAM)		
		6.505.000		

Mjera 1.1.1	**Osigurati mladima jednak pristup kvalitetnom obrazovanju kroz unapređenje kadrovskih, infrastrukturnih i institucionalnih kapaciteta**	**Indikatori mjere**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Uklonjene arhitektonske i komunikacijske barijere		50% identificiranih barijera uklonjeno
		Povećan broj odgojno-obrazovnih ustanova opremljenih asistivnom tehnologijom		+ 30%
		Osnovan odjel za pitanja izvrsnosti i liderstva	Ne	Da
		Razvijen sistem vrednovanja, ocjenjivanja i transparentnog izvještavanja o ishodima učenja	Ne	Da
		Studijski programi inicijalnog obrazovanja nastavnika usklađeni sa kurikularnom reformom	Ne	Svi programi
		Broj mladih (učenika i studenata) uključenih u programe mobilnosti		+30%
		Budžet (BAM)		
		6.205.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.1.2	**Razviti funkcionalan sistem i kvalitetne programe neformalnog obrazovanja, obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje**	Kreiran katalog programa obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja	Ne	Da
		Usklađena ponuda programa neformalnog obrazovanja sa potrebama mladih	Ne	Da
		Zadovoljstvo mladih programima neformalnog obrazovanja	17%	30%
		Broj mladih koji učestvuju u programima neformalnog obrazovanja		+ 10%
		Budžet (BAM)		
		300.000		

		Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Prioritet 1.2	**Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima**	Broj nezaposlenih mladih u KS	10.834	7.000
		Zadovoljstvo uslovima stanovanja	16,8%	25%
		Budžet (BAM)		
		13.425.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.2.1	**Adekvatna priprema mladih za tržište rada i razvoj karijere**	Indikator studije-odakle mladi dobivaju najviše informacija za razvoj karijere	29% roditelji 20% online 18% prijatelji 18% nastavnici	smanjiti prva tri indikatora, a povećati iz profesionalnih karijernih servisa
		Broj nezaposlenih na birou u dobi ispod 30 godina	11.000	7.000
		Broj ispitanih privrednih subjekata o potrebama na tržištu rada godišnje	0	25%
		Pravni okvir koji dozvoljava rad i stručnu praksu redovnim učenicima i studentima	Ne	Da
		Budžet (BAM)		
		3.000.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.2.2	**Povećanje zapošljavanja i zapošljivosti mladih**	Broj zaposlenih mladih u KS		60%
		Procent nezaposlenih koji su prošli personaliziranu dijagnostiku SZKS i obuhvat onih koji su koristili programe aktivnih mjera	0	svi na birou
		Broj programa aktivnih mjera zapošljavanja osmišljenih na bazi dijagnostike	0	svi
		Postotak mladih koji je prošlo programe neformalnog obrazovanja	30%	70%
		Postotak mladih koji volontiraju, tj. bave se humanitarnim radom	<5%	20%
		Pravni okvir sa registrom programa za obrazovanje odraslih	Ne	Da
		Postojanje međusektorskog tijela za koordinaciju politika zapošljavanja mladih i njihovi redovni izvještaji o radu	Ne	Da
		Budžet (BAM)		
		2.000.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.2.3	**Unapređenje poduzetničkog duha kod mladih i povećanje omladinskog poduzetništva**	Postotak mladih koji žele pokrenuti biznis u budućnosti	31%	50%
		Broj *start up* kompanija koje su registrirali mladi u periodu od godinu dana		15
		Survival rate – broj kompanija koje prežive nakon 24 mjeseca, podržanih kroz *start up* programe		12
		Broj *start up* grantova za mlade uz prosječnu vrijednost granta		4
		Broj korisnika centra za poduzetništvo		400

		Broj obuka, obučenih i mentorskih sati za podršku mladim poduzetnicima u okviru Centra za poduzetništvo		12
		Budžet (BAM)		
		7.600.000		

Mjera 1.2.4	**Kreirati dugoročno održive modele stambenih politika prema mladima**	**Indikatori mjere**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Broja izgrađenih stambenih jedinica za mlade	0	1
		Evaluacija dostupnosti pristupačnih stambenih opcija na temelju lokacija	Ne	Da
		Izrada i usvajanje zakona o socijalnom stanovanju	Ne	Da
		Praćenje raznolikosti korisnika prema socioekonomskim karakteristikama	Ne	Da
		Broj novih kreditnih programa razvijenih i prilagođenih specifičnim potrebama mladih	1	4
		Budžet (BAM)		
		825.000		

Prioritet 1.3	**Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova**	**Indikatori prioriteta**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Zadovoljstvo zdravstvenom zaštitom	15,7%	20%
		Postotak mladih koji konzumiraju duhan i duhanske prerađevine	45,1%	35%
		Zadovoljstvo ponudom sportskih sadržaja	40,2%	55%
		Budžet (BAM)		
		4.980.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.3.1	**Unapređenje zdravstvenih usluga za mlade**	Broj mladih obuhvaćenih preventivnim sistematskim pregledima	90,91% (8. razred) 74,61% (3. razred) učenika obavilo sistematske preglede2	100% svi učenici obavljaju sistematske preglede
		Broj ustanova koje imaju certifikate uspostavljanja kvaliteta zdravstvenih usluga naklonjenim mladima putem AKAZ-a	jedna (1) javna zdravstvena ustanova	60% javnih zdravstvenih ustanova
		Broj zdravstvenih radnika koji su prošli dodatne edukacije o komunikaciji sa mladima		50% zdravstvenih radnika
		Budžet (BAM)		
		1.200.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.3.2	**Unapređenje promocije i prevencije mentalnog zdravlja mladih**	Broj odgojno obrazovnih ustanova koje su u nastavne sadržaje uključile sadržaje zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja		Sve
		Broj nastavnog osoblja koje je završilo edukciju o mentalnom zdravlje mladih	-	50%
		Razvijena savjetovališta i grupe za podršku za mlade u odgojno-obrazovnim ustanovama	u školama rade psiholozi i soc. radnici, ali nemaju razvijena savjetovališta	u 40% od ukupnog broja odgojno-obrazovnih ustanova razvijena savjetovališta i grupe za podršku
		Broj škola koje imaju izrađene protokole o postupanju kod poremećaja mentalnog zdravlja	74 OŠ; 41 SŠ	Sve
		Broj mladih sa problemima mentalnog zdravlja	-	-20%
		Budžet (BAM)		
		1.200.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.3.3	**Unaprijediti programe razvoja zdravih stilova života mladih**	Broj mladih koji su učestvovali u preventivnim programima i aktivnostima na promociji zdravih stilova života i prevenciji rizičnog ponašanja		svi mladi u OŠ i SŠ
		U odgojno-obrazovnim ustanovama obezbijeđeni zdravi obroci i kantine koje služe zdravu hranu		sve škole
		Broj mladih koji konzumiraju psihoaktivne supstance (duhan i duhanski proizvodi, alkohol, droge)	45,1%	30%
		Broj saobraćajnih nesreća u kojima su učestvovali mladi pod dejstvom alkohola i droga		smanjenje za 30%
		Budžet (BAM)		
		1.200.000		

		Indikatori mjere	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
Mjera 1.3.4	**Intenzivirati promociju i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim programima u svrhu poboljšanja zdravlja.**	Broj mladih koji učestvuju u sportskim aktivnostima		25%
		Raznolikost učesnika u sportskim programima		
		Stopa učešća (postotak mladih koji redovno učestvuju u sportskim programima u odnosu na ukupan broj mladih u KS)		20%
		Zadovoljstvo mladih sportski programima	40.2%	60%
		Partnerske saradnje (uspostavljene partnerske saradnje škola sa sportskim klubovima)		15
		Budžet (BAM)		
		1.100.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.3.5	**Osigurati implementaciju politika koje promoviraju ekološku održivost ugodnu za život i zdrave životne stilove**	Broj mladih (primarni i sekundarni nivo obrazovanja) na javnim tribinama, radionicama, u online kampanjama		40%
		Aktivnost online platforme (broj registriranih korisnika, broj objavljenih prijedloga, komentara i rasprava).		10.000
		Broj mladih koji su sudjelovali u edukativnim programima o ekologiji, konceptu održivog razvoja.	>5%	15%
		Broj pokrenutih projekata očuvanja okoliša.	-	5
		Broj škola koje su uključile programe o održivosti u svoj kurikulum.	>20%	60%
		Budžet (BAM)		
		1.180.000		

		Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Prioritet 1.4	**Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih**	Zadovoljstvo sigurnosnom situacijom u KS	17,6%	25%
		Smanjeno vršnjačko nasilje	27.4%	15%
		Povećan aktivizam mladih u KS	< 10%	15%
		Budžet (BAM)		
		6.900.000		

		Indikatori mjere	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
Mjera 1.4.1	**Jačati sigurnosnu kulturu među mladima**	Broj realiziranih edukativnih radionica u skladu sa planovima nadležnih organa u odgojno-obrazovnim ustanovama		
		Broj djece i mladih koji su prisustvovali radionicama na temu sigurnosne kulture, kao i evaluacija njihove aktivne uključenosti i zadovoljstva (%).		Sva djeca i mladi u obrazovnom procesu KS

		Stvoreni preduvjeti za formiranje mentorskih programa povratnicima u kriminalne aktivnosti	Ne	Da
		Broj realiziranih edukativnih radionica za policijske službenike Uprave policije MUP-a KS		
		Broj policijskih službenika koji su prošli edukaciju na teme online sigurnosti.		
		Budžet (BAM)		
		500.000		

Mjera 1.4.2	**Povećati uključenost mladih u društvene i ekonomske procese kroz volontiranje, formalno i neformalno omladinsko organiziranje**	**Indikatori mjere**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Broj projekata	0	20
		Broj obuka	0	10
		Broj promocija	0	20
		Prostor obezbijeđen	Ne	Da
		Budžet (BAM)		
		1.000.000		

Mjera 1.4.3	**Obezbijediti prilagođeno i pristupačno prostorno okruženje za realizaciju rekreativnih aktivnosti mladih**	**Indikatori mjere**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Broj revitaliziranih prostora za rekreaciju mladih		4
		Broj izgrađenih novih rekreacijskih prostora		4
		Povećanje postotka mladih koji redovno učestvuju u rekreacijskim aktivnostima	40%	50%
		Budžet (BAM)		
		5.000.000		

Mjera 1.4.4	**Podržati formalne i afirmirati neformalne grupe mladih u kulturnim i umjetničkim aktivnostima**	**Indikatori mjere**	**Polazne vrijednosti**	**Ciljne vrijednosti**
		Broj neformalnih grupa		10
		Povećanje broja učesnika u aktivnostima organiziranim od strane formalnih i/ili neformalnih grupa		350
		Dostupnost besplatnih prostora za aktivnosti kulturnog sadržaja		2
		Budžet (BAM)		
		400.000		

Prilog 2: Detaljan pregled mjera

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**		
Prioritet	**1.1 Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek**		
Naziv mjere	**1.1.1 Osigurati mladima jednak pristup kvalitetnom obrazovanju kroz unapređenje kadrovskih, infrastrukturnih i institucionalnih kapaciteta**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera osiguranja jednakog pristupa kvalitetnom obrazovanju direktno doprinosi prioritetu koji se odnosi na kvalitetno inkluzivno obrazovanja, a u funkciji je unapređenja položaja mladih u Kantonu Sarajevo. Cilj mjere je povećati obuhvat mladih formalnim obrazovanjem u skladu s imperativom inkluzivnosti. Realizirat će se kroz sljedeće aktivnosti: - Razviti strategiju obrazovanja sa pratećim akcionim planovima - Razviti instrumente za praćenje provedbe kurikularne reforme - Izvršiti mapiranje opremljenosti škola i visokoškolskih ustanova za provedbu inkluzivnog obrazovanja - Osigurati komunikacijsku i arhitektonsku pristupačnost u odgojno-obrazovnim ustanovama - Primjena asistivne tehnologije u odgojno-obrazovnim ustanovama - Razviti sistem vrednovanja, ocjenjivanja i transparentnog izvještavanja o ishodima učenja - Rekonceptualizirati (aktualizirati) studijske programe inicijalnog obrazovanja nastavnika u skladu sa kurikularnom reformom osnovnog i srednjeg obrazovanja - Aktivnosti na sprečavanju ranog napuštanja obrazovanja i obuke - Unaprijediti sistem podrške nadarenim učenicima kroz osnivanje odjela za pitanja izvrsnosti i liderstva pri Institutu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja - Unapređenje naučno-istraživačkih kapaciteta (infrastrukture i ljudske kapaciteta) u cilju osnaživanja naučne i istraživačke djelatnosti kod mladih - Podržati inovacije u obrazovanju - razvoj inovativnog okruženja za učenje - Digitalne tehnologije u obrazovanju - STEM obrazovanje - Poticati umrežavanje i mobilnost mladih/srednjoškolaca i studenata - Unapređenje medijske pismenosti i sigurne upotrebe novih medija - Uspostavljanje Fonda za mobilnost - podrazumijeva formiranje posebnog budžetskog mehanizma koji omogućava mladima iz Kantona Sarajevo finansijsku podršku za učešće u domaćim i međunarodnim edukativnim, stručnim i volonterskim programima. Cilj Fonda je olakšati pristup mobilnosti mladima koji žele učestvovati u razmjenama, konferencijama, studijskim boravcima, praksama ili programima neformalnog obrazovanja, a nemaju dovoljno sredstava za putne troškove, smještaj ili kotizacije.		
Strateški projekti	• Tabla i Steam-Smart tim • Mladi u pokretu – PoKreni se		
Indikatori za praćenje	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****

rezultata mjere	Uklonjene arhitektonske i komunikacijske barijere		50% identificiranih barijera uklonjeno
	Povećan broj odgojno-obrazovnih ustanova opremljenih asistivnom tehnologijom		+30%
	Osnovan odjel za pitanja izvrsnosti i liderstva	Ne	Da
	Razvijen sistem vrednovanja, ocjenjivanja i transparentnog izvještavanja o ishodima učenja	Ne	Da
	Studijski programi inicijalnog obrazovanja nastavnika usklađeni sa kurikularnom reformom	Ne	Svi programi
	Broj mladih (učenika i studenata) uključenih u programe mobilnosti	-	+30%
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Osigurati mladima jednak pristup kvalitetnom obrazovanju kroz unapređenje kadrovskih, infrastrukturnih i institucionalnih kapaciteta Podrazumijeva stvaranje pretpostavki za ostvarivanje prava na obrazovanje kao jednom od temeljnih ljudskih prava. Mogućnost jednakopravnog učešće, učenja i postignuća u obrazovanju dugoročno osigurava socijalnu participaciju mladih i unapređenje njihovog društvenog statusa.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Izvor: Budžet KS/+ donatorska sredstva Iznos: 6.205.000 BAM		
Period implementacije mjere	2024 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja, srednje škole, univerziteti, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS		
Ciljne grupe	Mladi u Kantonu Sarajevo		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.1 Osigurati kvalitetno inkluzivno obrazovanje za 21. vijek**
Naziv mjere	**1.1.2 Razviti funkcionalan sistem i kvalitetne programe neformalnog obrazovanja, obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj mjere je funkcionalan sistem i kvalitetni programi za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje koji osiguravaju stjecanje kompetencija potrebnih za tržište rada, jačanje zapošljivosti, što dalje omogućava aktivnu socijalnu participaciju svake osobe. Obrazovanje odraslih u Kantonu Sarajevo zakonski je regulirano i zapaženi su pomaci ka njegovom unapređenju. Doneseni su i podzakonski akti, koji uključuju standarde i normative u obrazovanju odraslih, pravilnik o registru organizatora obrazovanja odraslih i pravilnike koji se odnose na odobravanje programa, vođenje andragoške dokumentacije i evidencije, održavanje ispita, izdavanje javnih isprava, stručnu spremu nastavnika u obrazovanju odraslih i saradnju sa poslodavcima pri realizaciji praktične nastave. Područja djelovanja ove mjere uključuju sljedeće: - Unaprijediti saradnju između obrazovnog i sektora tržišta rada sa ciljem sinergijskog djelovanja u identifikaciji potreba mladih i realizaciji programa neformalnog obrazovanja - Kreirati i unaprijediti programe cjeloživotnog i necikličnog obrazovanja, mikroakreditiva, kao i programe ljetnih/zimskih škola na organizacionim jedinicama Univerziteta u Sarajevu - Promovirati ulogu Ureda za podršku studentima UNSA u osnaživanju mladih (uključujući studente s invaliditetom) za uključivanje u programe neformalnog obrazovanja - Kreirati i kontinuirano ažurirati katalog programa obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja, te uspostaviti mehanizme osiguranja kvaliteta u svim segmentima realizacije - Uskladiti ponudu programa neformalnog obrazovanja sa potrebama mladih - Podizati svijest o neformalnom i informalnom učenju - Unapređenje podrške zapošljavanju mladih s invaliditetom kroz razvoj inkluzivnih radnih programa i poticajnih mjera - podrazumijeva uspostavljanje programa podrške zapošljavanju mladih sa invaliditetom u Kantonu Sarajevo, sa ciljem uklanjanja strukturnih prepreka i podsticanja inkluzije na tržištu rada. U okviru ove aktivnosti planirano je uvođenje subvencija za poslodavce koji zapošljavaju mlade sa invaliditetom, razvoj i prilagodba radnih mjesta u skladu sa principima pristupačnosti, te organizacija specijaliziranih obuka i programa usavršavanja koji odgovaraju kapacitetima i interesima ciljne skupine. Mentorska i savjetodavna podrška mladima sa invaliditetom tokom procesa traženja posla i profesionalne integracije, kao i programi samozapošljavanja kroz bespovratna sredstva i stručnu asistenciju. Aktivnost će se realizirati u saradnji sa Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI FBiH kao i službama za zapošljavanje, organizacijama civilnog društva, udruženjima osoba s invaliditetom i poslovnim sektorom, kako bi se osigurala održivost i sistemska podrška inkluzivnom zapošljavanju. - Urediti oblast obrazovanja odraslih i omogućiti kvalitetne programe za prekvalifikaciju, dokvalifikaciju i razvoj vještina mladih - obrazovanje odraslih je posebno bitno i za mlade bez kvalifikacija ili za one koji se žele prekvalificirati i ono zahtjeva unapređenje zakonske regulative, kao i dodatnu podršku za razvoj kvalitetnih i modernih centara za obrazovanje odraslih (bez obzira da li su državna ili privatna), jasan registar, standarde, licenciranje, monitoring i

	vezu sa SZKS aktivnim mjerama i kreiranje vaučera za neformalne programe obrazovanja.		
Strateški projekti	• Učim dok sam živ • Neformalno je novo formalno		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Kreiran katalog programa obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja	Ne	Da
	Usklađena ponuda programa neformalnog obrazovanja sa potrebama mladih	Ne	Da
	Zadovoljstvo mladih programima neformalnog obrazovanja	17%	30%
	Broj mladih koji učestvuju u programima neformalnog obrazovanja	n/a	+10%
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Funkcionalan sistem i kvalitetni programi za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje osiguravaju da obrazovanje bude relevantno I korisno kako za dobrobit pojedinca tako i za društvo. Programi neformalnog obrazovanja su sastavni dio obrazovnog sistema i kao takvi direktno doprinose kvalitetnom obrazovanju koje omogućava razvoj kompetencija prepoznatih kao ključnih u 21. vijeku, bez obzira na konkretnu karijeru ili područje rada. Programi neformalnog obrazovanja također moraju biti dostupni i pristupačni svima, bez obzira na socioekonomski status, formalni nivo obrazovanja, sposobnost ili pripadnost nekoj specifičnoj skupini. To doprinosi inkluzivnosti obrazovnog sistema, pružajući jednake prilike za učenje, učešće i postignuća svih.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 300.000 BAM Izvor: Budžet KS/+ donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja, srednje škole, univerziteti, JU Zavod za zapošljavanje KS		
Ciljne grupe	Mladi KS		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.2. Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima**
Naziv mjere	**1.2.1. Adekvatna priprema mladih za tržište rada i razvoj karijere**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera ima za cilj da mlade adekvatno pripremi za dinamično tržište rada koje se sve brže mijenja, te da im pomogne da na kvalitetan način razvijaju svoj karijerni put, biraju nastavak školovanja, prepoznajući svoje potencijale, talente, kao i prilike i potrebe na tržištu rada. Da bi se to postiglo, neophodno je fokusirati se na sljedeća područja djelovanja: • **Unaprijediti postojeći sistem profesionalne orijentacije i karijernog savjetovanja za mlade (učenike i studente), nezaposlena lica, ali i roditelje** kroz izradu programa, obuku nastavnika i pedagoga, posebno razrednih starješina, uspostavu kontakt tačaka u školama i na univerzitetu, te kasnije uspostavu posebnog centra za karijerno savjetovanje koje bi bilo fokalna tačka za sve aktere iz ekosistema. Dodatne aktivnosti promoviranja informacija o tržištu rada, cjeloživotnom učenju, resursima i alatima koji mogu pomoći mladima u razvoju karijere, organizacija događaja koji uvezuju poslodavce, civilni sektor i mlade na temu karijernog razvoja i sl. Osnovni preduvjet za kvalitetne rezultate i ove aktivnosti jeste kreiranje strateškog partnerstva između obrazovnih ustanova, poslovne zajednice (posebno HR eksperata, raznih udruženja poslodavaca), civilnog sektora i omladinskih organizacija, službe za zapošljavanje i dr. • **Razvoj sistema za organizaciju prakse, stažiranja i poslova za učenike i studente** - Revidirati zakonski okvir koji bi unaprijedio oblast i osigurao mogućnost praktičnog rada, tj. prakse i stažiranja u sklopu zvaničnih nastavnih planova i programa prakse u realnom sektoru van obrazovne ustanove, kao i studentskog posla uz određene stimulativne mjere za privatni sektor da otvara takve pozicije (npr. kroz sufinanciranje, pružanje tehničke podrške za regrutaciju i selekciju kandidata, programe prakse i priručnike za održavanje i sl.). Promjene se odnose između ostalog na: Zakon o dualnom obrazovanju, Zakon o radu koji definira mogućnost studentskog posla i za redovne studente i dr.
Strateški projekti	• Sistem karijernog usmjeravanja i savjetovanja

Indikatori za praćenje rezultata mjere

Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikator studije - odakle mladi dobivaju najviše informacija za razvoj karijere	29% roditelji 20% *online* 18% prijatelji 18% nastavnici	smanjiti prva tri indikatora, a povećati iz profesionalnih karijernih servisa
Broj nezaposlenih na birou u dobi ispod 30 godina	11.000	7.000
Broj ispitanih privrednih subjekata o potrebama na tržištu rada godišnje	0	25%

	Pravni okvir koji dozvoljava rad i stručnu praksu redovnim učenicima i studentima	Ne	Da
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ukoliko se mladi pravovremeno kvalitetno usmjere karijerno, ukoliko im se još u okviru obrazovanja pruži adekvatna savjetodavna podrška, kao i mogućnost kvalitetne prakse i studentskih poslova, pomaže se njihova efikasnija tranzicija na tržište rada i veća je šansa da se utiče i na veću zapošljivost, a samim tim i veći broj zaposlenih mladih, odnosno ekonomsko osnaživanje.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Izvor: JU Služba za zapošljavanje KS, uz podršku FZZZ Indikativni Iznos: 3.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS		
Nosioci mjere	Putem nadležnih ministarstava: JU Služba za zapošljavanje KS, obrazovne ustanove, Institut za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja.		
Ciljne grupe	Obrazovne ustanove, nastavnici i pedagozi, roditelji, mladi, omladinske i studentske organizacije, udruženja poslodavaca, menadžera ljudskih resursa, mediji		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima**
Naziv mjere	**1.2.2 Povećanje zapošljavanja i zapošljivosti mladih**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj ove mjere je pomoći gotovo 11.000 nezaposlenih mladih u Kantonu Sarajevo da se osnaže i što prije zaposle. Mjera se fokusira na nekoliko ključnih aktivnosti: • Dubinska profesionalna analiza nezaposlenih mladih uz posebno osmišljene i ponuđene aktivne mjere za njih. Ova analiza treba osigurati skeniranje nezaposlenih mladih u pogledu statusa, potreba, kvalifikacija, motivacije uz profesionalnu orijentaciju u cilju dobivanja jasne slike o njihovom položaju na tržištu rada i ulaznih informacija za programiranje individualnih mjera koje bi SZKS ili drugi pružatelji usluga mogli ponuditi. • Pripravnički staž i naukovanje • Inkluzivni aktivacijski programi za mlade – program zapošljavanja za osjetljive grupe mladih, programi zapošljavanja za dugoročno nezaposlene mlade, savjetovanje za dugoročne nezaposlene (individualno, grupno – klubovi za traženje posla) • Fokusiranje rada Vijeća za reformu tržišta rada i razvoj ljudskih potencijala u Kantonu Sarajevo na problematiku zapošljavanja mladih. Navedeno savjetodavno multisektorsko tijelo Vlade KS (koje uključuje predstavnike ključnih ministarstava, privatni sektor, službu za zapošljavanje, obrazovne institucije) bilo bi zaduženo za praćenje implementacije mjera za zapošljavanje mladih. Kroz razmjenu iskustava i praksi, doedukaciju članica, navedeno tijelo treba utjecati na harmonizaciju upisne politike (u škole i na univerzitete), pronalazak sinergijskih prostora za saradnju, stalni monitoring implementacije mjera Strategije za mlade iz oblasti zapošljavanja, osigurati inpute za programiranje novih mjera i godišnjih planova, godišnje savjetovanje, redovno informiranje javnosti i dr.
Strateški projekti	• Kantonalna verzija EU programa „Garancija za mlade“

Indikatori za praćenje rezultata mjere

Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Broj zaposlenih mladih u KS		60%
Postotak nezaposlenih koji su prošli personaliziranu dijagnostiku SZKS i obuhvat onih koji su koristili programe aktivnih mjera	0	svi na birou
Broj programa aktivnih mjera zapošljavanja dizajniranih na bazi dijagnostike	0	svi
Postotak mladih koji je prošao programe neformalnog obrazovanja	30%	70%
Postotak mladih koji volontiraju tj. bave se humanitarnim radom	<5%	20%

	Pravni okvir sa registrom programa za obrazovanje odraslih	Ne	Da
	Postojanje međusektorskog tijela za koordinaciju politika zapošljavanja mladih i njihovi redovni izvještaji o radu	Ne	Da
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Sistemska obrada nezaposlenih lica, tj. njihova dijagnostika, kreiranje baze podataka i precizna slika o pojedinim nezaposlenim licima pomaže da KS izradi i uloži sredstva u adekvatne mjere koje će pomoći mladima da se što brže zaposle. Garancija za mlade, odnosno konkretna ponuda mladima koji ulaze na tržite rada da imaju praksu ili dodatnu obuku, kao i savjetovanje, najbolji su načini za podizanje nivoa zapošljivosti, te kasnije i samo zapošljavanje mladih odnosno ekonomsko osnaživanje. Sve to nije moguće bez uspostavljene međusektorske koordinacije svih ključnih aktera ovog ekosistema u KS i BiH.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 2.000.000 KM Izvori: Budžet KS/+ donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS (Služba za zapošljavanje KS)		
Ciljne grupe	Mladi koji su završili formalno obrazovanje ili su van njega i koji su nezaposleni		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima**
Naziv mjere	**1.2.3 Unaprjeđenje poduzetničkog duha kod mladih i povećanje omladinskog poduzetništva**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Ova mjera ima za cilj prvo promociju proaktivnog stava i razvoj poduzetničkog duha mladih. Mjera će se realizirati kroz tri skupa aktivnosti: **Promocija proaktivnog stava i razvoj poduzetničkog duha mladih** predstavlja skup raznih aktivnosti, alata i pristupa kojima se stimuliraju mladi da budu aktivni u društvu i smisleno razvijaju svoje vještine zapošljivosti i koriste mnogobrojne mogućnosti koje su im na raspolaganju. Da bi se utjecalo na mlade da imaju takav način razmišljanja, da su proaktivni i motivirani da ulažu u sebe, potrebno je podržati i realizirati niz aktivnosti i programa: • Poduzetničku kompetenciju integrirati kroz nastavne planove i programe (v. Strateške smjernice za poduzetničko učenje ETF-a i Ministarstva civilnih poslova BiH 2020), uz povećanje sadržaja o poduzetništvu u srednjim školama i na dodiplomskim studijima; • Kreiranje digitalne mape usluga i resursa za mlade uz Omladinski PR tim koji pomaže promociju i utječe na podizanje svijesti mladih o postojećim programima i resursima; • Sadržaji u elektronskim i *online* medijima (posebni programi koji promoviraju ove vrijednosti i primjere dobre prakse u TV i radio emisijama, kao i web portalima i na društvenim mrežama), uz različite kampanje i promocije najboljih praksi i aktivizma mladih; • Organizacije raznih takmičenja koji razvijaju poduzetnički duh i razvoj proaktivnog načina razmišljanja; • Promocija i podrška u radu mladih u oblasti volonterizma, društveno korisnog angažmana i filantropije, kreiranje alata za priznavanje aktivizma mladih (poput pasoša kompetencija, volonterskog dnevnika, knjižica, nagrade za volontere godine i sl.); • Osigurati besplatan prostor i infrastrukturu za organizacije koje se bave osnaživanjem mladih u društvu; • Javni pozivi za nevladine organizacije koje provode ove ciljeve iz Strategije; • Lokalne nagrade za mlade aktiviste, lidere i volontere, mlade poduzetnike za njihova postignuća; • U kriterij za stipendiranje uključiti i društveno korisni angažman mladih; • Inovativna poljoprivreda – grant podrška mladim idejama - podrazumijeva dodjelu finansijskih sredstava učenicima i studentima koji razvijaju inovativne ideje u oblasti poljoprivrede, agroekologije i ruralnog razvoja. Cilj je potaknuti mlade da primijene stečena znanja u stvaranju održivih rješenja, proizvoda ili usluga koje doprinose modernizaciji i konkurentnosti domaće poljoprivrede. Program pruža mentorstvo, podršku u razvoju poslovnih modela i povezuje mlade s lokalnim zajednicama i stručnjacima iz sektora. **Program podrške za omladinsko poduzetništvo i razvoj omladinskih biznisa** – treba biti razvijen kroz uvezane akcije i integrirane servise koji bi trebali uključiti slijedeće elemente: - mentorstvo, - lako dostupan i relativno jeftin početni kapital, - druge financijske sheme u kasnijim fazama razvoja biznisa, - obuka (u različitim fazama razvoja biznisa),

<table>
<tr><td></td><td colspan="3">- tehnička podrška (oprema, prostor, drugi resursi),
- co-working prostor za biznise i freelancere
- porezne olakšice i sl.
Radi razvoja modernih i efikasnih integriranih ponuda za mlade poduzetnike neophodna su partnerstva sa ključnim akterima iz ovog sistema, a u budućnosti i odvojiti grantove iz ministarstva, kao i SZKS, za nezaposlene koji otvaraju biznise i prebaciti ih na potpunu implementaciju kroz Biznis centar za mlade ili Centar za poduzetništvo. Takav pristup bi omogućio partnerstva sa lokalnim vlastima i međunarodnim partnerima koji podržavaju omladinsko poduzetništvo, ali bi ovo ukrupnjavanje bilo fikasnije i djelotvornije i podiglo kvalitet podrške za mlade poduzetnike.</td></tr>
<tr><td>Strateški projekti</td><td colspan="3">• Tehnološki park Šip
• Razvoj centra za razvoj poduzetništva u okviru JU Centar za napredne tehnologije u Sarajevu.</td></tr>
<tr><td rowspan="7">Indikatori za praćenje rezultata mjere</td><td>Indikatori</td><td>Polazne vrijednosti**</td><td>Ciljne vrijednosti***</td></tr>
<tr><td>Postotak mladih koji žele pokrenuti biznis u budućnosti</td><td>31%</td><td>50%</td></tr>
<tr><td>Broj startup kompanija koje su mladi registrirali u periodu od jedne godine</td><td>-</td><td>15</td></tr>
<tr><td>Survival rate – broj kompanija koje prežive nakon 24 mjeseca, podržanih kroz startup programe</td><td>-</td><td>12</td></tr>
<tr><td>Broj startup grantova za mlade uz prosječnu vrijednost granta</td><td>-</td><td>4</td></tr>
<tr><td>Broj korisnika centra za poduzetništvo</td><td>-</td><td>400</td></tr>
<tr><td>Broj obuka, obučenih i mentorskih sati za podršku mladim poduzetnicima u okviru Centra za poduzetništvo</td><td>-</td><td>12</td></tr>
<tr><td>Razvojni efeat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</td><td colspan="3">Razvoj poduzetničke kompetencije kod mladih u okviru obrazovanja, ali i u vannastavnim aktivnostima, od velike je važnosti za kasniji ulazak u poduzetničke vode, ali i generalno za aktivnu ulogu u društvu i lakše zapošljavanje. Dodatna podrška kroz posebne aktivnosti podrške mladima u kreiranju vlastitih biznisa ključno je za povećanje poduzetništva kod mladih, ali i ekonomski razvoj KS i BiH.</td></tr>
<tr><td>Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja</td><td colspan="3">Iznos: 7.600.000 KM
Izvori: Budžet Kantona Sarajevo/+ donatorska sredstva</td></tr>
<tr><td>Period implementacije mjere</td><td colspan="3">2024-2030.</td></tr>
<tr><td>Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere</td><td colspan="3">Ministarstvo privrede KS i Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS</td></tr>
<tr><td>Nosioci mjere</td><td colspan="3">Ministarstvo privrede KS, Centar za poduzetništvo, JU Služba za zapošljavanje KS</td></tr>
<tr><td>Ciljne grupe</td><td colspan="3">Mladi u srednjim školama, univerzitetima, nezaposleni i mladi koji žele pokrenuti biznis, škole, univerziteti, civilno društvo</td></tr>
</table>

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.2 Osigurati povećanje zapošljivosti, poduzetništva i unaprijediti stambene politike prema mladima**
Naziv mjere	**1.2.4 Kreirati dugoročno održive modele stambenih politika prema Mladima**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj mjere je osigurati dugoročno održive modele stambenog zbrinjavanja mladih kroz razvoj novih stambenih projekata, pojednostavljenje administrativnih procedura, kao i putem raznovrsnih i efikasnih programa povoljnog kreditiranja za mlade. Njen fokus je na stvaranju pristupačnih i inovativnih stambenih rješenja, analizi trenutnih kreditnih programa i financijskim instrumentima namijenjenim mladima radi identifikacije slabosti i mogućnosti unapređenja, razvoju novih programa kreditiranja prilagođenih potrebama mladih, uključujući pristupačne kamatne stope i fleksibilne uvjete otplate, edukaciji mladih o programima kreditiranja i financijskim aspektima stambenog zbrinjavanja kako bi im se omogućilo informirano donošenje odluka, kao i na adekvatnoj društvenoj integraciji mladih. Aktivnosti koje se će se provesti u sklopu ove mjere: • Razvoj novih stambenih projekata: Identifikacija potencijalnih lokacija za izgradnju novih stambenih objekata prilagođenih potrebama mladih, uključujući istraživanje tržišta i potreba stanovništva. • Pojednostavljenje administrativnih procedura: Revizija postojećih administrativnih procedura kako bi se smanjila birokracija i ubrzao proces dobivanja dozvola za gradnju novih stambenih objekata. • Programi povoljnog kreditiranja: Razvoj raznolikih programa povoljnog kreditiranja za mlade, uključujući analizu postojećih programa i identifikaciju slabosti radi njihovog unapređenja. • Analiza trenutnih kreditnih programa: Detaljna analiza trenutnih kreditnih programa i financijskih instrumenata namijenjenih mladima kako bi se identificirale slabosti i mogućnosti za unapređenje. • Edukacija mladih: Organizacija edukativnih programa o programima kreditiranja, financijskim aspektima stambenog zbrinjavanja i informiranje mladih kako bi mogli donositi informirane odluke. • Razvoj novih programa kreditiranja: Razvoj novih programa kreditiranja prilagođenih potrebama mladih, uključujući pristupačne kamatne stope i fleksibilne uvjete otplate. • Društvena integracija mladih: Podrška u društvenoj integraciji mladih kroz pružanje informacija, savjeta i podrške u procesu stambenog zbrinjavanja. • Praćenje i evaluacija: Redovito praćenje i evaluacija provedenih aktivnosti radi procjene njihove učinkovitosti i identifikacije potreba za daljnjim poboljšanjima. • U pozivima za poticaje koji se tiču stambenog zbirnjavanja mladih osigurati 10% sredstava od ukupne vrijednosti za mlade sa invaliditetom. Osiguranje 10% sredstava iz poticaja za stambeno zbrinjavanje mladih za osobe s invaliditetom predstavlja afirmativnu mjeru kojom se direktno odgovara na višestruku marginalizaciju sa kojom se ova populacija suočava. Mladi sa invaliditetom često imaju niže stope zaposlenosti, veće životne troškove zbog prilagodbe prostora i ograničen pristup kreditima, što ih stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na vršnjake. Ova kvota ne samo da omogućava pravedniju raspodjelu javnih sredstava, već doprinosi većoj samostalnosti, socijalnoj

	inkluziji i osjećaju dostojanstva mladih sa invaliditetom, u skladu s principima jednakih šansi i UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. Kroz ovu aktivnost, javna politika šalje jasnu poruku o sistemskoj podršci i dugoročno doprinosi izgradnji inkluzivnijeg društva.		
Strateški projekti	• „Imaj petlju, kreni“ • „Iznajmi stan, ali ne na dan“ • „Budi smart, uloži cool“		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broja izgrađenih stambenih jedinica za mlade.	0	1
	Evaluacija dostupnosti pristupačnih stambenih opcija na temelju lokacija.	Ne	Da
	Izrada i usvajanje zakona o socijalnom stanovanju .	Ne	Da
	Praćenje raznolikosti korisnika prema socioekonomskim karakteristikama.	Ne	Da
	Broj novih kreditnih programa razvijenih i prilagođenih specifičnim potrebama mladih	1	4
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	▪ Razvoj održivih stambenih rješenja pridonosi sigurnom i poticajnom okruženju za mlade. ▪ Unaprijeđene stambene politike pridonose aktivnoj socijalnoj participaciji mladih, olakšavajući njihovu integraciju u društvo. ▪ Povećana stambena sigurnost u društvu, posebno kod mladih. ▪ Osiguranje da mladi imaju pristup raznolikim i povoljnim financijskim opcijama za stambeno zbrinjavanje. ▪ Smanjenje nejednakosti u pristupu stambenim kreditima među mladima. ▪ Doprinos ekonomskom razvoju. ▪ Pokretanje dodatnih aktivnosti na tržištu nekretnina kroz povećanje potražnje mladih za stambenim prostorom.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 825.000,00 KM Izvor: Budžet Kantona Sarajevo/+donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030… Napomena: Implementacija mjere planira se provoditi u narednih 10 godina, s fazama koje će obuhvatiti planiranje, izgradnju i evaluaciju postignutih rezultata.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS i druga nadležna ministarstva.		
Nosioci mjere	Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS i druga nadležna ministarstva.		
Ciljne grupe	Mladi u dobi od 18 do 30 godina. Privatni investitori. Lokalne zajednice i organizacije civilnog društva. Mladi koji traže stambeno zbrinjavanje. Bankarski sektor i financijske institucije. Agencije za nekretnine i sektor građenja. Javne institucije odgovorne za stambenu politiku.		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.3. Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova**
Naziv mjere	**1.3.1 Unapređenje zdravstvenih usluga za mlade**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Integracija kvalitetnih zdravstvenih usluga za mlade ključna je za poboljšanje zdravlja mladih. Pružanje pristupačnih, edukativnih i prilagođenih usluga zdravstvene zaštite mladima rezultirat će smanjenjem rizika od bolesti, promocijom zdravih životnih stilova te poticanjem brige o vlastitom zdravlju među mladima. Unapređenje zdravstvenih usluga za mlade doprinosi poboljšanju zdravlja mladih i donosi višestruke koristi, jer zdravi mladi ljudi imaju veće šanse za uspješan, produktivan i ispunjen život. Cilj mjere je da se kroz poboljšanje usluga zdravstvene zaštite poboljša i uspostavi prijateljski pristup i komunikacija prema mladima te poboljša kvalitet zdravstvenih usluga za mlade koje su prilagođene njihovim zahtjevima i potrebama. Aktivnosti koje je potrebno poduzeti za realizaciju mjere su: - Unaprijediti provođenje sistematskih pregleda kod mladih (kvalitet pregleda, obuhvat i izvještaji) - Edukacija zdravstvenih radnika o komunikaciji u zdravstvu, s posebnim naglaskom na edukaciju o komunikaciji sa mladima i mladima sa invaliditetom - Obezbjeđenje dovoljnog broja zdravstvenog kadra za rad sa mladima (npr. dr. med. subspec. dječje i adolescentne psihijatrije, dr. med. spec. pedijatrije, spec. porodične medicine i dr.) - Povećati vidljivost zdravstvenih ustanova i zdravstvenih usluga, udruženja i organizacija koje pružaju usluge i bave se pitanjima zdravlja mladih - Prilagođavanje zdravstvenih usluga u skladu s potrebama i preferencijama mladih, uključujući dostupnost usluga putem *online* platformi, fleksibilne termine pregleda i prilagođavanje informacija o zdravlju na način koji je privlačan i razumljiv mladima. - Razvoj *online* platforme za pristup informacijama o zdravlju, o zdravstvenim ustanovama i zdravstvenim uslugama. - Uspostaviti sistem unapređenja kvaliteta u zdravstvenim ustanovama putem AKAZ-a za zdravstvene usluge naklonjene mladima. - Organiziranje informativnih kampanja i edukativnih predavanja o važnosti redovnih zdravstvenih pregleda i prevencije bolesti među mladima.
Strateški projekti	• „Prav zdrav“

Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broj mladih obuhvaćenih preventivnim sistematskim pregledima	90,91% (8. razred) 74,61% (3. razred) učenika obavilo sistematske preglede	100% svi učenici obavljaju sistematske preglede
	Broj ustanova koje imaju certifikate uspostavljanja kvaliteta zdravstvenih usluga naklonjenim mladima putem AKAZ-a	jedna (1) javna zdravstvena ustanova	60% javnih zdravstvenih ustanova

	Broj zdravstvenih radnika koji su prošli dodatne edukacije o komunikaciji sa mladima	n/a	50% zdravstvenih radnika
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kroz provođenje ovih aktivnosti za unapređenje zdravstvenih usluga, mladi će imati bolji pristup zdravstvenim uslugama, veću svijest o zdravlju te podršku i resurse potrebne za očuvanje i unapređenje vlastitog zdravlja. Stvorit će se okruženje koje potiče zdravstveno osviještene mlade ljude koji će se bolje brinuti o svom zdravlju. U konačnici, realizacija ovih aktivnosti dovest će do poboljšanje zdravlja mladih. - Mladi u KS koriste sve raspoložive resurse zdravstvenog sistema - Svi mladi u KS obavljaju preventivne sistematske preglede - Postojanja dovoljnog broja zdravstvenog kadra, naročito dr. med. određenih specijalnosti, - Dobro educiran zdravstveni kadar u komunikaciji prema mladima - Poboljšanje zdravstvenih usluga za mlade, rano prepoznavanje zdravstvenih problema, te mogućnosti brze intervencije. - Unaprijeđen kvalitet rada zdravstvenih službi za mlade - Mladi pokazuju veći stepen zadovoljstva sa zdravstvenim sistemom u KS koji je orijentiran prema mladima - Mladi su informirani o važnosti zdravlja, promociji zdravlja, prevenciji bolesti, ranoj dijagnostici, liječenju i rehabilitaciji - Mladi su educirani za donošenje informiranih odluka i prepoznavanje vlastite uloge u zdravstvenim problemima - Smanjen je rizik od obolijevanja i unaprijeđeno je cjelokupno zdravlje mladih. - Postignuta je multisektorska koordinacija i podrška za implementaciju programa za unapređenje zdravstvenih usluga za mlade.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.200.000 KM Izvor: ZZOKS, MZKS, Budžet KS, budžet općina na području KS, razvojni fondovi, Zdravstvene ustanove i druge ustanove iz vlastitih sredstava i redovnih aktivnosti, donacije		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Zavod zdravstvenog osiguranja KS, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo za obrazovanje nauku i mlade KS, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva KS, JU Zavod za javno zdravstvo KS, osnovne i srednje škole i fakulteti, NVO koje se bave pitanjima zdravlja i zaštite zdravlja, KJU Porodično savjetovalište, općine: savjeti za mlade i zdravstveni savjeti općina, mediji		
Ciljne grupe	Mladi u Kantonu Sarajevo (zaposleni u zdravstvenim i drugim ustanovama u KS)		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.3 Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova**
Naziv mjere	**1.3.2 Unapređenje promocije i prevencije mentalnog zdravlja mladih**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj ove mjere je da se podigne svijest o važnosti mentalnog zdravlja među mladima, te da mladi imaju informacije, resurse i podršku kako bi se smanjio rizik od nastanka mentalnih poremećaja i oboljenja vezanih za mentalno zdravlje, a time poboljšalo cjelokupno zdravlje mladih. Ova mjera se može realizirati kroz sljedeće aktivnosti: - Razviti programe edukacije iz oblasti mentalnog zdravlja za mlade profesionalce u zdravstvenom i obrazovanom sektoru - Osnaživati učenike osnovnih i srednjih škola da razgovaraju o svojim osjećanjima i stresu kroz školska psihološka savjetovališta ili grupe podrške/sekcije u školama - Izraditi i uvesti školske protokole kada su u pitanju poremećaji mentalnog zdravlja kod školske djece - Uključiti roditelje u programe promocije mentalnog zdravlja kako bi se podrška pružala i van školskog okruženja - Podsticati aktivnosti kod mladih za volontiranje, bavljenje hobijem i drugim aktivnostima koje podržavaju mentalno zdravlje - Promovirati ulogu i značaj centara za mentalno zdravlje među mladima - Povećati angažiranost mladih i predstavnika mladih u svim aspektima razvoja i unapređenja mentalnog zdravlja mladih - Kreirati i provoditi medijske kampanje o važnosti zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja kod mladih
Strateški projekti	• Svakome može prekipiti

Indikatori za praćenje rezultata mjere

Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Broj odgojno-obrazovnih ustanova koji je u nastavne sadržaje uključio sadržaje zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja		sve
Broj nastavnog osoblja koji je završio edukciju o mentalnom zdravlju mladih		50%
Razvijena savjetovališta i grupe za podršku za mlade u odgojno-obrazovnim ustanovama	U školama rade psiholozi i socijalni radnici, ali nemaju razvijena savjetovališta	U 40% od ukupnog broja odgojno obrazovnih ustanova razvijena savjetovališta i grupe za podršku
Broj škola koje imaju izrađene protokole o postupanju kod poremećaja mentalnog zdravlja	74 OŠ; 41 SŠ	sve
Broj mladih sa problemima mentalnog zdravlja		-20%

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarivanju prioriteta	Realizacija ovih aktivnosti doprinosi zaštiti i unapređenju mentalnog zdravlja mladih i poboljšanju kvaliteta života mladih kao i unapređenju općeg zdravlja mladih - Smanjen je broj mladih sa poremećajima mentalnog zdravlja - Mladi su informirani o uslugama očuvanja i unapređenja mentalnog zdravlja kroz CMZ - Osoblje u odgojno-obrazovnim ustanovama je educirano za rano prepoznavanje poteškoća u mentalno zdravlju i postupa prema protokolima - Mladi imaju znanje o prepoznavanju poteškoća u mentalnom zdravlju kod sebe i drugih i traže pomoć. - Unaprijeđeno je zdravlje mladih, u prvom redu mentalno zdravlje, i stvoreno je okruženje i pružena podrška za razvoj dobrog mentalnog zdravlja - Mladi aktivno učestvuju u programima i aktivnostima promocije i prevencije mentalnog zdravlja
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.200.000 KM Izvor: Budžet KS; budžet općina na području KS, donatori programa
Period implementacije mjere	2024-2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo zdravstva KS, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade KS, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva KS, JU Zavod za javno zdravstvo KS, osnovne i srednje škole i fakulteti, zdravstvene ustanove na području KS, KJU Porodično savjetovalište, Ministarstvo unutrašnjih poslova KS, Općine: savjeti za mlade i zdravstveni savjeti općina
Ciljne grupe	Mladi u Kantonu Sarajevo, roditelji i nastavnici u obrazovno odgojnim ustanovama

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**		
Prioritet	**1.3. Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova**		
Naziv mjere	**1.3.3. Unaprijediti programe zdravih stilova života mladih**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj ove mjere je smanjiti prisustvo rizičnih ponašanja i usvojiti zdrave stilove života, podići nivo informiranosti o zdravim stilovima života i usvojiti zdrave stilove života. Unapređenjem zdravih životnih stilova, unapređuje se i postiže bolje zdravlje mladih te smanjuje rizik od nastanka hroničnih nezaraznih bolesti. Ova mjera se može realizirati kroz sljedeće aktivnosti - Razviti i kontinuirano provoditi zdravstvene programe za promociju zdravih životnih stilova mladih (kada je u pitanju konzumacija duhana i duhanskih proizvoda, alkohol, droge, zdrava ishrana, fizička aktivnost) - Podrška programima zdravih životnih stilova u odgojno obrazovnim ustanovama i na radnom mjestu - Organizacija debata ili panel diskusija u kojima se razmatraju posljedice konzumacije psihoaktivnih supstanci (PAS) - Korištenje svih dostupnih resursa u zajednici u cilju razvijanja zdravih stilova života (kantonalna ministarstva, ustanove koje se bave pitanjima mladih, lokalne zajednice, NVO, škole, udruženja građana, sportske klubove, mediji i dr.) - Podržati programe za uključenje mladih iz osjetljivih skupina u programe i aktivnosti zdravih stilova života - Uključivanje roditelja u programe koji promoviraju zdrave životne stilove kako bi se podrška pružala i van školskog okruženja. - Povećati vidljivost udruženja, organizacija i aktivnosti u zajednici (po općinama) u okviru kojih mladi mogu provoditi svoje slobodno vrijeme. - Podrška programima promocije zdravih stilova života na radnom mjestu. - Osnažiti kapacitete podrške mladima za prestanak konzumacije i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. - Osigurati dostupnost „zdrave“ prehrane u odgojno-obrazovnim ustanovama - Edukacija mladih o važnosti redovnog unošenja vode i štetnosti gaziranih sokova i drugih energetskih napitaka. - Dan zdravlja mladih (10 oktobar) - jednodnevna manifestacija posvećena promociji fizičkog i mentalnog zdravlja mladih kroz niz edukativnih, sportskih i savjetodavnih aktivnosti. Uključuje besplatne preglede, radionice o mentalnom zdravlju, nutricionizmu i prevenciji bolesti, kao i sportska takmičenja te štandove organizacija koje pružaju podršku mladima. Cilj je podići svijest o važnosti zdravih stilova života i osnažiti mlade da preuzmu aktivnu ulogu u očuvanju vlastitog zdravlja.		
Strateški projekti	• Zdrave škole, zdrava djeca		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broj mladih koji su učestvovali u preventivnim programima i aktivnostima promocije zdravih stilova života i prevencije rizičnog ponašanja		svi mladi u OŠ i SŠ

	U odgojno-obrazovnim ustanovama obazbijeđeni zdravi obroci i kantine u kojima se služi zdrava hrana		sve škole
	Broj mladih koji konzumiraju psihoaktivne supstance (duhan, alkohol, droge)	51,5% mladih konzumira neki od duhanskih proizvoda	30% mladih konzumira neki od duhanskih proizvoda
	Broj saobraćajnih nesreća u kojima su učestvovali mladi pod dejstvom alkohola i droga		smanjenje za 30%
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizacija aktivnosti ove mjere donijet će dugoročne prednosti za mlade ljude, porodicu i društvo. Poboljšano je fizičko i mentalno zdravlje mladih, socijalno i ekonomsko funkcioniranje i potencijal razvoja mladih. - Povećan postotak djece u školama i fakultetima sa usvojenim stavovima za zdravstveno odgovorno ponašanje. - Razvijene kompetencije mladih za upražnjavanje zdravih životnih stilova - Unaprijeđeno je zdravlje mladih, smanjeno je prisustvo rizičnog ponašanja i podignut je nivo znanja o zdravih životnim stilovima, bolestima ovisnosti i seksualnom i reproduktivnom zdravlju - Kroz aktivnosti koje promoviraju zdrave stilove života, mladi su razvili bolje socijalne vještine, unaprijedili komunikaciju, timski rad i saradnju.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.200.000 KM Izvor: Budžet KS/+donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo zdravstva KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva KS, JU Zavod za javno zdravstvo KS, osnovne i srednje škole i fakulteti, javne zdravstven ustanove, NVO koje se bave pitanjima zdravlja i zaštite zdravlja KS, KJU Porodično savjetovalište, Ministarstvo unutrašnjih poslova KS, Kantonalna uprava za inspekcijske poslove KS, općine: savjeti za mlade i zdravstveni savjeti općina		
Ciljne grupe	Mladi u Kantonu Sarajevo		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**		
Prioritet	**1.3. Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova**		
Naziv mjere	**1.3.4 Intenzivirati promociju i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim programima u svrhu poboljšanja zdravlja**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj mjere „Intenziviranje promocije i podrške aktivnom učešću mladih u sportskim programima radi poboljšanja zdravlja“ je povećati svijest i učešće mladih u sportskim aktivnostima radi unapređenja njihovog zdravlja. Ova mjera uključuje niz aktivnosti usmjerenih na poticanje mladih na području KS da se aktivno uključe u sportske programe i aktivnosti. Koraci koji se trebaju poduzeti u okviru ove mjere uključuju: - **Edukacija i informiranje mladih:** Organizacija kampanja u osnovnim i srednjim školama i na fakultetima koje će educirati mlade o važnosti redovnog vježbanja i sportskih aktivnosti za njihovo zdravlje. Ove kampanje uključuju rasprave, radionice, prezentacije i distribuciju informativnih materijala. - **Podrška sportskim klubovima u KS:** Osigurati resurse i financijsku podršku sportskim klubovima kako bi omogućili pristupačne (sa posebnim pogodnostima za djecu iz porodica sa 3+ djece ili besplatne sportske programe za mlade), što uključuje sufinanciranje potrebne sportske opreme, infrastrukture ili trenera. - **Partnerstva sa obrazovnim institucijama:** Saradnja sa školama i fakultetima kako bi se promovirale sportske aktivnosti i integrirale u redovne obrazovne programe. Organizacija sportskih događaja u školskim dvorištima, što će potaknut mlade na značajnije učešće. - **Poticanje učešća u sportskim aktivnostima:** Pružanje podrške mladima za učešće u sportskim klubovima, timovima i natjecanjima, što uključuje financijsku podršku za sportsku opremu, organizaciju sportskih događaja i treninge za manje popularne sportove, ali kod mladih ljudi značajno zastupljene, čime otvaramo vrata KS u promociji zdravog načina života kroz sportske aktivnosti kojim se mladi sve češće bave. - Kreiranje „**Strategije razvoja školskog, rekreativnog i vrhunskog sporta KS-a**“ (s posebnim naglaskom i vidljivim prioritetima i mjerama koje se odnose na mlade, što bi rezuliralo definiranim pravcima razvoja sporta i modela upravljanja sportom u KS-u). - Razvoj *online* platformi: **Stvaranje *online* platformi ili mobilnih aplikacija koje pružaju informacije o dostupnim sportskim programima, rasporedu događaja, treninga i savjeta za zdrav život mladima**, što će olakšati pristup informacijama i potaknuti njihovu aktivnost. Kroz ove aktivnosti mjera bi trebala stvoriti poticajniju okolinu koja će mlade dodatno motivirati da redovno učestvuju u sportskim aktivnostima, što će direktno rezultirati poboljšanjem njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja.		
Strateški projekti	• Sport je naša motivacija		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broj mladih koji učestvuju u sportskim aktivnostima		25%
	Raznolikost učesnika u sportskim programima		

	Stopa učešća (postotak mladih koji redovno učestvuju u sportskim programima u odnosu na ukupan broj mladih u KS)		20%
	Zadovoljstvo mladih sportskim programima	40,2%	60%
	Partnerske saradnje: (uspostavljene partnerske saradnje škola sa sportskim klubovima)		15
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Dugoročni utjecaj ili promjena koju mjera „Intenzivirati promociju i podršku aktivnom učešću mladih u sportskim programima u svrhu poboljšanja zdravlja“ doprinosi ostvarenju u društvu kao rezultat svojih aktivnosti, trebala bi obuhvatiti: • poboljšano zdravlje mladih - poboljšanje zdravlja mladih u KS što podrazumijeva značajnije redovno učešće mladih u sportskim programima, što dovodi do smanjenja stope pretilosti, poboljšanja kardiovaskularnog zdravlja, jačanja mišića i kostiju te smanjenje rizika od hroničnih bolesti, kao što su dijabetes, bolesti srca i mnoge druge. • jačanje društvene kohezije - intenzivirana promocija i podrška aktivnom učešću mladih u sportskim programima dovodi do jačanja društvenih veza i povezanosti, što razvija timski duh, saradnju i poštovanje među mladima, što može imati pozitivan utjecaj na atmosferu i kvalitet života u društvu. • unapređenje obrazovanja - pozitivan utjecaj na obrazovanje mladih. Redovna tjelesna aktivnost poboljšava kognitivne funkcije, koncentraciju i mentalno zdravlje, što rezultira boljim akademskim postignućima i uspjehu u školi.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Izvor: 1.100.000,00 KM Budžet KS/+donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo kulture i sporta KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo kulture i sporta KS sa nadležnim ustanovama		
Ciljne grupe	Mladi u Kantonu Sarajevo		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.3 Poboljšati zdravlje mladih i unaprijediti razvoj zdravih životnih stilova**
Naziv mjere	**1.3.5 Osigurati implementaciju politika koje promoviraju ekološku održivost ugodnu za život i zdrave životne stilove**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera ima za cilj poticanje otvorenih i inkluzivnih društvenih rasprava o pitanjima ekologije i zdravlja među mladima. Primarni cilj je motivirati i osnažiti mlade za aktivno učešće u očuvanju okoliša i promoviranje zdravih životnih stilova. Fokusirana je na edukaciju mladih, poticanje na pokretanje zelenih inicijativa i organizaciju društvenih kampanja. Aktivnosti će se fokusirati na organizaciju javnih tribina na kojima će stručnjaci iz područja ekologije, zdravstva i socijalne održivosti pružati informacije mladima. Također, planira se organizacija radionica i edukacija kako bi se mladi osnažili za učešće u ovoj vrsti društveno korisnih rasprava. Bit će razvijena *online* platforma koja će omogućiti mladima da izraze svoje mišljenje, prijedloge, ali i zabrinutosti o pitanjima naše i njihove zajedničke budućnosti. Fokus ove mjere je na stvaranju sinergije između obrazovnih institucija, organizacija i drugih relevantnih sudionika kako bi se implementirali programi koji promoviraju održivo ekološko okruženje za mlade. Aktivnosti se ogledaju u: • **Edukativno-promotivnim programima:** Edukacija o održivosti: Organizacija radionica, predavanja i *online* kurseva/radionica/panela o ekologiji, recikliranju i očuvanju prirode. Uključivanje obrazovnih institucija u integraciju ekoloških tema u nastavne planove. Zelene inicijative mladih: poticanje mladih na pokretanje projekata i inicijativa za očuvanje okoliša, poput volonterskih akcija čišćenja, sađenja drveća, ali i drugih aktivnosti koje razvijaju opću i pojedinačnu ekološku odgovornost. Društvene kampanje: kreiranje kampanja na društvenim mrežama koje promoviraju zelene životne stilove, podižu svijest o ekološkim izazovima te potiču na konkretnu akciju. Razvoj edukativnih programa o održivosti i ekologiji u saradnji s obrazovnim institucijama; afirmacija saradnje između različitih organizacija i relevantnih društvenih sudionika kako bi se maksimizirao domet programa i praćenje implementacije programa i evaluacija doprinosa ekološkoj održivosti. Identifikacija ključnih tema o održivosti i ekologiji koje će biti uključene u školske kurikulume. Razvoj prilagođenih materijala za nastavnike i učenike, uključujući materijale za terenski rad i interaktivnu nastavu. Organizacija edukativnih događanja, poput predavanja stručnjaka, radionica i terenskih izleta. • **Socijalnom umrežavanju i saradnji:** Formiranje radnih grupa koje uključuju predstavnike obrazovnih institucija, organizacija, lokalnih vlasti i preduzeća. Razvoj platforme za dijalog i razmjenu informacija putem web portala, ili još bolje, dodatne mobilne aplikacije specijalno namijenjene za ove svrhe. Organizacija periodičnih sastanaka i konferencija radi praćenja napretka i identifikacije novih mogućnosti saradnje. • **Ljetni program –** Mladi i selo edukativno-volonterski kampovi - osmišljen je sa ciljem povezivanja mladih sa ruralnim zajednicama kroz edukativne i praktične volonterske aktivnosti. Kroz boravak u selima, učesnici razvijaju osjećaj društvene odgovornosti, stiču nova znanja o održivom razvoju i poljoprivredi. Program istovremeno doprinosi revitalizaciji sela i međugeneracijskom povezivanju kroz zajedničke projekte sa lokalnim stanovništvom.

Strateški projekti	• „Pričajmo o ekologiji“ • „EKO CHALLENGE“ • „Zelena učionica“ • „Eko-ambasadori“		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broj mladih (primarni i sekundarni nivo obrazovanja) na javnim tribinama, radionicama, u *online* kampanjama.	-	40%
	Aktivnost *online* platforme (broj registriranih korisnika, broj objavljenih prijedloga, komentara i rasprava).	-	10.000
	Broj mladih koji su sudjelovali u edukativnim programima o ekologiji, konceptu održivog razvoja.	>5%	15%
	Broj pokrenutih projekata očuvanja okoliša.	-	5
	Broj škola koje su uključile programe o održivosti u svoj kurikulum.	>20%	60%
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	▪ Razvoj svijesti mladih o važnosti dugoročne ekološke, ekonomske i socijalne održivosti društva. ▪ Povećanje aktivnog učešća mladih u stvaranju javnih politika. ▪ Stvaranje prostora za dijalog između mladih i donosioca odluka. ▪ Razvoj ekološki osviještenije generacije mladih. ▪ Povećanje broja zelenih inicijativa i projekata u lokalnoj zajednici. ▪ Stvaranje dugoročnog interesa i aktivizma mladih u području očuvanja prirode. ▪ Povećanje svijesti mladih o održivosti i odgovornom ponašanju prema okolišu. ▪ Razvoj generacija informiranih o ekološkim izazovima, spremnih na aktivnu participaciju u rješavanju problema. ▪ Stvaranje jakog i održivog ekosistema koji potiče inovacije i implementaciju projekata za održivo okruženje.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.180.000 KM Izvor: Budžet Kantona Sarajevo/+donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo privrede KS, Turistička zajednica KS.		
Nosioci mjere	Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS.		
Ciljne grupe	Mladi u Kantonu Sarajevo		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**		
Prioritet	**1.4. Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih**		
Naziv mjere	**1.4.1 Jačati sigurnosnu kulturu među mladima**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera je usmjerena prema stvaranju sigurnijeg okruženja, razvoju pozitivnih vrijednosti i oblika ponašanja, te potiče zajedničke napore kako bi se u najvećem mogućem obimu umanjilo nasilje među mladima i promoviralo zdravo sigurnosno okruženje. Ovo područje djelovanja obuhvata niz aktivnosti usmjerenih na prevenciju fizičkog, digitalnog i drugog nasilja, izgradnju sigurnijeg (*online*) okruženja za mlade i razvoj vještina i mehanizama koji potiču konstruktivno rješavanje sukoba. ▪ programi podrške žrtvama nasilja (programe definirati u saradnji s nadležnim ministarstvom), ▪ kontinuirano provođenje programa u odgojno obrazovnim ustanovama KS za prevenciju nasilja (programe definirati u saradnji s nadležnim ministarstvom), ▪ formiranje mentorskih programa za povratnike u kriminalne aktivnosti (aktivnost moguća tek nakon donošenja zakona o probacijskoj službi FBiH i odgovarajućih provedbenih propisa), ▪ obuka policijskih službenika Uprave policije MUP-a KS o *online* sigurnosti mladih, ▪ unapređenje programa edukacije nastavnika i roditelja o *online* sigurnosti mladih, unapređenje programa edukacije u školama o kibernetičkoj sigurnosti.		
Strateški projekti	• „Siguran cyber prostor“		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broj realiziranih edukativnih radionica u skladu s planovima nadležnih organa u odgojno obrazovnim ustanovama.		
	Broj djece i mladih koji su prisustvovali radionicama na teme sigurnosne kulture, kao i evaluacija njihove aktivne uključenosti i zadovoljstva (%).		Sva djeca i mladi u obrazovnom procesu KS
	Stvoreni preduvjeti za formiranje mentorskih programa povratnicima u kriminalne aktivnosti	Ne	Da
	Broj realiziranih edukativnih radionica za policijske službenike Uprave policije MUP-a KS		

	Broj policijskih službenika koji su prošli edukaciju na teme *online* sigurnosti.		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekt mjere ogleda se u stvaranju društva u kojem mladi ljudi razvijaju svijest o štetnosti nasilja, potičući ih na aktivno sudjelovanje u programima prevencije i promoviranja kulture mira. Mjera će doprinijeti stvaranju sigurnijeg okruženja za mlade, razvijajući njihove vještine, pružajući obrazovne poticaje i potičući socijalnu inkluziju. Ovom mjerom će se utjecati na prevenciju raznih oblika organiziranog kriminala i korupcije među mladima u KS. Očekuje se dugoročno smanjenje maloljetničkog prijestupništva. Osiguravanje sigurnog *online* okruženja doprinosi općoj dobrobiti mladih i stvara temelj za njihovo aktivno i sigurno sudjelovanje u digitalnom okruženju. Aktivnosti na unapređenju sadržaja o sigurnom korištenju interneta u školske programe, stimulirajući digitalnu pismenost učenika i osiguravanja sigurnijeg *online* okruženja, time doprinoseći smanjenju kibernetičkog zlostavljanja (cyber-bullying) te jačanju saradnje između škola, roditelja i stručnjaka iz oblasti sigurnosti.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 500.000 KM Budžet Kantona Sarajevo		
Period implementacije mjere	2024 – 2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Uprava policije MUP-a KS, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS, Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS, Uprava policije MUP-a KS, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS		
Ciljne grupe	Mladi od 15 do 30 godina, roditelji, nastavnici, odgojno-obrazovne institucije		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.4. Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih**
Naziv mjere	**1.4.2 Povećati uključenost mladih u društvene i ekonomske procese kroz volontiranje, formalno i neformalno omladinsko organiziranje**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera je usmjerena ka rješavanju problema apatije mladih u KS. Osnovni uzrok apatije je što mladi ljudi osjećaju da su njihovi problem „samo“ njihovi, djelomično zbog nedostatka povjerenja prema institucijama u KS. Postoji jasan nedostatak otvorenijeg pristupa sistema prilikom predlaganja rješenja za određeni problem prava mladih iz marginaliziranih skupina, što dugoročno ojačava apatiju kod mladih. Vijeća mladih u svim općinama KS trebaju preuzeti aktivniju ulogu. Mjera osigurava prostor za djelovanje organizacija mladih, kao i platforme za *online* aktivnosti u formi zajedničkog prostora (HUB). Kroz ovu mjeru HUB postaje fizička platforma koja će civilnom društvu olakšati pristup alatima i novim tehnologijama za rješavanje najvažnijih problema u KS, BiH i regiji, u saradnji s vlastima i privatnim sektorom. Svrha je osnažiti komunikaciju između različitih sektora u KS i civilnog društva i stvoriti okruženje koje će pomoći u izgradnji partnerstava na lokalnom i nacionalnom nivou između organizacija sa istim ciljevima, uz isticanje ključne uloge civilnog društva u jačanju trendova reorganizacije i modernizacije u KS i BiH. Mjera osigurava adekvatno učešće mladih u komisijama, radnim grupama i tijelima Vlade i Skupštine Kantona Sarajevo u skladu sa Zakonom o mladima FBiH. Postoji jasan nedostatak otvorenijeg pristupa sistema prilikom predlaganja rješenja za određeni problem mladih, što dugoročno povećava apatiju kod mladih. Aktivnosti karakteriziraju: • Uspostava mehanizma za redovne konsultacije unutar svih ministarstava (otvorena vrata, mjesečni *online* sastanci, zajednički javni događaji). • Promocija Zakona o mladima FBiH i puna primjena istog od strane kantonalnih i općinskih vlasti. • Osmišljavanje inicijativa i projekata za volontiranje mladih. • Saradnja sa organizacijama i institucijama u vidu partnerskih odnosa i mogućnosti volontiranja mladih. • Podrška formiranju vijeća mladih u svim općinama KS i unapređenje saradnje sa omladinskim udruženjima u općinama koje nemaju vijeća mladih. • Tehnička podrška i obuka u pisanju i vođenju inicijativa i projekata. • Omogućiti vijećima mladih kroz projektno financiranje da predstavljaju prava marginaliziranih skupina. • Obezbijediti fizički prostor za mlade (npr. Kampus UNSA ili Skenderija, Vila Braun i sl.).
Strateški projekti	• Mladi za socijalnu harmoniju • Mladi snaga zajednice

Indikatori za praćenje rezultata mjere

Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Broj projekata	0	20
Broj obuka	0	10
Broj promocija	0	20

	Prostor obezbijeđen	Ne	Da
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	▪ Stvoriti inovativnog fizičkog ekosustava koji će se fokusirati o pružanju usluga civilnom društvu kroz sve vrste prostora, alata, tehnologija i obuku potrebnu za jačanje njihove uloge u društvu. ▪ Podupirati civilno društvo i njihove mreže kako bi radili pametnije i učinkovitije, bili bolje povezani sa svojim korisnicima i povezati njihov rad s brigama svakodnevnih ljudi. ▪ Povezati sektor civilnog društva kroz slična i različita tematska područja te geografska područja s netradicionalnim skupinama i partnerima. ▪ Katalizirati zamah civilnog društva organizacije za stvaranje snažnog okruženja za civilno društvo. ▪ Stvoriti inovativni *online* prostor koji će se fokusirati na pružanje usluga civilnom društvu kroz sve vrste prostora, alata, tehnologija i obuku potrebnu za jačanje njihove uloge u društvu.		
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 1.000.000 KM Izvor: Budžet Kantona Sarajevo/+ donatorska sredstva		
Period implementacije mjere	2024-2030.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS		
Nosioci mjere	Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade KS i ostala nadležna ministarstva		
Ciljne grupe	Općinska vijeća mladih i Vijeće mladih KS, mladi KS		

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**
Prioritet	**1.4 Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih**
Naziv mjere	**1.4.3 Obezbijediti prilagođeno i pristupačno prostorno okruženje za realizaciju rekreativnih aktivnosti mladih**
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj mjere je osigurati da mladi imaju pristup visokokvalitetnim rekreacijskim sadržajima na području Kantona Sarajevo, vodeći računa o uravnoteženoj distribuciji/dostupnosti ovih sadržaja i prostora. Područja djelovanja uključuju: • Uspostava „Centra za mlade“ koji će biti multisektorski i dostupan svim mladim ljudima sa područja Kantona Sarajevo • Identifikacija zanemarenih ili nedovoljno korištenih prostora za rekreaciju putem analize postojećih podataka i saradnje s lokalnim zajednicama. • Razvoj planova revitalizacije prostora utemeljenih na potrebama mladih. • Izgradnja novih rekreacijskih prostora u manje zastupljenim dijelovima Kantona kako bi se osigurala ravnoteža distribucije i dostupnosti. • Popularizacija/promocija uspostavljenih autobusnih i minibusnih linija na relaciji Grad Sarajevo-planine/odmarališta u Kantonu Sarajevo, sa tendencijom njihove popunjenosti do 70% • Širenje ili uvođenje više linija (vožnji) prema planinama/izletištima u KS za vrijeme ljetnih i zimskih školskih raspusta.
Strateški projekti	• Centar za mlade Kantona Sarajevo • Kreacija i rekreacija mladih
Indikatori za praćenje rezultata mjere	

Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Broj revitaliziranih prostora za rekreaciju mladih		4
Broj izgrađenih novih rekreacijskih prostora		4
Povećanje postotka mladih koji redovno učestvuju u rekreacijskim aktivnostima.	40%	50%

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Povećanje općeg zdravlja i dobrobiti mladih kroz poticanje tjelesne aktivnosti. Stvaranje inkluzivnih prostora za rekreaciju koji će promovirati solidarnost, interakciju i zajedništvo među mladima. Poboljšanje kvaliteta života mladih kroz pristup visokokvalitetnim rekreacijskim prostorima.
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 5.000.000,00 KM Izvor: Budžet/+donatorska sredstva
Period implementacije mjere	2024-2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo kulture i sporta KS. Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS
Nosioci mjere	Ministarstvo kulture i sporta KS
Ciljne grupe	Mladi u dobi od 15-30 godina. Lokalne zajednice i njihovi lideri. Sportske organizacije, klubovi i sportska udruženja. Organizacije civilnog društva koje implementiraju projekte zdravih načina života.

Veza sa strateškim ciljem	**1. Osigurati bolji položaj mladih u Kantonu Sarajevo**		
Prioritet	**1.4 Unaprijediti sigurnost, socijalnu participaciju i aktivizam mladih**		
Naziv mjere	**1.4.4 Podržati formalne i afirmirati neformalne grupe mladih u kulturnim i umjetničkim aktivnostima**		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Ova mjera ima za cilj pružiti podršku mladima u njihovim interesima i aktivnostima vezanim za kulturu i umjetnost. Mjera obuhvata aktivnosti i podršku kako bi se mladima omogućilo da se aktivnije uključe i razvijaju svoj talent i interese u područjima kulture i umjetnosti. Ključna područja djelovanja su: **Poticanje umjetničkog izražavanja:** Podrška mladima koji se bave umjetničkim aktivnostima, kao što su slikarstvo, muzika, ples, gluma i druge umjetničke discipline. Organizacija radionica, izložbi, koncerata i drugih događaja kako bi se afirmirali mladi umjetnici i njihov rad, posebnu pažnju treba posvetiti prostoru/prostorima za mlade ljude koji gaje talent prema novim oblicima kulture, kao što je ulična umjetnost (grafiti). **Kulturna participacija:** Poticanje učešća mladih u kulturnim događajima, festivalima, predstavama, književnim susretima i drugim kulturnim aktivnostima. Pružanje prilika za razmjenu iskustava i stvaranje veza unutar kulturne zajednice. **Razvoj vještina i talenata:** Osiguravanje resursa i podrške za razvoj vještina i talenata mladih u različitim područjima kulture, što uključuje obuke, mentorstvo, pristup stručnjacima i mogućnosti za izlaganje i nastupanje.		
Strateški projekti	• Mladi talenti pod svjetlima reflektora • Mladi za mlade		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	**Indikatori**	**Polazne vrijednosti****	**Ciljne vrijednosti*****
	Broj neformalnih grupa (broj novih (ne)formalnih grupa mladih koje su podržane i afirmirane kroz provođenje mjere).	n/a	10
	Povećanje broja učesnika u aktivnostima organiziranim od strane formalnih i/ili neformalnih grupa.	-	350
	Dostupnost prostora za aktivnosti kulturnog i umjetničkog sadržaja	-	2
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti odnose se na utjecaj prema dugoročnim pozitivnim promjenama i unapređenjima koja će u društvu i zajednici biti vidljivi kao rezultat podrške formalnim i afirmacije neformalnih grupa mladih u navedenim aktivnostima, što uključuje sljedeće aspekte: 1. Razvoj talenata i vještina: doprinijet će se razvoju talenata i vještina mladih u sportskim, kulturnim i umjetničkim područjima, što može rezultirati stvaranjem novih generacija talentiranih sportista, umjetnika i kulturnih djelatnika. 2. Jačanje društvene kohezije: kroz navedene aktivnosti pridonijet će se jačanju društvenih veza i povezanosti, što može rezultirati boljim međuljudskim odnosima, većim povjerenjem i saradnjom među mladima, što značajno utječe na stvaranje pozitivne atmosfere u društvu, potičući entuzijazam, optimizam i osjećaj pripadnosti među mladima. 3. Razvoj kulturne i sportske scene: stvarajući više prilika za izražavanje,		

	stvaranje i učešće mladih u različitim kulturnim i sportskim aktivnostima doprinosi jačanju kulturne i sportske scene u KS.
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Iznos: 400.000 KM Izvor: Budžet KS/+donatorska sredstva
Period implementacije mjere	2024 - 2030.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo kulture i sporta KS
Nosioci mjere	Ministarstvo kulture i sporta KS sa nadležnim ustanovama
Ciljne grupe	Mladi KS

Prilog 3: Rezultati istraživanja po pitanjima iz AU

Uvod i metodologija

Istraživanje, obradu, sređivanje i analizu prikupljenih podataka proveo je Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Rezultati istraživanja mogu poslužiti kao polazna tačka za kreiranje značajnih dokumenata, kojima se može utjecati na bolji položaj mladih, što u Kantonu Sarajevo (KS), što kao osnova donosiocima odluka u Bosni i Hercegovini o tome kako i na koji način prikupiti i prezentirati podatke o potrebama, problemima i stavovima mladih ljudi.

Prikupljanje podataka – anketiranje (licem u lice) mladih na terenu – provedeno je u junu i julu 2023. godine. Korišten je standardizirani upitnik koji su kreirali voditelji ekspertnih radnih grupa uz konzultacije Shell studije o mladima (Shell Jugendstudien). Anketni upitnik je podijeljen u pet sekcija (sekcija A – Sociodemografska pitanja, sekcija B – Obrazovanje i zapošljavanje, sekcija C – Zdravlje i svakodnevni život, sekcija D – Slobodno vrijeme i navike, sekcija E – Ljudska prava i životna sredina) sa ukupno 44 pitanja. Rad na terenu su obavili posebno obučeni anketari Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (mladi u dobi od 21 do 24 godine). Prikupljanje podataka provedeno je u svih devet općina KS, na ukupnom uzorku od 1.021 ispitanika ciljne skupine od 15 do 30 godina („…mladi su osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti“, Zakon o mladima FBiH: 2010). Anketari su birali ispitanike slučajnim odabirom unutar ciljne skupine, primjenjujući kretanje slučajnog tipa, čime je osigurano da svaki član ciljne skupine ima jednaku vjerovatnoću da bude biran u uzorak. Kako je ciljna populacija u dobi od 15 do 30 godina, reprezentativnost uzorka osigurana je na osnovu veličine i načina izbora uzorka. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, u Kantonu Sarajevo živi ukupno 413.593 osobe, od čega mladih 83.805 ili 20,26%, odnosno svako peta osoba koja živi u KS je mlada osoba.

Dobiveni podaci su reprezentativni u odnosu na ciljnu populaciju, sa 95% sigurnosti i intervalom pouzdanosti od $\pm$ 2,99% i predstavljaju stavove svih mladih na prostoru Kantona Sarajevo. Za statističku analizu podataka korišten je softverski alat SPSS (*Statistical package for Social Sciences*) kao programski paket koji je namijenjen unosu, obradi i analizi podataka. Dobiveni rezultati su tabelarno i grafički prikazani upotrebom programskog paketa Numbers, te deskriptivno kroz kraća pojašnjenja i komparacije s prethodnim istraživanjima.

1. SOCIODEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE

Tabela 1 Sociodemografske karakteristike uzorka

SPOL	Muško	50,7 %
	Žensko	48,5 %
DOB	15-18	31,8 %
	19-24	44,4 %
	25-30	23,8 %
OPĆINA STANOVANJA	Centar	11,5 %
	Hadžići	8,0 %
	Ilidža	16,9 %
	Ilijaš	6,1 %
	Novi Grad	28,8 %
	Novo Sarajevo	16,2 %
	Stari Grad	4,2 %
	Vogošća	7,6 %
	Trnovo	0,7 %
TIP BORAVKA	Prebivalište (trajno)	85 %
	Boravište (povremeno)	8,6 %
	Školovanje ili posao (privremeno)	6,4 %
DOMAĆINSTVO	Živim sam/a	11,8 %
	Majka	72,7 %
	Otac	64,6 %
	Braća/sestre	50,7 %
	Partner/supružnik	9,5 %
	Dijete/djeca	4,6 %
	Drugo	10,3 %

Ako pogledamo uzorak i geografsku raspodjelu mladih u Kantonu Sarajevo, uočavamo da je uzorak precizno „pokrio“ geografsku, spolnu, dobnu i društvenu strukturu mladih u KS. Svakako da je moguće da je u periodu od 2013. godine do trenutka prikupljanja podataka došlo do određenih demografskih promjena koje se oslikavaju u uzorku.

Tabela 2. Uzorak u odnosu na Popis stanovništva 2013. godine

Općina	Broj ispitanika (N)	Broj ispitanika (%)	Broj stanovnika prema popisu 2013. (N)	Broj stanovnika prema popisu 2013. (%)
Centar	117	11,5	10.138	12,1
Hadžići	82	8,0	5.307	6,33
Ilidža	173	16,9	14.565	17,38
Ilijaš	62	6,1	4.458	5,32
Novi Grad	294	28,8	23.273	27,77
Novo Sarajevo	165	16,2	12.686	15,14
Stari Grad	43	4,2	7.301	8,71
Vogošća	78	7,6	5.881	7,02
Trnovo	7	0,7	196	0,23
Ukupno	**1.021**	**100**	**83.805**	**100**

Kada je riječ o spolnoj i dobnoj strukturi uzorka, ista je prikazana u grafikonu niže.

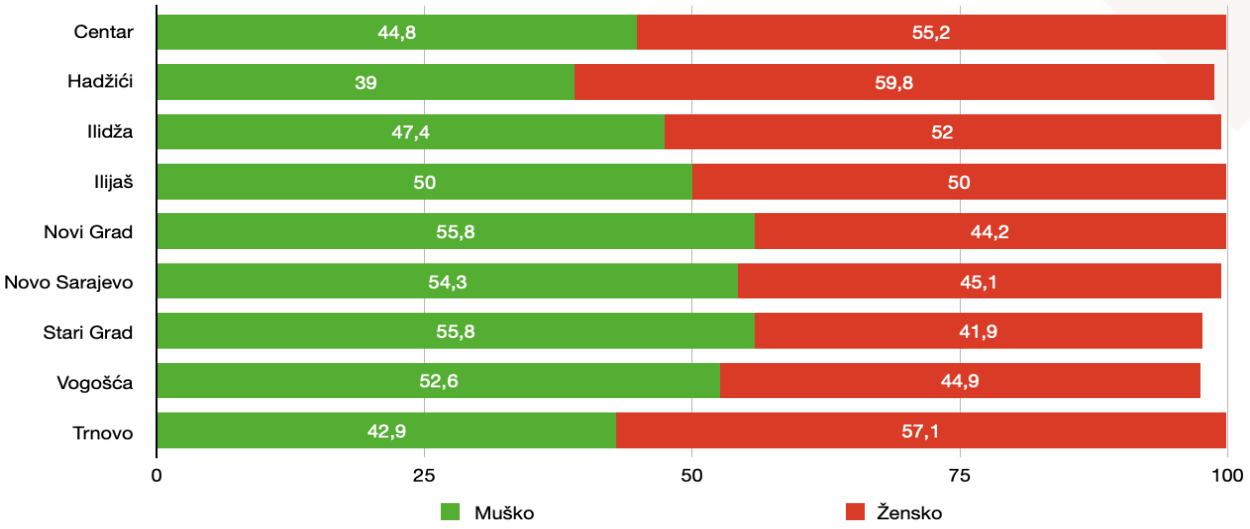

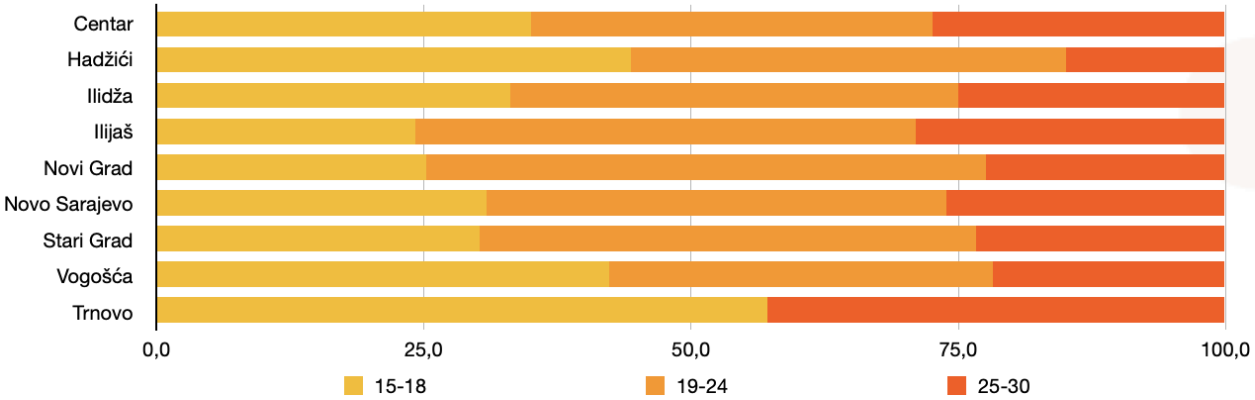

Istraživanje je provedeno na ukupnom uzorku od 1.021 ispitanika, i to 50,7% muškaraca i 48,5% žena. Najčešća starost ispitanih je 17 godina, dok je prosječna starost 21,27 godina. Najviše mladih, kako je i bilo za očekivati, živi u općini Novi Grad, a najmanje u općini Trnovo. Kada je riječ o prebivalištu, pitali smo ispitanike da li u općini u kojoj stanuju imaju prijavljeno prebivalište, boravak ili se školuju ili rade.

SEKCIJA A SOCIODEMOGRAFSKA PITANJA

P1 Spol:

		N	%
SPOL	Muško	518	50,7
	Žensko	495	48,5
	Drugo	6	0,6

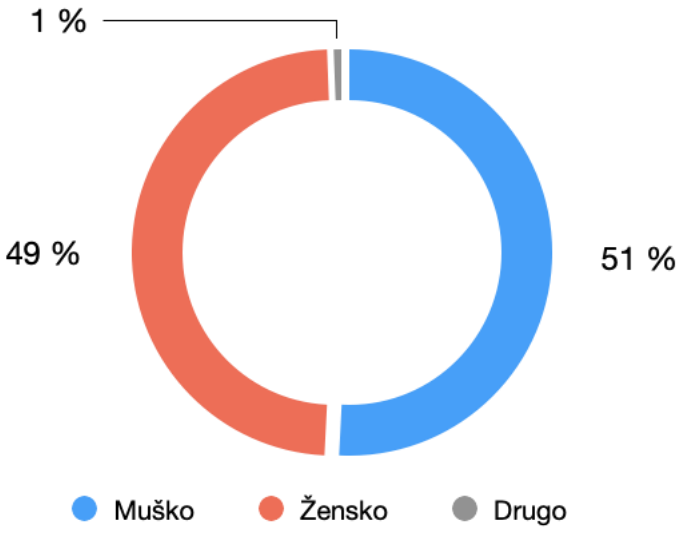

P2 Dob:

		N	%
DOB	15-18	324	31,8 %
	19-24	451	44,4 %
	25-30	244	23,8 %
UKUPNO		1.019	100%

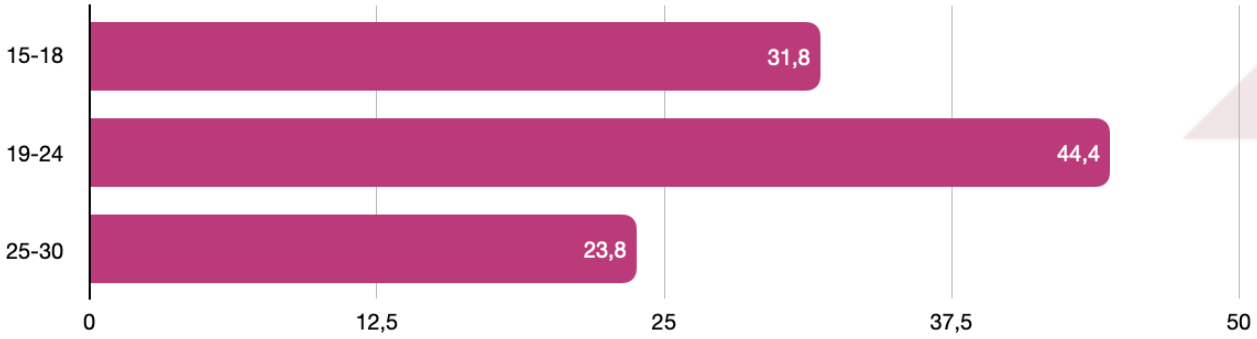

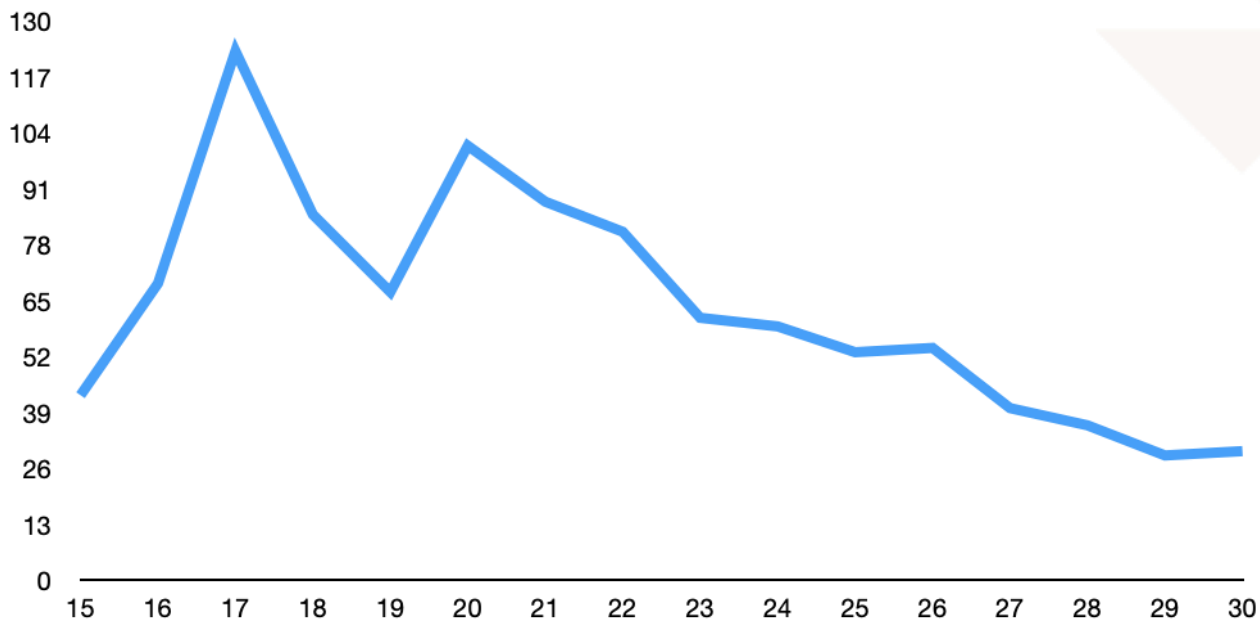

P3 Općina stanovanja na području Kantona Sarajevo:

		N	%
OPĆINA STANOVANJA	Centar	117	11,5
	Hadžići	82	8,0
	Ilidža	173	16,9
	Ilijaš	62	6,1
	Novi Grad	294	28,8
	Novo Sarajevo	165	16,2
	Stari Grad	43	4,2
	Vogošća	78	7,6
	Trnovo	7	0,7
∑		1.021	100

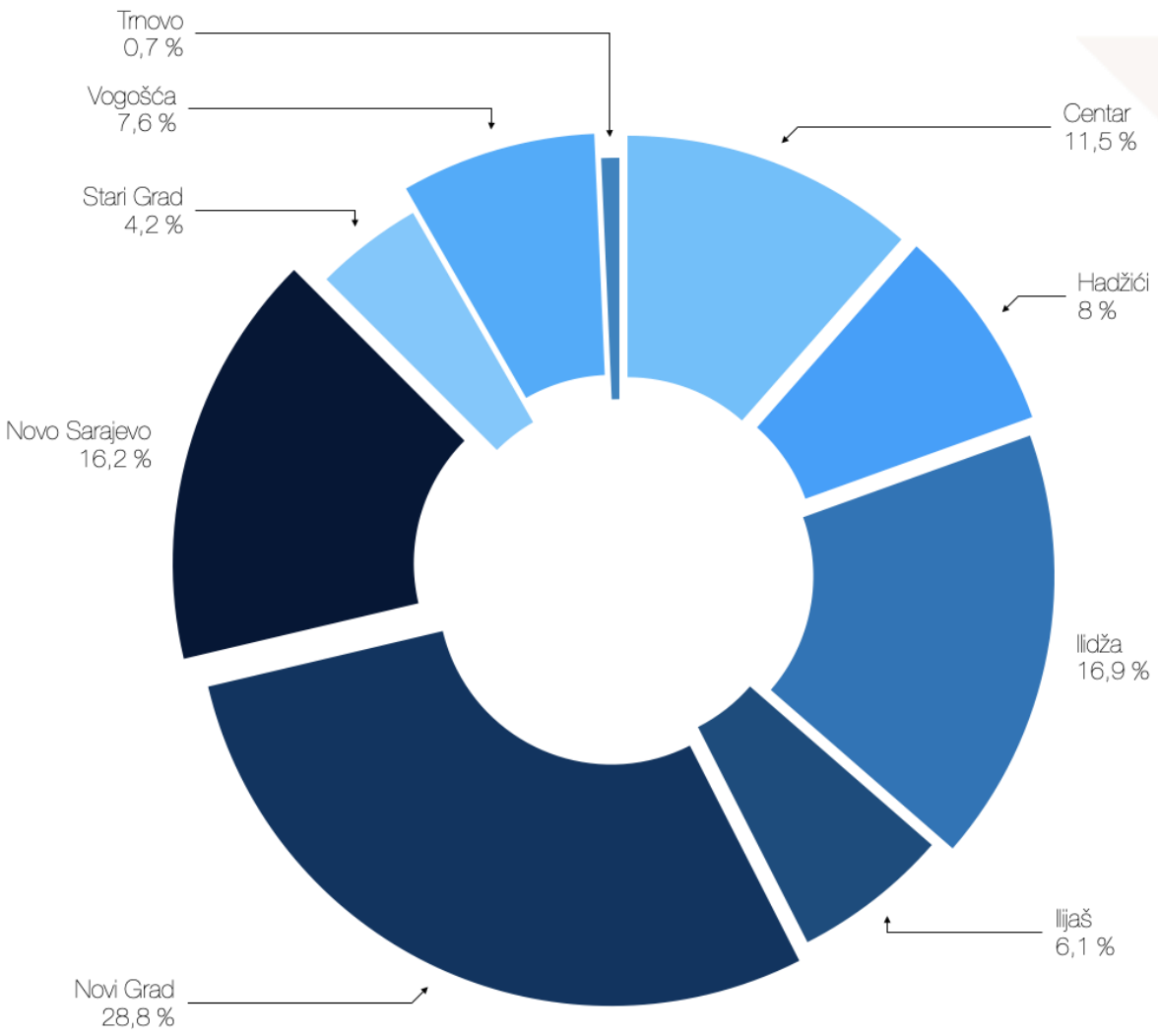

P4 U navedenoj općini imam prijavljeno:

		N	%
TIP BORAVKA	Prebivalište (trajno)	868	85
	Boravište (povremeno)	88	8,6
	Školovanje ili posao (privremeno)	65	6,4
∑		1.021	100

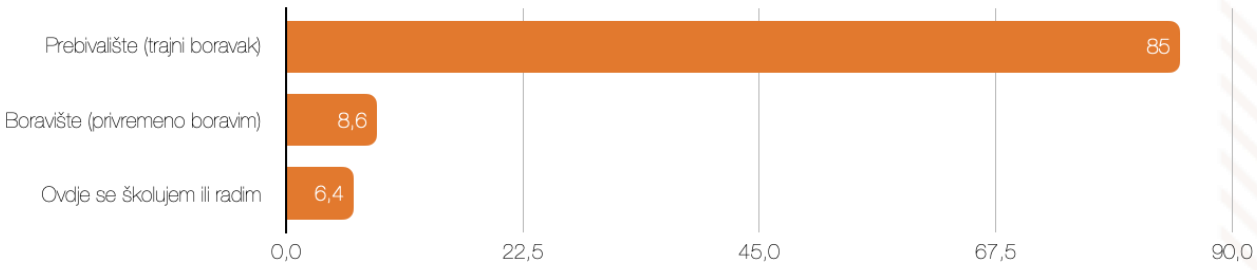

P5 Ko osim Vas još živi u istom domaćinstvu? *(moguće odabrati više odgovora)*

		N	%
DOMAĆINSTVO	Živim sam/a	120	11,8
	Majka	742	72,7
	Otac	660	64,6
	Braća/sestre	518	50,7
	Partner/supružnik	97	9,5
	Dijete/djeca	47	4,6
	Djed i/ili nana/baka	64	6,3
	Prijatelji/rođaci	29	2,8
	Drugo	12	1,2

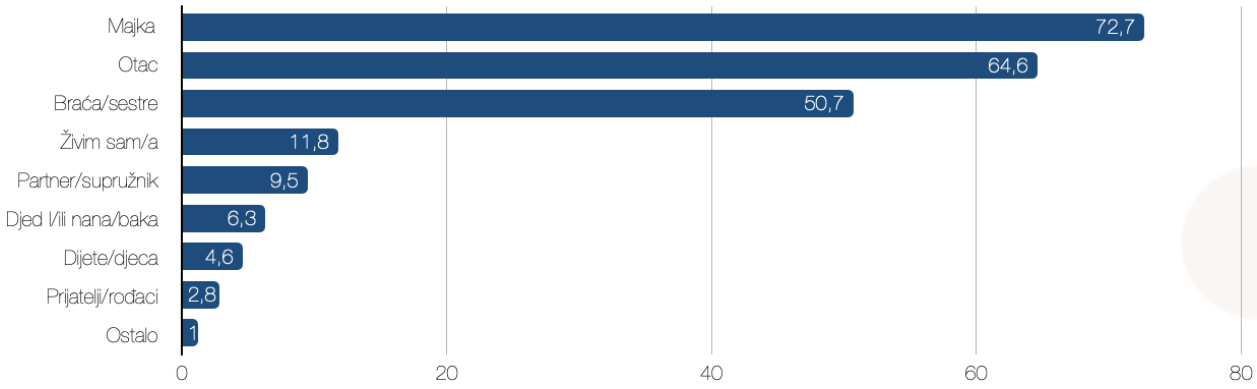

P6 Živim u:

	N	%
Kući/Stanu koji iznajmljujem	162	15,9
Kući/Stanu mojih roditelja/staratelja	688	67,4
Kući/Stanu roditelja od partnera/ice	21	2,1
Vlastitoj kući/stanu	135	13,2
Drugo	15	1,5

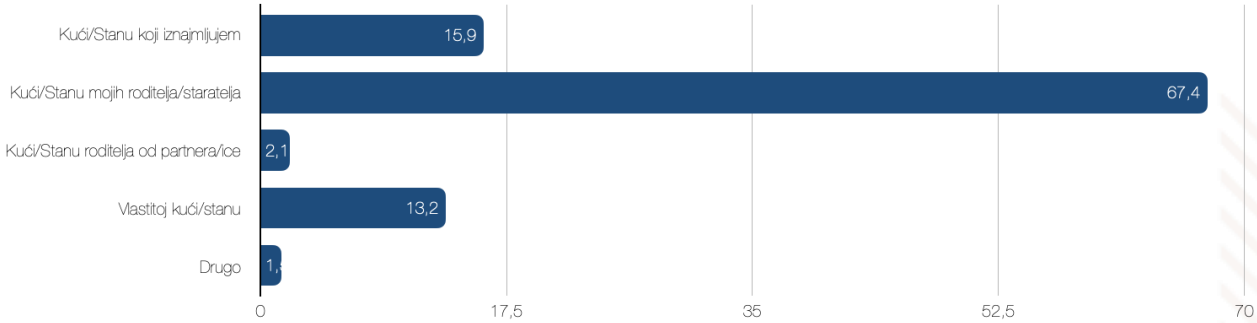

P7 Porodični/partnerski status:

	N	%
U vezi sam	374	36,6
Oženjen/udata	89	8,7
Razveden/Razvedena	19	1,9
Živim u izvanbračnoj zajednici	6	0,6
Sam/Sama	524	51,3
Drugo	9	0,9
∑	**1.021**	**100**

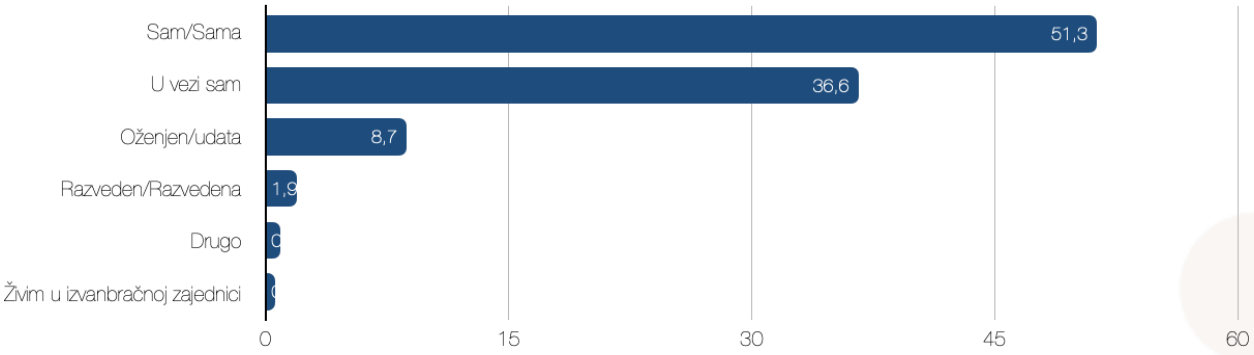

	U vezi	Oženjen/ udata	Razveden/ razvedena	Izvanbračna zajednici	Sam/sama	Drugo
15-18	30,6	1,9	0,6	0,3	65,7	0,9
19-24	43,0	1,6	0,7	0,7	53,4	0,7
25-30	33,2	31,1	5,7	0,8	27,9	1,2

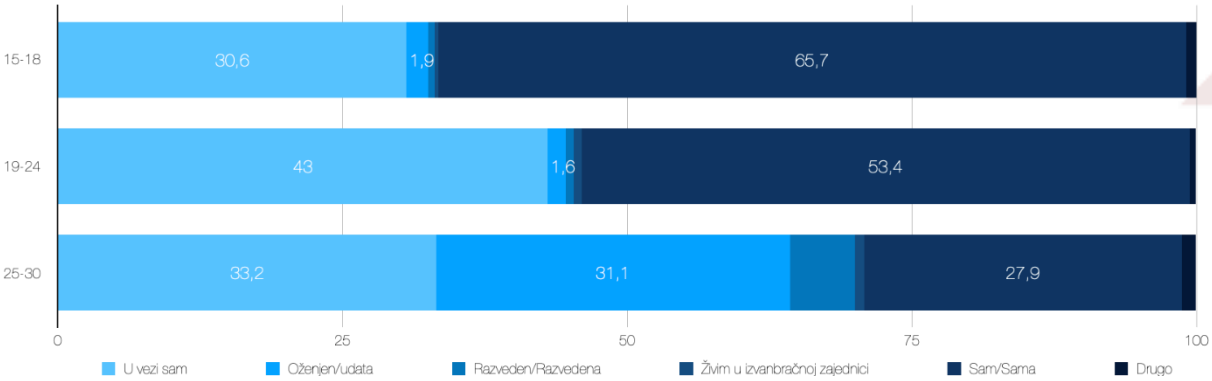

	U vezi	Oženjen/ udata	Razveden/ razvedena	Izvanbračna zajednici	Sam/sama	Drugo
Muško	37,6	9,3	1,9	0,2	49,8	1,2
Žensko	36,0	8,1	1,8	0,8	52,7	0,6

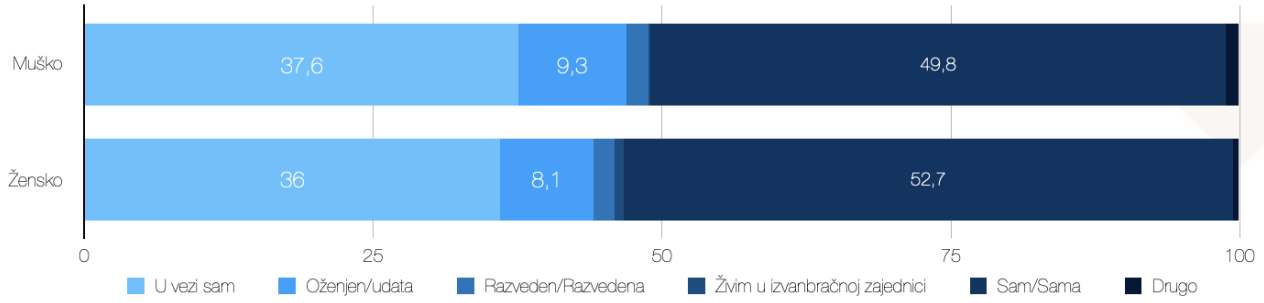

P8 Roditeljstvo:

	N	%
Nemam djece	945	92,6
Jedno dijete	46	4,5
Dva djeteta	24	2,4
Troje i više djece	6	0,6
Ukupno	**1.021**	**100**

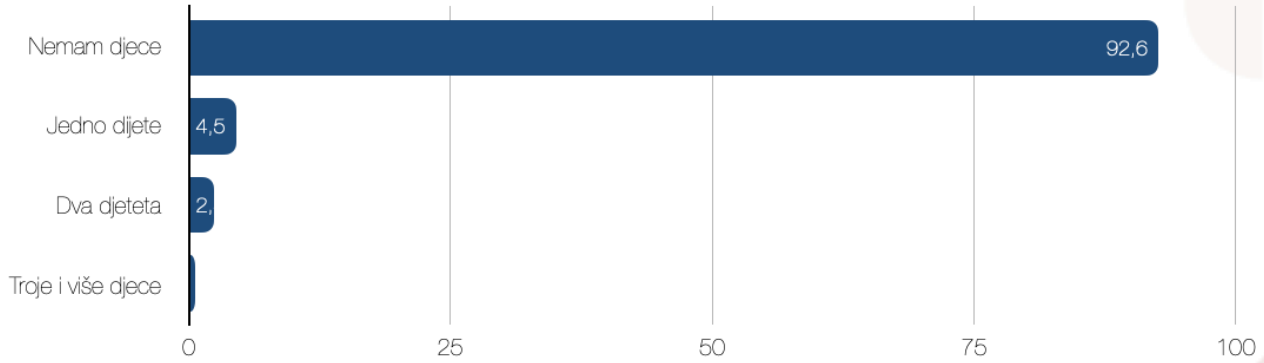

P9 Da li biste za sebe rekli da pripadate jednoj od sljedećih skupina: (mogućnost višestrukog izbora)

	N	%
Osoba sa invaliditetom	18	1,8
Pripadnik/ca nacionalne manjine	11	1,1
Porodica nižeg socioekonomskog statusa	20	2,0
Odrastanje u smještaju alternativne brige (hraniteljstvo, dom, SOS dječija sela)	5	0,5
Drugo	14	1,4
Ništa od navedenog	883	86,5
Ne želim se izjasniti	65	6,4

P10 Svoj materijalni status procjenjujem: (Prosječna mjesečna isplaćena neto plaća u Kantonu Sarajevo za 2022. iznosila je 1.390 KM):

	N	%
Značajno ispod prosjeka	39	3,8
Ispod prosjeka	162	15,9
Prosječan	393	38,5
Iznad prosjeka	152	14,9
Značajno iznad prosjeka	50	4,9
Ne znam	110	10,8
Ne želim odgovoriti	115	11,3
Ukupno	**1.021**	**100,0**

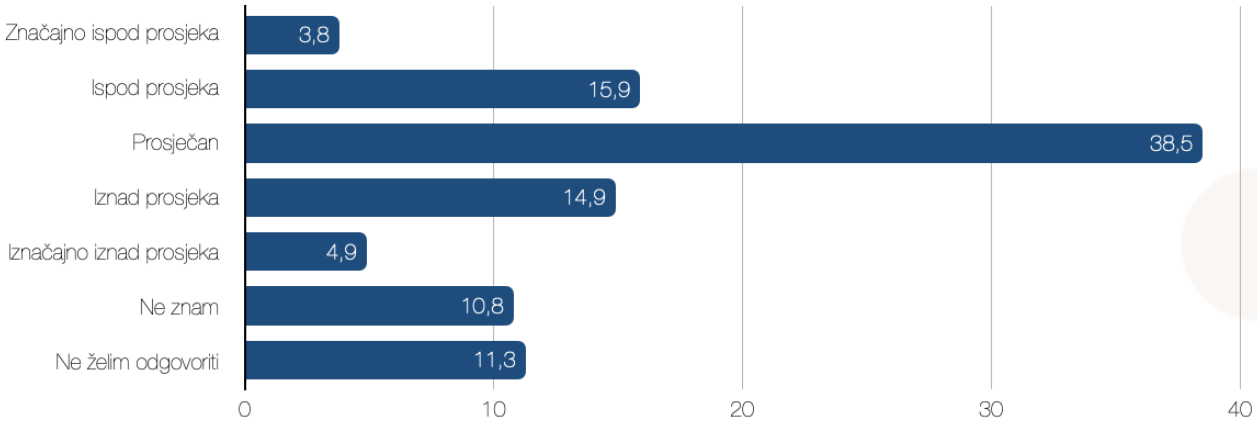

SEKCIJA B OBRAZOVANJE I ZAPOŠLJAVANJE

	N	%
Još pohađam OŠ	24	2,4
Osnovna škola	179	17,5
Trogodišnja srednja škola	98	9,6
Četverogodišnja srednja škola	543	53,2
Bakalaureat/dodiplomski studij	130	12,7
Master studij/postdiplomski studij	43	4,2
PhD/Doktorat	4	0,4
Ukupno	**1.021**	**100,0**

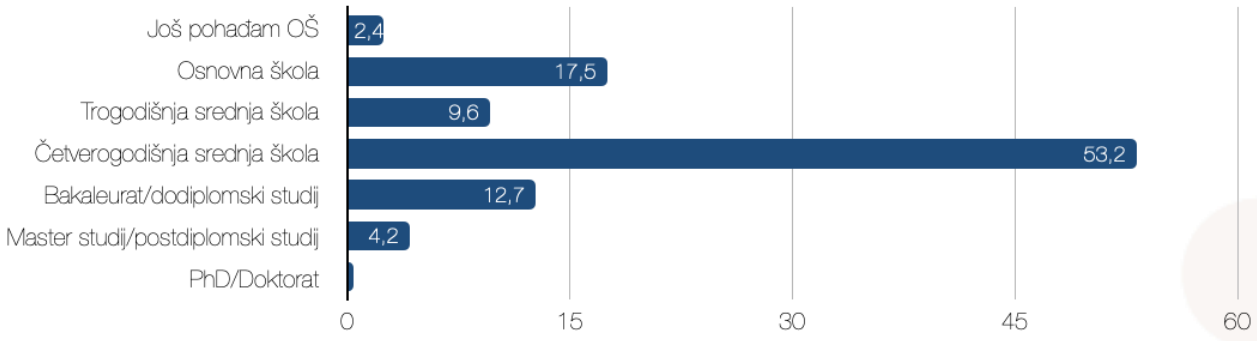

P11b Šta od navedenog najbolje opisuje Vaš trenutni status? (mogućnost višestrukog izbora)

	N	%
Zaposlen/a na puno radno vrijeme	302	29,6
Zaposlen/a na pola radnog vremena	79	7,7
Samozaposlen/a	28	2,7
Freelancer	25	2,4
Pripravnik/ica	1	0,1
Učenik/ica	291	28,5
Student/ica	281	27,5
Drugo	6	0,6
Nezaposlen/a i u potrazi za poslom	35	3,4
Nezaposlen/a i ne tražim posao	46	4,5

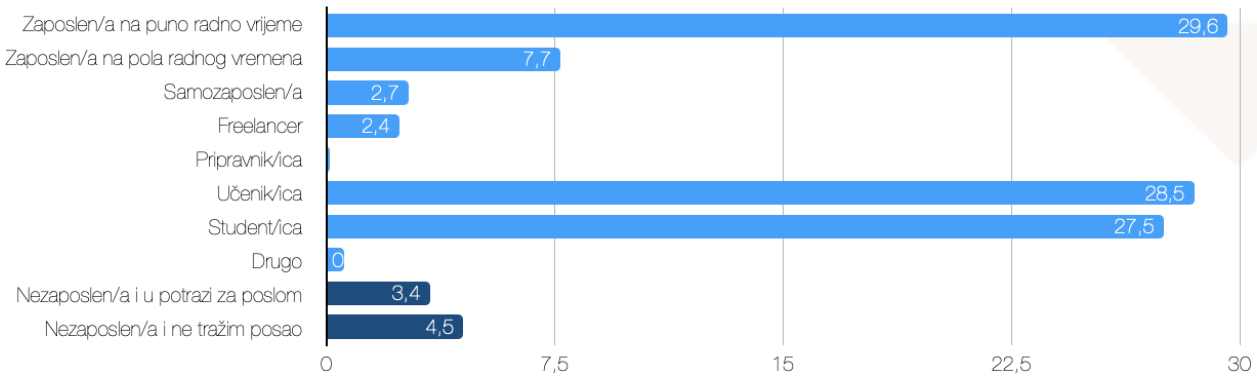

P12 Radim/studiram/idem u školu:

	N	%
U općini gdje stanujem	419	41,0
Blizu općine gdje stanujem (10 km)	424	41,5
Mjestu udaljenom od mjesta gdje stanujem (više od 10 km)	146	14,3
Izvan Kantona Sarajevo	32	3,1
Ukupno	1.021	100,0

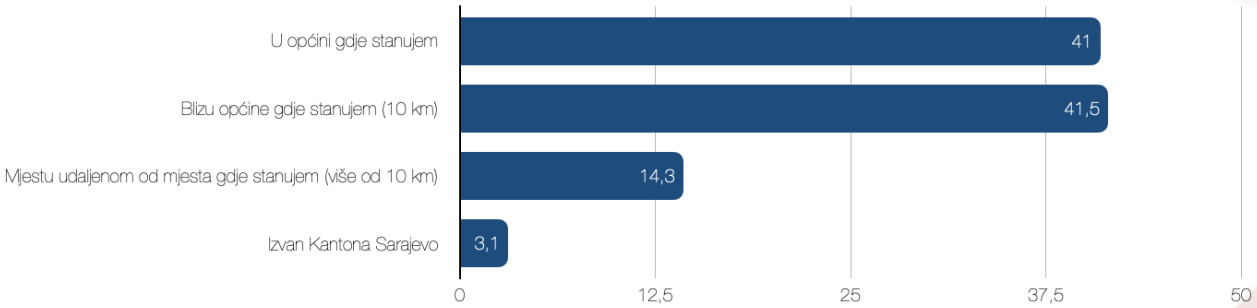

P13 Da li ste u toku školovanja imali priliku da učestvujte u sljedećim programima:

	Da (%)	Ne (%)
Karijernog savjetovanja/profesionalne orijentacije	27,4	72,6
Neformalnog obrazovanja	29,3	70,7
Prekvalifikacije:/dokvalifikacije	13,7	86,3
Razmjene učenika/studenata	18,7	81,3
Volontiranja	52,6	47,4

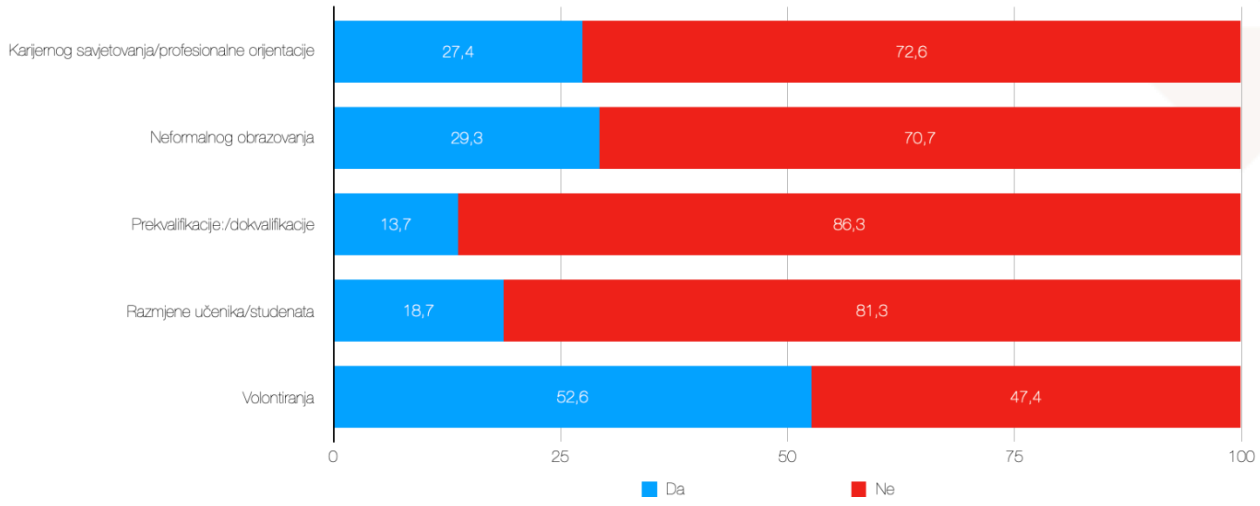

P14 Da li ste upoznati sa radom omladinskih organizacija (npr. Vijeće mladih, ASUBiH, SPUS i sl.)?

	N	%
U potpunosti nisam upoznat/a	71	7,0
Nisam upoznat/a	293	28,7
Niti sam upoznata/am niti nisam upoznat/a	216	21,2
Upoznat/a sam	339	33,2
U potpunosti upoznat/a	102	10,0
Ukupno	**1.021**	**100,0**

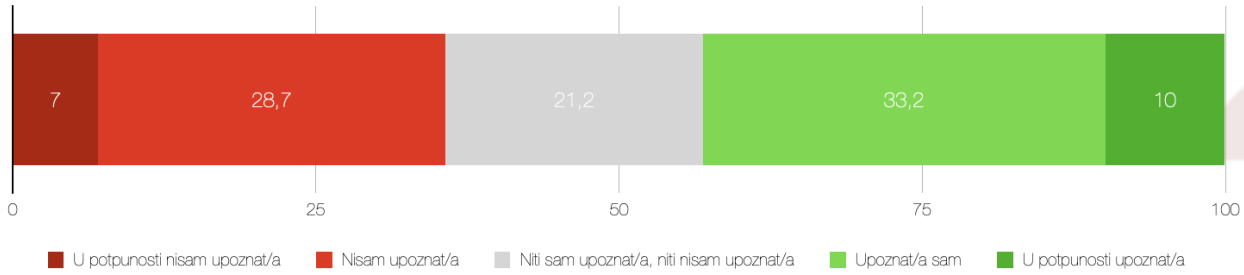

P15 U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim izjavama: (N=1021; %)

	(1)[17]	(2)	(3)	(4)	(5)
Smatram da se ljudi prema meni odnose dostojanstveno i sa poštovanjem,	6,2	6,0	16,9	45,3	25,6
Imam slobodu izražavanja i ne osjećam se diskriminiran/na ni na kojem osnovu (npr., zbog spola, etničkog porijekla, invaliditeta, seksualne orijentacije)	6,5	7,9	12,9	44,9	27,8
Imam priliku da učim i razvijam se svaki dan	6,0	5,4	16,4	43,8	28,4
Za vrijeme svog školovanja bio/bila sam izložen/a nasilju od strane vršnjaka	22,6	34,3	15,7	17,3	10,1
Smatram da mladi u mjestu gdje živim lako mogu pristupiti različitim programima (npr., kursevi, radionice, sportske aktivnosti i sl,),	6,6	10,1	26,8	37,1	19,4
Obrazovanje i osposobljavanje koje mladi dobiju tokom formalnog školovanja u Kantonu Sarajevo su korisni za pronalaženje posla,	9,0	18,1	35,4	30,3	7,2
Formalno obrazovanje u Kantonu Sarajevo razvija kod mladih vještine i sposobnosti koje su potrebne za život i rad u 21, vijeku,	9,7	17,5	38,0	26,9	7,9
U obrazovnim institucijama u Kantonu Sarajevo se promoviraju vrijednosti poput solidarnosti, tolerancije, poštivanja drugih i nediskriminacije,	7,2	17,3	37,1	31,3	7,1

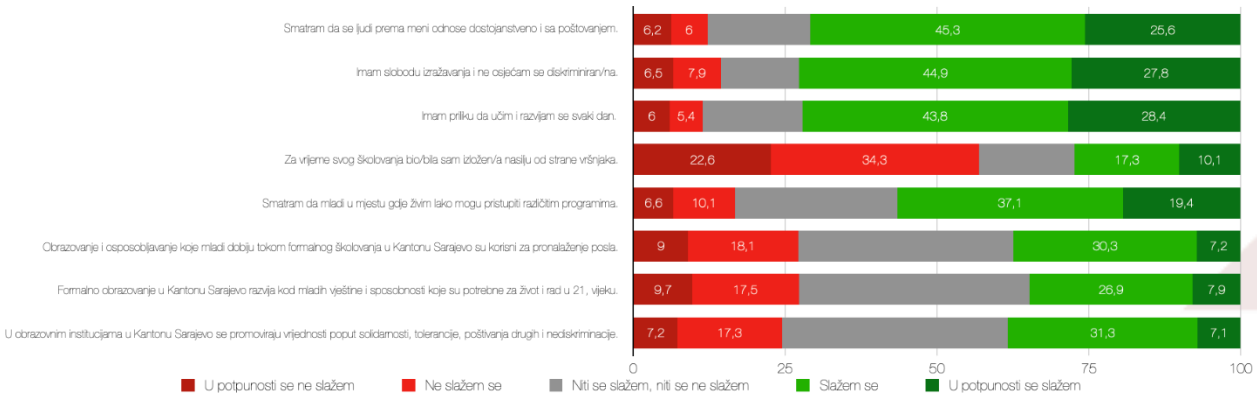

[17] (1) U potpunosti se ne slažem, (2) Ne slažem se; (3) Niti se slažem, niti se ne slažem; (4) Slažem se; (5) U potpunosti se slažem.

P16 Da li imate ili planirate započeti vlastiti biznis?

	N	%
Da, imam	155	15,2
Da, u procesu sam otvaranja firme/obrta	33	3,2
Da, u budućnosti	315	30,9
Ne	388	38,0
Ne znam	130	12,7
Ukupno	**1.021**	**100**

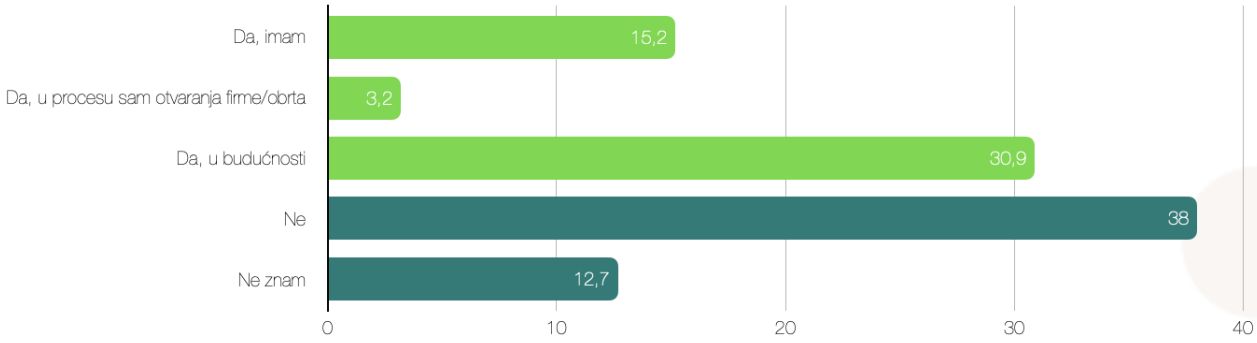

P16a *Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje (1);(2);(3)* Šta bi Vam od navedenog posebno trebalo:

	Ne treba	Može pomoći	Bilo bi korisno	Apsolutno potrebno
Početni kapital (N=528)	4,7	6,3	19,1	69,9
Savjeti (mentorska podrška) (N=522)	9,0	13,0	34,5	43,5
Pravna podrška (N=518)	8,1	12,7	31,9	47,3
Prostor (N=519)	9,6	10,4	21,6	58,4
Umrežavanje sa biznis zajednicom (N=518)	8,9	15,3	31,1	44,8

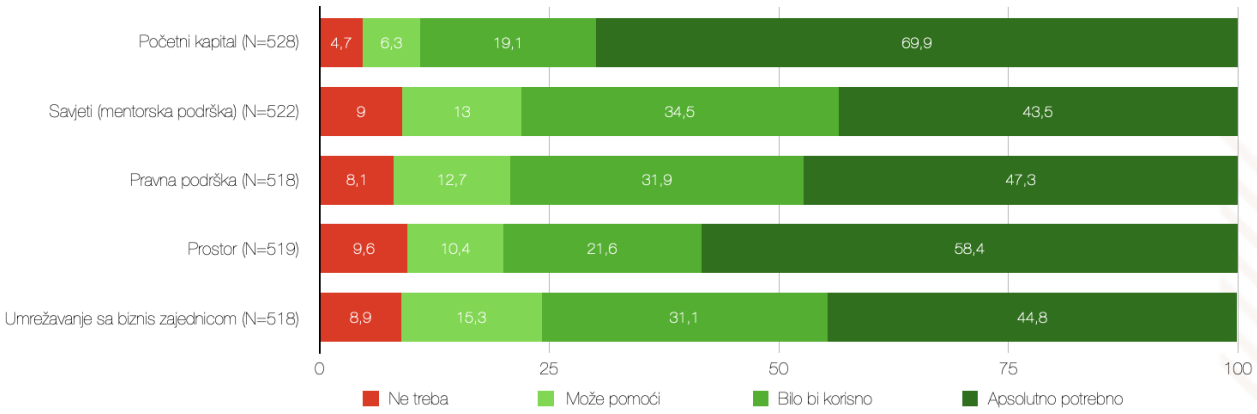

P17 Najviše informacija i savjeta za dalje školovanje i karijerno usmjeravanje dobivam od:

	N	%
Porodice i rodbine	295	28,9
Online	202	19,8
Nastavnika i pedagoga iz škole/fakulteta	186	18,2
Prijatelja	184	18
Elektronski medij	61	6
Organizacije (omladinske, studentske i sl,)	14	1,4
Drugo	13	1,3
Ništa od navedenog	40	3,9
Ne znam	26	2,5
Ukupno	**1.021**	**100**

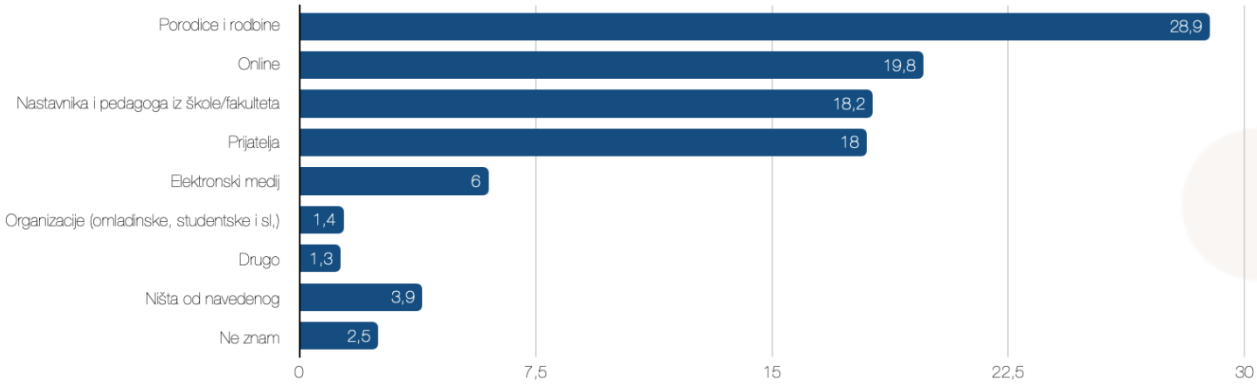

SEKCIJA C ZDRAVLJE I SVAKODNEVNI ŽIVOT

P18 Kako procjenjujete svoje zdravlje?

	N	%
Odlično	457	44,8
Vrlo dobro	284	27,8
Dobro	151	14,8
Manje-više dobro	86	8,4
Loše	25	2,4
Ne znam	10	1,0
Bez odgovora	8	0,8
Ukupno	**1.021**	**100**

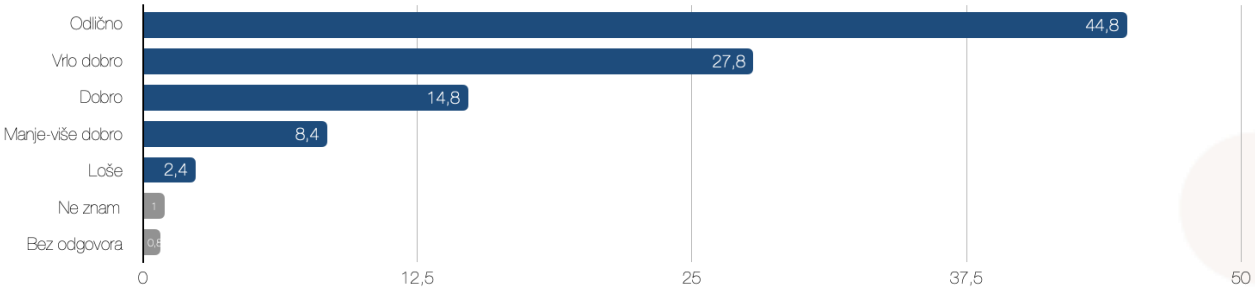

P19 Moja tjelesna težina je:

	N	%
Manja tjelesna težina od odgovarajuće	128	13,2
Odgovarajuća tjelesna težina	739	76,6
Prekomjerna tjelesna težina	104	10,7
Ne znam	38	3,7
Bez odgovora	12	1,2
Ukupno	**1.021**	**100**

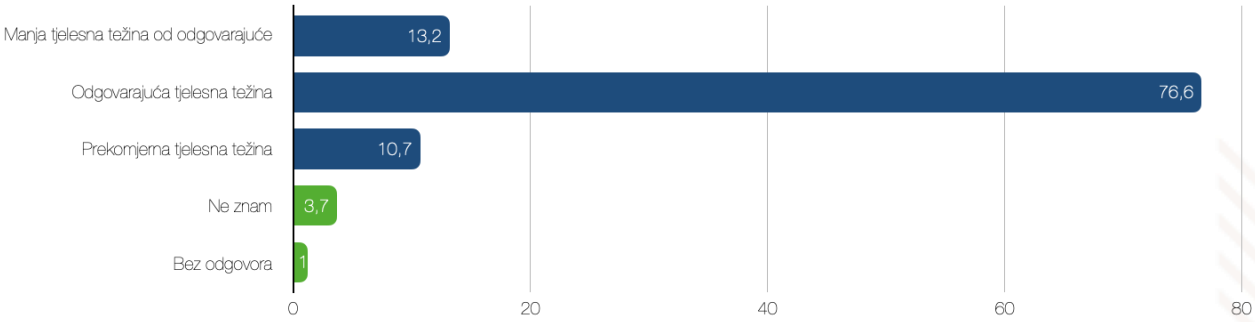

P20 Koliko često se bavite fizičkom aktivnosti (duža šetanja, brzo hodanje, trčanje, trening i dr.)?

	N	%
Jednom mjesečno ili manje	133	13,0
Nekoliko puta mjesečno	171	16,7
Nekoliko puta sedmično	331	32,4
Svaki dan	296	29,1
Ne znam	58	5,7
Bez odgovora	32	3,1
Ukupno	1.021	100

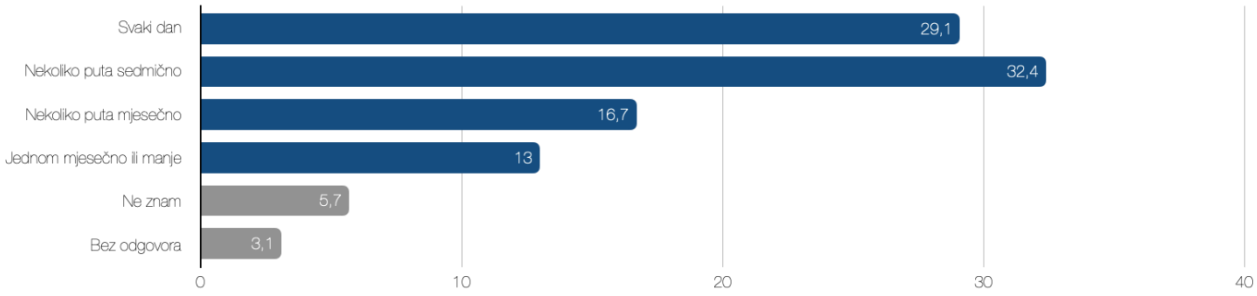

P21 Koliko smatrate da je fizička aktivnost bitna za očuvanje zdravlja?

	N	%
Jako bitna	558	54,7
Bitna	348	34,1
Niti bitna, niti nije bitna	74	7,2
Nije bitna	13	1,3
U potpunosti nije bitna	7	0,7
Ne znam	12	1,2
Bez odgovora	9	0,9
Ukupno	**1.021**	**100**

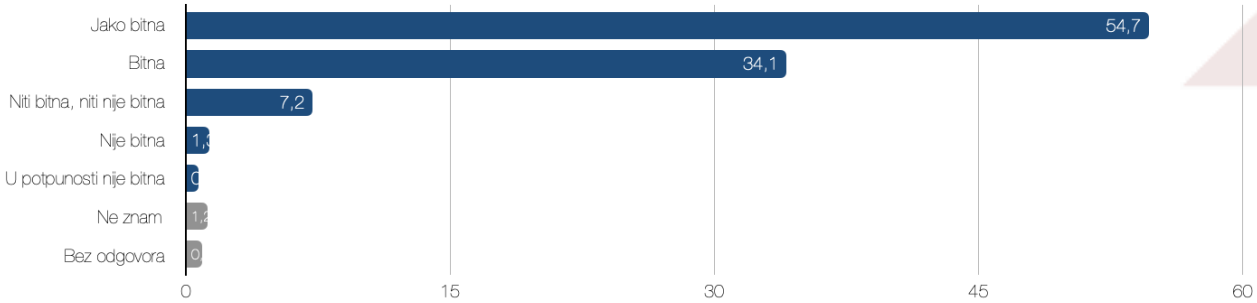

P22 Da li smatrate da se hranite zdravo?

	N	%
Da	429	42,0
Ne	389	38,1
Ne znam	163	16,0
Bez odgovora	40	3,9
Ukupno	**1.021**	**100**

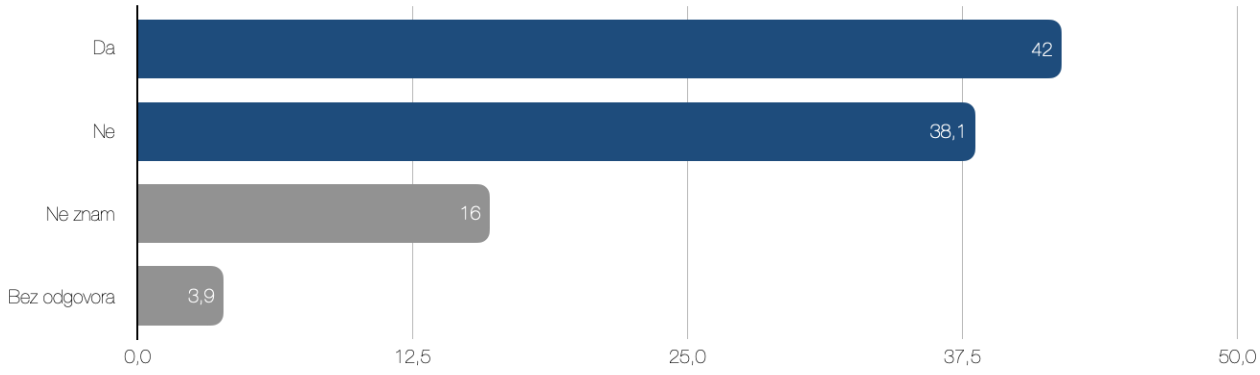

P23 Koliko često konzumirate...

	Brzu hranu (%)	Slatkiše (%)	Gazirane sokove (%)
Svaki dan	20,0	36,8	34,2
Nekoliko puta sedmično	35,8	34,2	31,6
Nekoliko puta mjesečno	26,3	15,3	15,4
Jednom mjesečno ili manje	11,9	6,5	7,2
Ne konzumiram	4,4	5,9	10,1
Ne znam	1,6	1,3	1,5
Ukupno	**100**	**100**	**100**

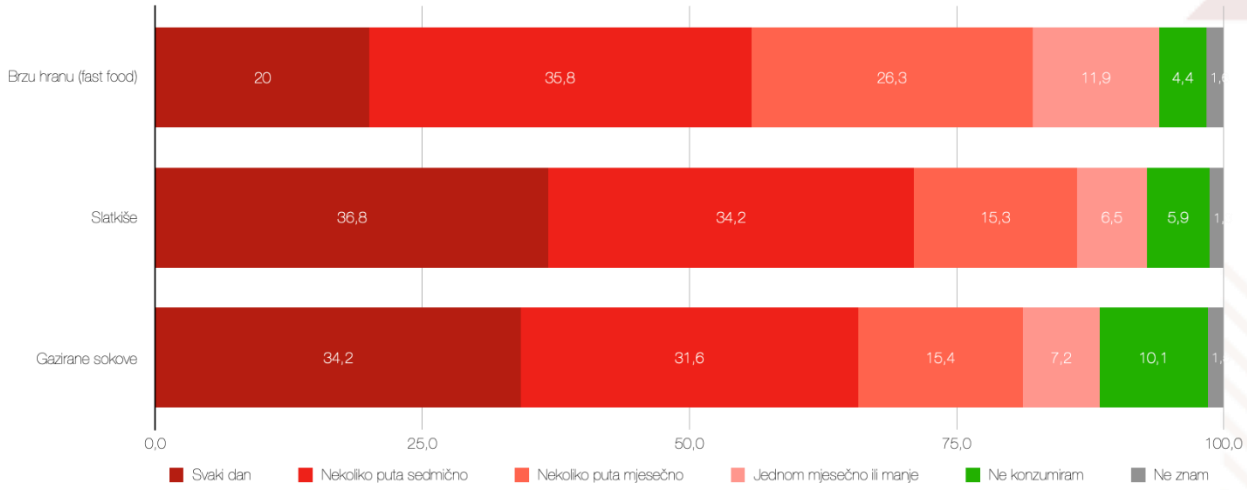

P26 Kome bi se mlada osoba trebala obratiti ukoliko ima problema s mentalnim zdravljem (depresija, agresija, nesanica)?

	N	%
Izabrani ljekar specijalist obiteljske medicine	117	11,5
Centar za mentalno zdravlje	91	8,9
Psiholog	481	47,1
Ljekar specijalist psihijatar	76	7,4
Porodica	157	15,4
Prijatelji	38	3,7
Ne znam	38	3,7
Bez odgovora	23	2,3
Ukupno	**1.021**	**100**

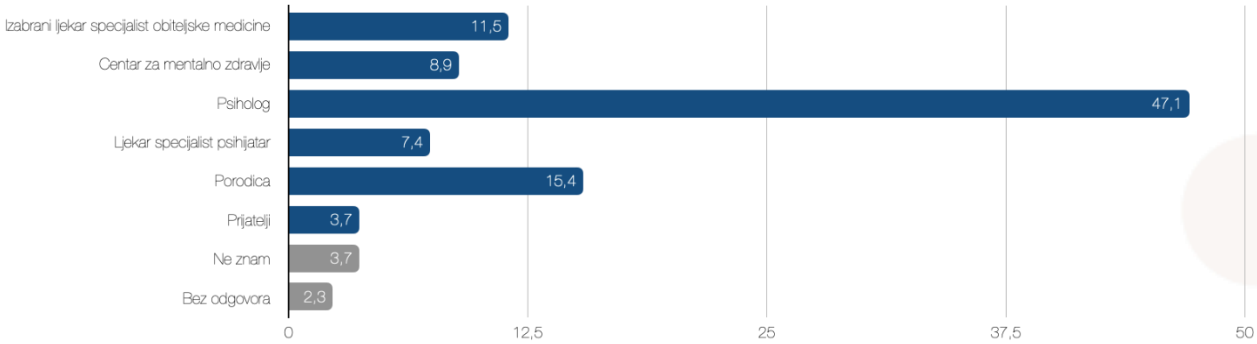

P27 Koliko često konzumirate...

	Cigarete	Nargilu (šišu)	El. Cigarete (Hetts i sl.)	Vape i sl.	Snus
Svaki dan	36,4	9,6	5,8	5,7	3,0
Nekoliko puta sedmično	4,5	16,1	6,4	7,3	1,5
Nekoliko puta mjesečno	2,6	10,2	3,1	6,9	1,5
Jednom mjesečno ili manje	1,6	6,4	3,2	5,9	1,7
Prestao/la sam	6,5	4,4	3	4	3
Ne konzumiram	48,4	53,3	78,6	70,4	89,3

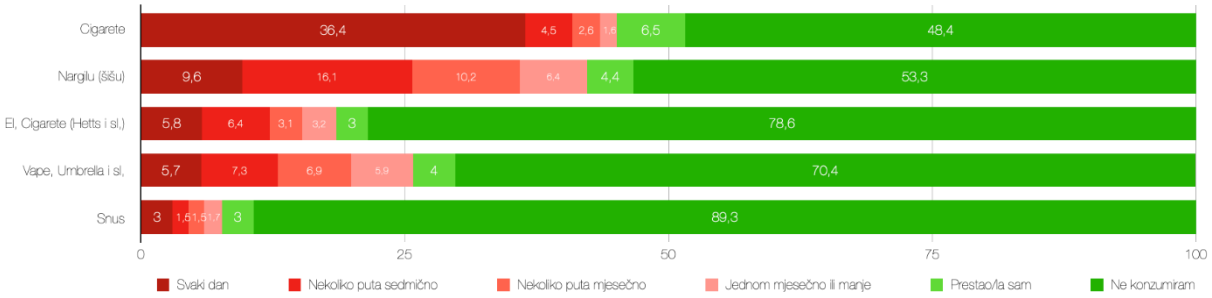

P28 Molimo Vas da navedete glavni razlog konzumiranja duhanskih proizvoda?

	N	%
Navika	201	19,7
Lično zadovoljstvo	225	22,0
Stres	95	9,3
Dosada	102	10,0
Nemogućnost prestanka konzumacije	37	3,6
Drugo	14	1,4
Ne konzumiram duhanske proizvode	270	26,4
Ne znam	24	2,4
Bez odgovora	53	5,2
Ukupno	**1.021**	**100**

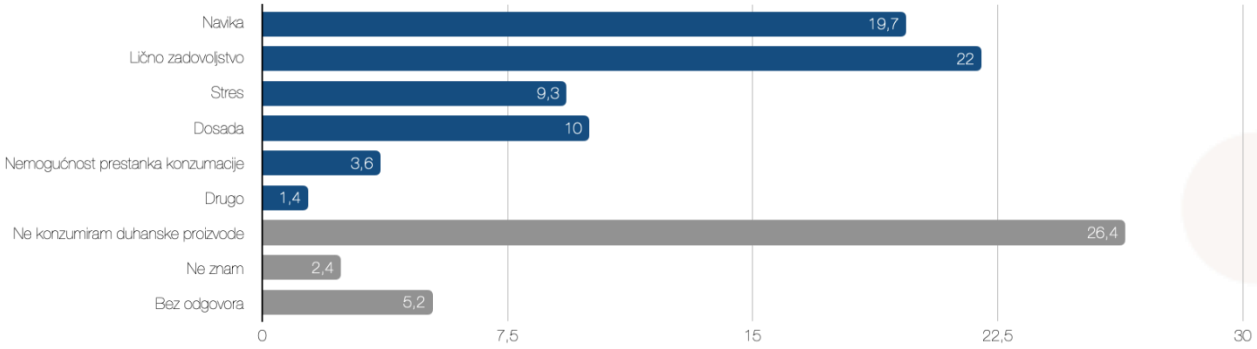

P29 Koliko često konzumirate...

	Alkohol	Psihoaktivne supstance (droge)
Svaki dan	2,6	1,7
Nekoliko puta sedmično	3,8	0,6
Nekoliko puta mjesečno	11,9	1,5
Jednom mjesečno ili manje	15,9	2,4
Presto/la sam	7,5	3,7
Ne konzumiram	55,7	88,9
Ne znam	2,6	3,0

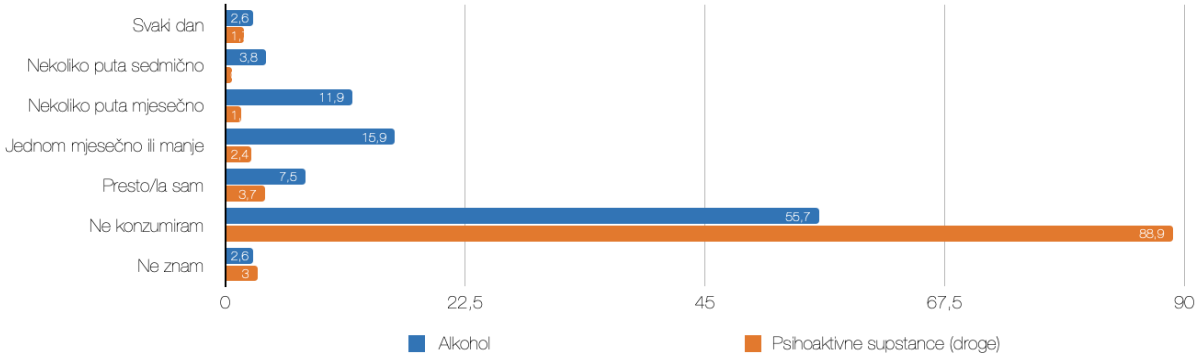

SEKCIJA D SLOBDONO VRIJEME i NAVIKE

P30 Na skali od 1 (uopće me ne zanima) do 5 (u potpunosti me zanima) označite Vaš interes prema sljedećim područjima:

	U potpunosti me zanima	Zanima me	Niti me zanima, niti ne zanima	Ne zanima me	Uopće me ne zanima
Obrazovanje/edukacije	22,8	47,3	20,9	4,5	4,5
Rad/posao	33,7	48,2	12,4	3,1	2,5
Zdravlje	37,0	50,0	9,5	2,0	1,5
Stanovanje i osamostaljivanje	31,8	43,9	17,3	4,7	2,3
Muzički sadržaji (koncerti i sl.)	15,4	37,8	31,8	10,0	5,0
Nauka	13,0	29,6	35,7	16,6	5,2
Izlasci	23,3	49,0	20,4	4,8	2,5
Volontiranje i humanitarni rad	15,1	28,9	30,1	15,7	10,3
Kultura i umjetnost	12,2	25,2	35,2	18,6	8,8
Sport i sportske aktivnosti	25,2	38,2	23,5	8,2	4,9

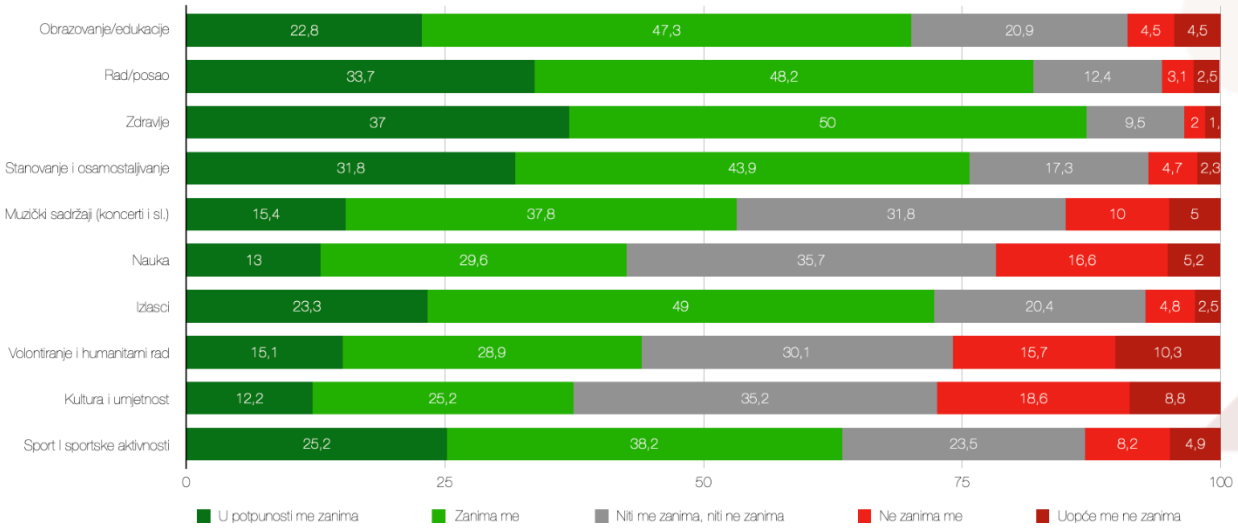

P31 Na koji se način najčešće informirate o društvenim temama:

	N	%
Društvene mreže	493	48,2
Internet portali	357	34,9
Prijatelji	95	9,3
Televizija	16	1,6
Štampa	15	1,5
Porodica	15	1,5
Radio	6	0,6
Drugo	3	0,3
Ne znam	21	2,1

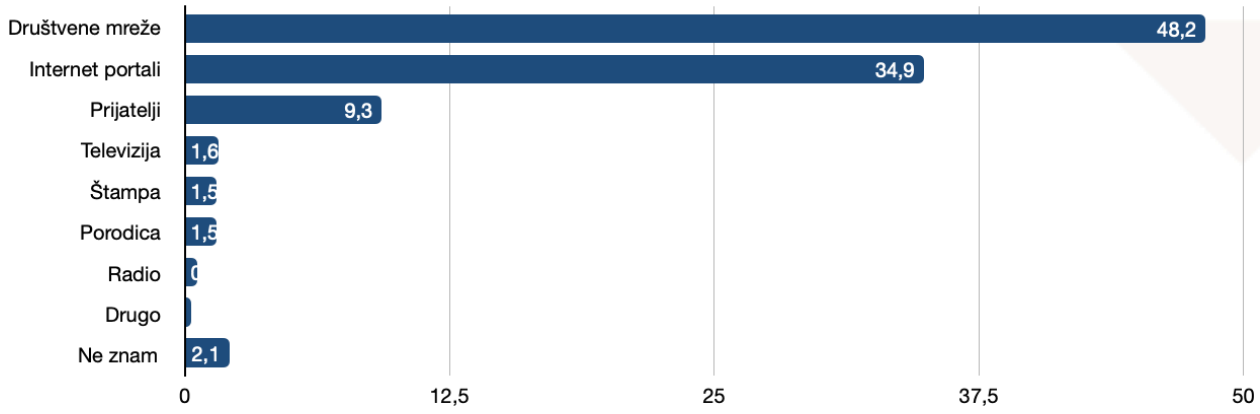

P32 Koliko slobodnog vremena u prosjeku dnevno imate?

	N	%
Više od 4 sata	441	43,2
Između 2 i 4 sata	446	43,7
Manje od 2 sata	105	10,3
Nemam slobodnog vremena	29	2,8

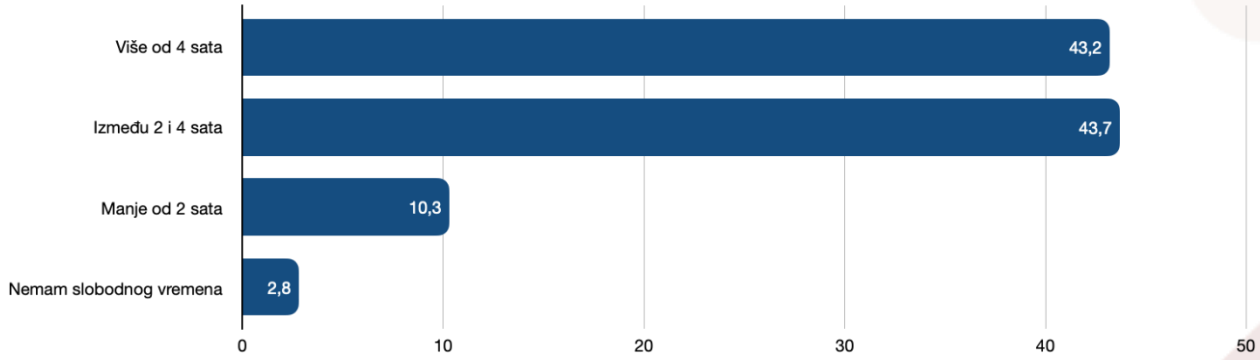

P33 Na koji način provodite slobodno vrijeme?

	Nikako	Rijetko	Ponekad	Često	Ne znam
Gledam televiziju	23,9	34,5	26,8	12,6	2,2
Čitam knjige	21,9	27,2	28,9	19,4	2,6
Surfam na internetu	1,8	3,6	19,7	71,6	3,3
Bavim se sportom	10,5	16,0	34,0	36,4	3,1
Volontiram	40,9	26,3	20,4	9,3	3,1
Provodim vrijeme sa porodicom	3,0	9,9	28,1	56,6	2,4
Slušam muziku	2,2	6,0	24,1	64,1	3,6
Družim se sa prijateljima	2,3	4,0	18,2	71,0	4,5
Kafići/barovi	7,1	9,0	26,6	53,6	3,7
Kladionice	67,0	8,7	9,8	11,5	3,0

Društvene mreže	8,8	6,2	21,7	59,8	3,5
Omladinske organizacije	44,2	24,6	15,6	12,0	3,6
Video igre	40,6	16,2	21,3	19,1	2,8
Edukacije i obuke	28,0	22,5	29,3	16,9	3,3

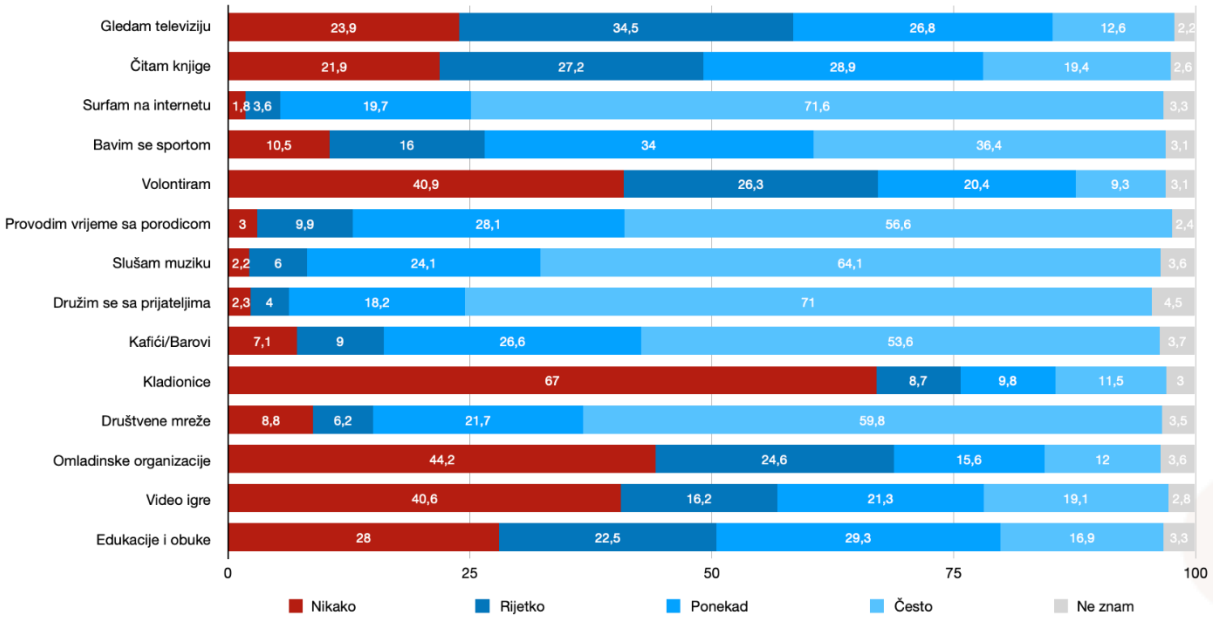

P34 Imate li:

	Da, vlastiti	Da, zajednički u domaćinstvu	Ne
Računar/PC	45,2	18,0	36,7
Laptop	50,4	20,8	28,8
Tablet	19,1	10,7	70,2
Mobilni aparat (smartphone)	94,3	1,4	4,3

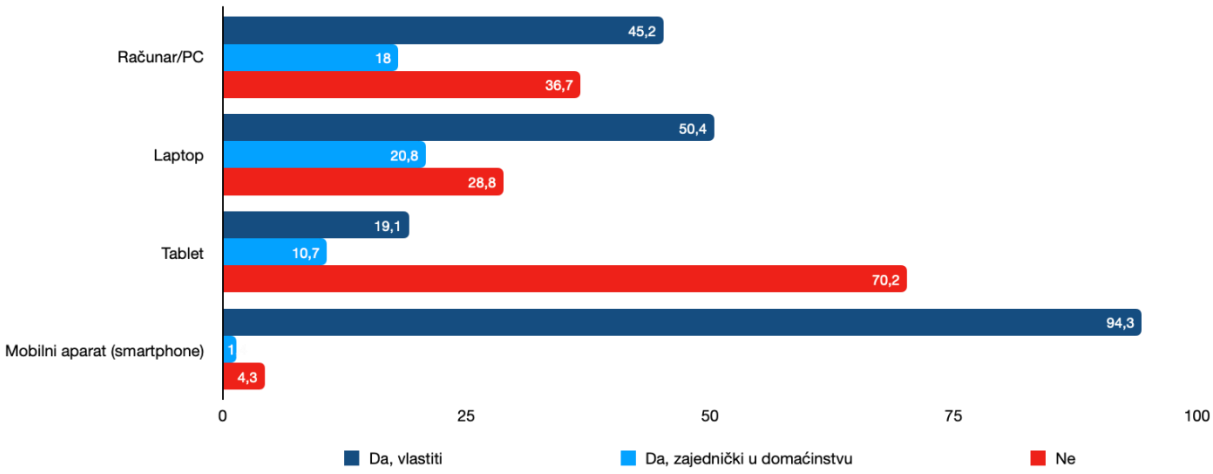

P35 Koliko vremena dnevno provodite:

	do 1 sat	2 - 3 sata	4 - 5 sati	više od 6 sati	Ne znam
Računar/laptop/tablet	31,1	35,3	10,9	7,5	15,2
Mobilni aparat (smartphone)	2,6	27,7	33,1	36,6	0

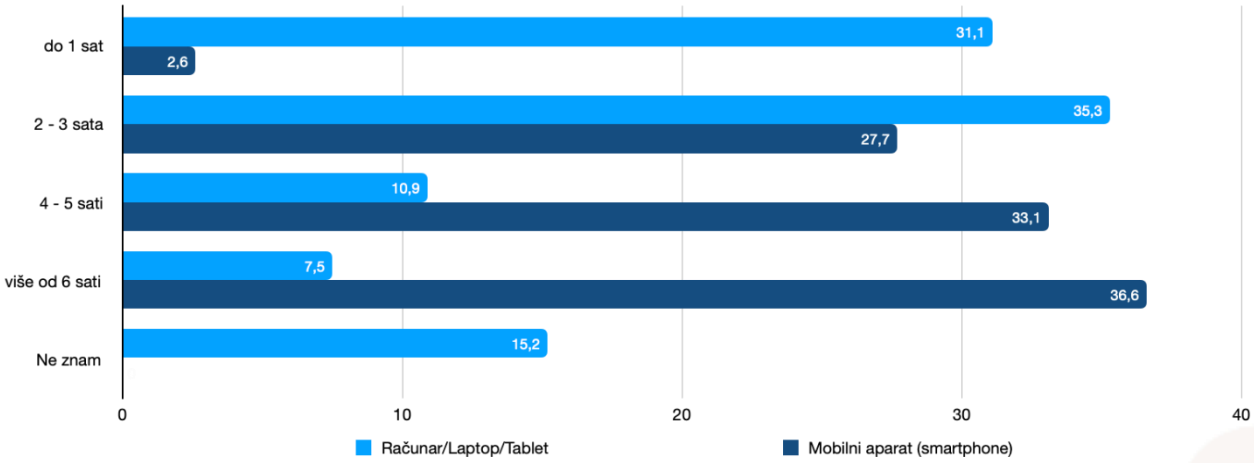

P36 Molimo Vas da ocijenite zadovoljstvo elementima života mladih na području Kantona Sarajevo:

	Veoma loše	Loše	Dobro	Vrlo dobro	Odlično	Ne znam
Usovi stanovanja – mogućnost osamostaljivanja u vlastitom/iznajmljenom stanu	12,5	26,7	35,1	11,0	5,8	8,9
Javni saobraćaj	16,1	35,9	30,9	8,2	3,9	5,0
Zdravstvena zaštita	11,9	29,1	38,5	11,8	3,9	4,9
Socijalna zaštita	11,4	30,8	36,2	11,4	4,2	6,1
Sigurnost	13,5	27,9	35,4	13,3	4,3	5,6
Ponuda dodatnih i vanškolskih sadržaja za mlade	8,0	19,0	38,3	19,1	7,2	8,3
Predškolsko obrazovanje (jaslice, vrtići)	5,2	10,4	39,0	24,8	10,1	10,6
Osnovno obrazovanje	4,2	10,2	41,7	26,8	9,9	7,1
Srednjoškolsko obrazovanje	4,1	9,8	41,1	27,6	10,1	7,3
Ponuda edukacija (kursevi, seminari, radionice, obuke i sl.)	4,5	11,0	38,6	25,0	11,7	9,3
Ponuda kulturnih sadržaja	5,7	17,7	35,5	21,9	10,5	8,7
Ponuda sportskih sadržaja	5,2	16,7	31,0	24,4	15,8	7,0
Poduzetnička klima/okruženje za pokretanje biznisa	11,3	30,0	28,1	10,1	5,0	15,6
Usklađenost sistema obrazovanja sa zahtjevima tržišta rada	14,1	32,8	26,6	8,9	4,4	13,1
Kvalitet zraka	29,0	32,8	19,8	7,2	4,7	6,5
Uslugama posredovanja pri zapošljavanju	12,8	32,5	27,1	7,7	4,3	15,5
Karijerno savjetovanje i profesionalna orijentacija	10,4	27,5	30,4	13,8	4,0	13,9
Javni prostori za aktivnosti mladih (omladinske organizacije, kulturne aktivnosti i sl.)	7,8	23,3	33,3	18,6	7,4	9,5
Stipendije tokom školovanja	9,3	19,2	31,7	19,1	10,4	10,3
Sveukupni položaj mladih na području Kantona Sarajevo	8,7	27,8	35,1	14,5	4,8	9,1

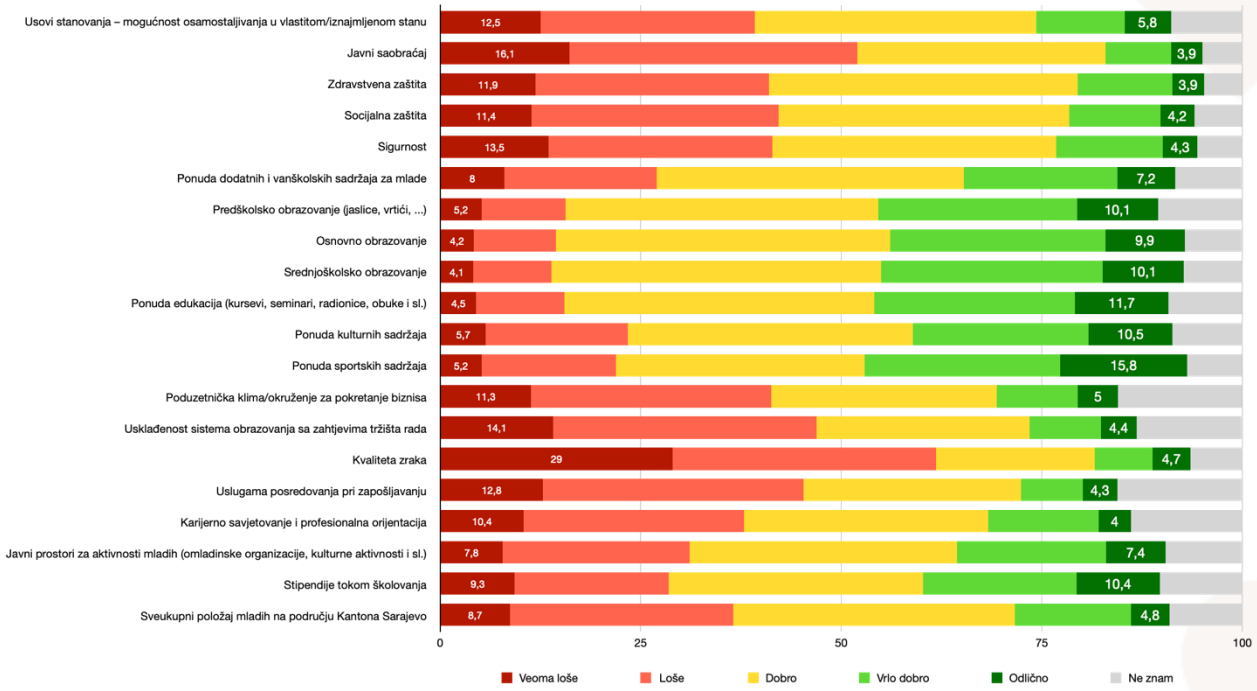

SEKCIJA E LJUDSKA PRAVA I ŽIVOTNA SREDINA

P37 Da li ste učili o političkom i građanskom sudjelovanju (npr. kako glasati, šta glasanje znači), kako funkcioniše demokratija i osnovna načela vlasti u ....

	Da	Ne	Ne znam
Osnovna škola	54,2	41,3	4,5
Srednja škola	64,4	31,1	4,4
Fakultet	22,3	66,0	11,7
Edukacijama	18,2	69,2	12,5

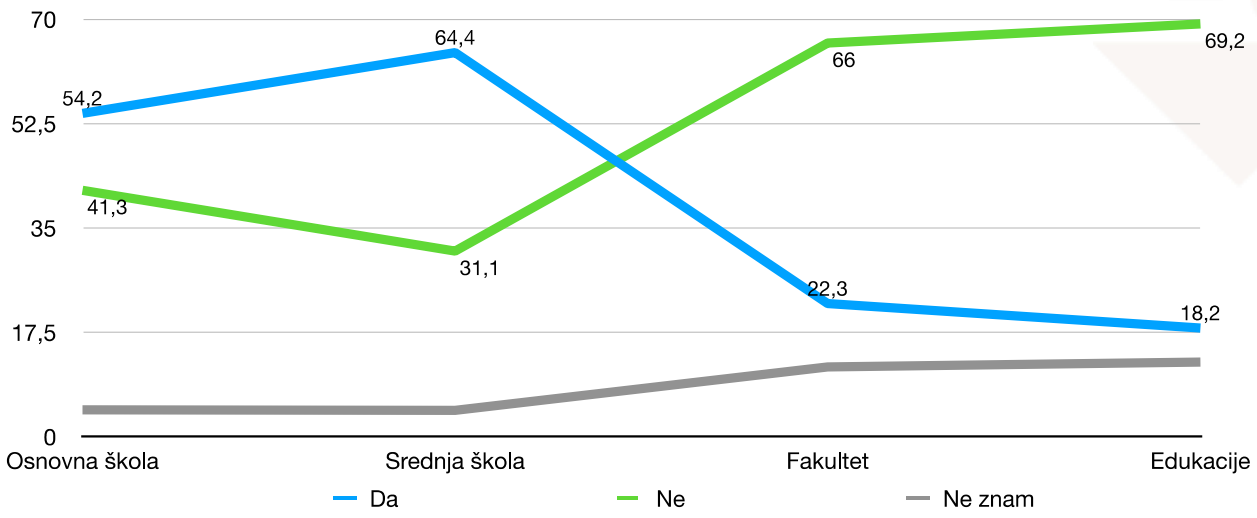

P38 Na skali od 1 (u potpunosti nisam zainteresovan/a) do 5 (u potpunosti sam zainteresovan/a) ocijenite Vaš interes za politiku i politička dešavanja?

Ocijenite Vaš interes za politiku i politička dešavanja?	N	%
U potpunosti nisam zainteresovan/a	186	18,2
Nisam zainteresovan/a	258	25,3
Niti sam zainteresovan/a, niti nisam zainteresovan/a	353	34,5
Zainteresovan/a sam	168	16,5
U potpunosti sam zainteresovan/a	56	5,5
Ukupno	**1.021**	**100,0**

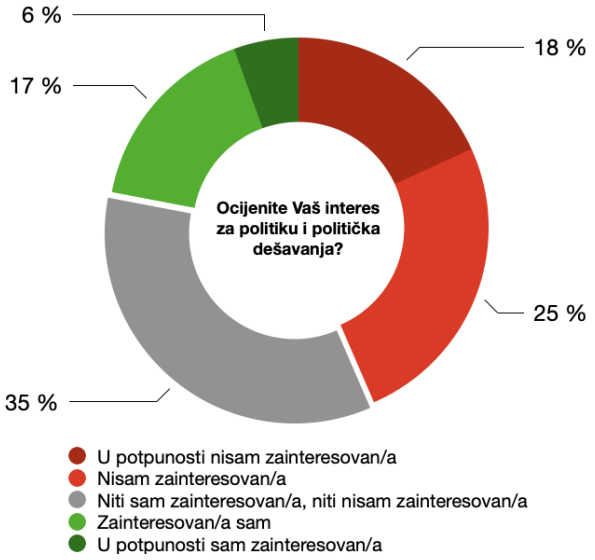

P39 Da li ste učinili nešto od sljedećeg u proteklih 12 mjeseci?

	Da	Ne

Kontaktirao/la političara/političarku	9,2	90,8
Kontaktirao/la vladinog ili lokalnog službenika/icu	11,0	89,0
Radio/la bez plaće u političkoj stranci ili neformalnoj grupi	5,4	94,6
Volontirao/la u nevladinoj organizaciji	12,5	87,5
Potpisao/la peticiju	25,4	74,6
Sudjelovao/la u javnom protestu	21,6	78,4
Član/ica političke stranke/grupe	9,6	90,4
Objavio/la poruku političkog sadržaja na društvenim mrežama	21,0	79,0
Glasao/la na izborima	50,7	49,3

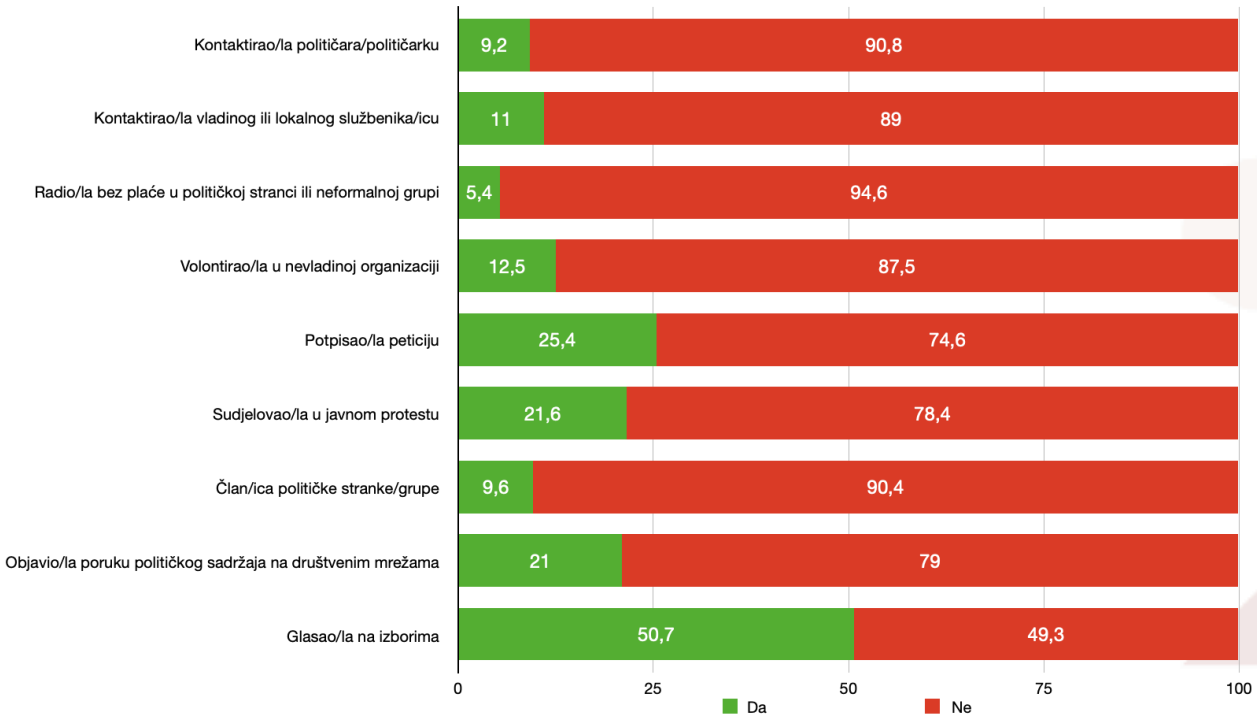

P40 Koliko često posjećujete prirodna područja, izletišta ili mjesta za rekreaciju?

	N	%
Jednom sedmično ili češće	244	23,9
Jednom mjesečno	362	35,5
Nešto rjeđe (svaka 2-3 mjeseca)	203	19,9
Vrlo rijetko (nekoliko puta godišnje)	137	13,4
Nikada	46	4,5
Bez odgovora	29	2,8
Ukupno	1.021	100,0

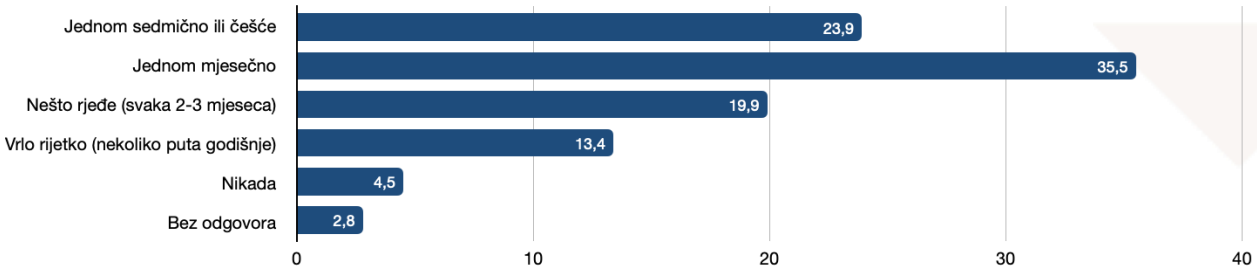

P41 Koji faktori su Vam važni, odnosno nevažni prilikom odabira prirodnih područja za odmor, izletišta ili mjesta za rekreaciju?

	Važno	Nevažno	Bez odgovora	Ne znam
Pristupačnost (blizina, dostupnost prijevoza)	72,8	20,2	2,8	4,2
Prirodna ljepota i okoliš	86,5	7,2	2,7	3,5
Kvalitet infrastrukture (staze, tereni, itd.)	67,7	23,1	2,7	6,5
Raznolikost aktivnosti koje se mogu obavljati	73,2	18,2	3,0	5,6
Mir i tišina	76,5	16,7	2,7	4,1
Ekološka održivost	75,2	15,5	2,8	6,5
Društvene aktivnosti i organizirani događaji	68,3	23,7	2,7	5,3

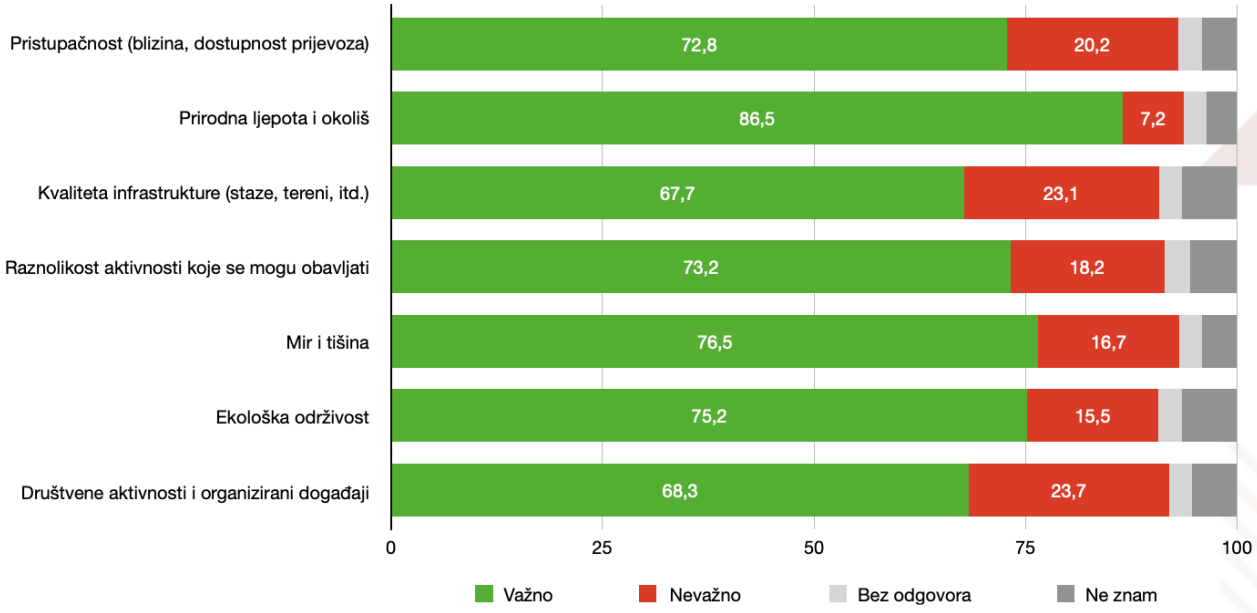

POPIS TABELA I SLIKA

Slika 1. Mapa Kantona Sarajevo sa gustinom naseljenosti 11

Tabela 1. Sociodemografske karakteristike uzorka (%) 22

Tabela 2. Distribucija uzorka u prema popisu stanovništva 2013. godine u općinama Kantona Sarajevo (%,N) 23

Slika 2. Tip stanovanja (%) 23

Slika 3. Distribucija uzorka prema općinama u odnosu na spol (%) 23

Slika 4. Stečena stručna sprema (%) 23

Slika 5. Trenutni status (%) 23

Slika 6. Percipirani materijali status domaćinstva (%) 24

Tabela 5. Broj studenata na univerzitetima u Kantonu Sarajevo (N) 28

Tabela 3. Broj učenika u osnovnim školama Kantona Sarajevo (N) 28

Tabela 4. Broj učenika u srednjim školama Kantona Sarajevo (N) 28

Slika 7. Najviše informacija za dalje školovanje i karijerno usmjeravanje dobivam od... (%) 29

Slika 8. Distribucija stipendija za učenike i studente u Kantonu Sarajevo 2019-2022.(%) 31

Slika 9. Percepcija potrebni elemenata za pokretanje biznisa u Kantonu Sarajevo (%) 32

Slika 10. Učestalost konzumiranja ... (%) 35

Slika 11. Percepcija zdravstvenog stanja (%) 35

Slika 12. Učestalost bavljenja fizičkom aktivnošću (%) 36

Slika 13. Učestalost konzumiranja duhana i duhanskih prerađevina (%) 36

Slika 14. Broj prijavljenih maloljetnika za činjenje krivičnih djela na području Kantona Sarajevo od 2018. do 2022. 42

Slika 15. Percepcija stanja sigurnosti (%) 42

Slika 16. Prevalencija vršnjačkog nasilja (%) 42

Slika 17. Interesovanja mladih (%) 43

Slika 18. Učestalost aktivnosti mladih u slobodno vrijeme (%) 44

Slika 19. Vrijeme provedeno na mobilnom aparatu (%) 44

Slika 20. Strahovi mladih u interakciji za računarskim algoritmima (%) 45

Slika 21. Interes za aktivizam mladih (%) 48

Slika 22. Društveno-političke aktivnosti mladih u proteklih 12 mjeseci (%) 49

Slika 23. Interes za politiku i politička dešavanja (%) 49

Slika 24. Zadovoljstvo ponudom kulturnih sadržaja (%) 52

Slika 25. Zadovoljstvo uvjetima stanovanja (%) 53

Slika 26. Zadovoljstvo kvalitetom javnog saobraćaja (%) 54

Slika 27. Zadovoljstvo kvalitetom zraka (%) 54

Slika 28. Važni faktori pri odabiru područja za odmor i rekreaciju (%) 56

Slika 29. Učestalost korištenja prirodnih bogatstava Kantona Sarajevo (%) 57

KANTON SARAJEVO
MINISTARSTVO ZA NAUKU, VISOKO OBRAZOVANJE I MLADE

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA
FAKULTETA POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITETA U SARAJEVU